

OBČA ZGODOVINA ZGODNJEGA NOVEGA VEKA

Dr. MARKO ŠTUHEC

Zbirka Človek in čas

- Absolutizem, Napoleonova doba, str. 12-111
- Renesansa, str. 114-223

KAZALO

AMERIKI:.....	2
KITAJSKA	7
JAPONSKA.....	13
INDIJA.....	21
PERZIJA.....	26
OSMANSKI IMPERIJ.....	30
BALTSKA EVROPA – DANSKA, ŠVEDSKA, POLJSKA, RUSIJA –.....	38
DANSKA.....	39
ŠVEDSKA.....	41
VOJAŠKI SPOPAD MED DANSKO IN ŠVEDSKO.....	44
POLJSKA.....	45
RUSIJA.....	49
FRANCIJA, ANGLIJA IN NIZOZEMSKA.....	53
FRANCIJA.....	54
ANGLIJA.....	59
NIZOZEMSKA.....	66
NEMŠKO CESARTVO, ITALIJA, ŠPANIJA IN PORTUGALSKA.....	69
NEMČIJA.....	70
ITALIJA.....	76
ŠPANIJA (IBERSKI POLOTOK).....	79
PORTUGALSKA.....	83

AMERIKI:

Ob prihodu Evropejcev sta v ameriškem svetu prednjačili dve glavni civilizaciji:

- **Azteki** – središče dolina Meksiko in **Inki** – na perujskem območju
- Poleg njiju še: **Majevska** - polotoku Yucatan in **Totonaki** - osrednjem obalnem pasu Mehškega zaliva,.....

AZTEKI oz. MEKSIKI:

- na začetku nomadi in lovci, ki so se v začetku 12. stol preselili na osrednje mehiške visoke planote
- dve mesti, ki sta postali središči nove civilizacije – Tenochtitlan in Tlatelolco ustanovijo na otoku jezera Texoco
- približno okoli leta 1440 je uradno nastala zveza treh mestnih držav Tenochtitlana, Texoca in Tlacopana središč azteške, čičimske in tekpaneške oblasti
- njihova oblast ostala neomajna vse do prihoda Špancev

INKI:

- do obdobja španskega vdora naj bi vladalo enajst vladarjev – za prvega inka štejejo Pačakutija
- svojo politično tvorbo so imenovali Imperij štirih strani neba – uradni jezik je bila kečujščina
- njihovo gospostvo raztezalo na severu do južne Kolumbije in na jugu do osrednjega Čila
- po smrti Huajna sta se sinova sprla za nasledstvo – državljanska vojna v korist španskim zavojevalcem

Odprave v Ameriki zlasti **s strani Špancev:**

▪ **Krištof Kolumb (1451 – 1506):**

- cilj doseči Indijo s plovbo proti zahodu
- iz Palosa odplul 3. avgusta 1492 s tremi karavelami in posadko stotih mož – odkril novo celino v noči med 11 in 12. oktobrom – območje imenovalo še dolgo časa Zahodna Indija
- na prvem potovanju izkrcal na Bahamih, Kubi in Hispanioli (Haiti)
- njegova druga odprava med leti 1493 in 1496 iz Cadiza – njegova naloga vzpostaviti prvo kolonijo
- novo kolonijo je ustanovil na Haitiju, gospodarstvo pa se je razširilo na Portoriko in Jamajko
- tretja odprava med leti 1498 in 1500 v kateri je dosegel otočje Trinidad in Venezuelski zaliv
- umrl nevedoč, da je odkril novo celino – to dognal kasneje Florentinec Amerigo Vespucci na svoji odpravi 1499

KOLONIZACIJA AMERIK

- Prva kolonija Špancev je nastala na **Haitiju**
- Drugo kolonijo ustanovijo na **Kubi leta 1511** – od tu odplujejo v Španijo prve dragocenosti in prvi tovari rečnega zlata
  - **Azteki:** osvojitev osrednjega dela Mehike 1521 z obglavitvijo zadnjega azteškega kralja
- odprava je bila pod poveljstvom **HERNANA CORTESA (1485 – 1547)**
- izkrcal na **Yukatanu** blizu današnjega Veracruz – želi polastiti azteškega imperija
- takratni vladar Montezumo II. je v Cortesu in njegovih možeh videl odposlanca boga Kwcalcoatla, ki se vrača iz izgnanstva, da bi prevzel svoje kraljestvo

- Montezumo II. je bil prepričan o nepremagljivosti prišlekov, zato jih je povabil, naj se nastanijo v prestolnici vendar se je Cortez polastil mesta in naplenil številne zaklade
- prebivalci Tenochtitlana so se uprli in prisilili napadalce k umiku proti Tlaxcali – v t.i. žalostni noči je Azteke zopet pokopalo njihovo versko prepričanje: izgubljali so čas z žrtvovanjem padlih Špancev, namesto da bi zasledovali konkvistadorje, ki so jim ušli
- čez eno leto **12. avgusta 1521** je sledila povračilna bitka v kateri so Tenochtitlan požgali in popolnoma uničili

Maji so bili ob prihodu Špancev v obdobju krize

- krizo so povzročili notranji spori in naravne katastrofe (orkan 1464, kuga 1480, sušno obdobje)
- postali lahek plen konkvistadorjev
- podredil si jih je skoraj brez boja **FRANCISCO MONTEJO (1479 – 1553)**

Inkovski imperij:

- razprostiral se je na današnjih ozemljih Ekvadorja, Peruja in Čila
- osvajalca med leti 1531 in 1536 **FRANCISCO PIZARRO (1478–1541)** in **DIEGO DE ALMAGRO (1472-1538)**

Pizarro je prispel s tremi ladjami in 180 možmi – takoj nad Cajamarca, začasno rezidenco inkovskega vladarja

- v obrambnih vrstah Inkov 30.000 mož vendar velik strah pred strelnim orožjem in konji
- Španci ustanovili svojo prestolnico Ciudad de los Reyes (Kraljevo mesto, današnja Lima), inkovsko mesto Cuzco pa so zavzeli in oplenili
- 1533 umorijo zadnjega inkovskega vladarja Atahualpo
- do 1539 so Španci že nadzorovali vso deželo, kljub manjšim krajevnim odporom

Diego de Almagro je med letoma 1535 in 1537 želel prevzeti Čile, vendar se mu je to ponesrečilo

- osvojitve Čila je nato izpeljal **PEDRO DE VALDIVIA (1497-1553)**

Kraljestvo Čibčev (ljudstvo živeče na ozemlju današnje Kolumbije)

- dosegli so določeno enotnost konfederativni zvezi treh glavnih mest Bogote, Tunje in Sogamosa
- od Špancev osvojeno okoli **1540 – JIMENEZ DE QUESADE**
- ustanovil novo mesto Santa Fe de Bogota, glavno središče Nove Granade oz. današnje Kolumbije

KOLONIALNI SISTEM:

- slonel je na dveh institucijah:

ENCOMIENDI = dosmrtna podelitev bolj ali manj obsežnega ozemlja kakemu Špancu

- dolžnost **encomiendera** je bila pospeševati poučevanje in versko spreobračanje Indijancev – v zameno je lahko zahteval od njih posebne davščine in usluge v denarju ali naravi
- ureditev podobna fevdalni in je temeljila na prisilnem delu domačinov
- sistem sprva učinkovit a so ga kmalu začeli zlorabljati – omogočal nastanek pravih ozemeljskih gospodstev

MANDAMIENTU = prisilno zaposlovanje lokalne delavne sile, do katerega je imel pravico koncesionar

- leta **1503** je bil ustanovljen **Svet za indijanske zadeve** s sedežem v Sevilli
  - z njim začne korona skrbeti za nadzor upravnega, sodnega in cerkvenega delovanja v ameriških kolonijah
  - ozemlje Mehike in Antilov so bili vključeni v podkraljestvo **Nova Španija** s prestolnico Ciudad de Mexico (1535)
  - ureditev tudi v Peruju z ustanovitvijo **Nove Kastilije** (1542)
  - ustanovili so **državne svete**, ki jih je imenoval kralj, sestavljali pa so jih uradniki **audiencias**, ki so bila posebna posvetovalna in jurisdikcijska telesa, centri finančne in sodne uprave
- **Portugalci** so kolonizirali **Brazilsko ozemlje**
  - razdelili so ga na ducat poglavarstev oz. kapitanij, dodeljenih donatorios

GOSPODARSTVO:

- posledica kolonialnih podvigov je bila demografska katastrofa
  - posledica naj bi bila med leti 1519 in 1605 iz 25.000.000 na 1.000.000 staroselcev
  - smrt povzročile epidemije, pokoli in ubijajoče delo
- prve zahteve po ureditvi položaja Indijancev že **1512** v t.i. **Burgoških postavah**
  - poskus splošne zakonodaje, ki je zadevala Indijance in sistemsko ureditev kolonizacije
  - po njej bi morali encomienderos poskrbeti za gradnjo širših kolib na vsakih 50 domačinov, domačinom pa so bili dodeljeni še kosi zemlje kor prenosljivo osebno imetje, domače živali in zadosten živež
  - encomiendero je dobil encomiendo v dosmrtni užitek, za njim jo je lahko dedovalo še eno pokolenje, po smrti prvega dediča pa je ozemlje ponovno pripadlo kroni – razmere le malo kje urejene tako
  - sprejet celo **zakon za zakonito prekrivanje nezakonitosti**
- leta **1542 Karel V.** sprejme **Nove postave**
  - z njimi prepove podeljevanje encomiend ter hkrati odredi, da se ne more nihče ne z dedovanjem ne z darovanjem polastiti že obstoječih encomiend
  - po smrti encomiendera se je ozemlje vrnilo kroni
  - novi zakoni so šteli Indijance, ki so veljali za Kronske podložnike in sistemsko uvajali prisilno delo
  - zaradi nemirov je Karel V. že **1545 odpravil** postopno odpravljanje encomiend

GOSPODARSKA POLITIKA

- tako Španija kot Portugalska sta svojo gospodarsko politiko gradili na prevozu monopolnega blaga

ŠPANIJA:

- če so trgovci hoteli trgovati so morali v blagajno španske države dati 10 % zaslužka in ji odstopiti 1/10 tovara
- vladarji razglasili tudi državni monopol za določene vrste blaga npr. **nad bražiljkovino (les bražiljke), nad ameriškim poprom**
- med 1575 in 1578 so bili nacionalizirani rudniki soli v Novi Španiji in Peruju
- državne tudi kovine zlasti živo srebro, ki ga niso smeli izkoriščati zasebniki

PORTUGALSKA:

- tudi ona uvedla državne monopole – zlasti les bražiljkovine

- zase je kralj zahteval tudi 1/5 pridobljenega zlata, 10% od dobičkov s sladkornim trsom in živinorejo in 5% ustrojenih govejih kož

▪ razširilo se je tihotapstvo, ki ga je olajševala tudi raztegnjena obala, pomanjkanje blaga in podkupljivost uradništva

- uveljavilo tudi piratstvo – leta 1543 španska vlada vpelje sistem plovbe v konvojih

- poledice tega naraščanje cen blaga, tehnične težave in hkrati pomanjkanje blaga

▪ izkoriščanje **dragocenih kovin**:

- v prvem obdobju so zbirali zlato z izpiranjem

- razširilo se je iskanje biserov – vrhunec na otoku Cubagua med 1530 in 1535

- od 40-ih začelo resnično izkoriščanje rudnikov – središči potosi v Peruju in Zacatecasu v južni Mehiki

- stalno naraščala vrednost kovin

- pomembno tudi pridobivanje bakra – narekovala ga je sladkorna proizvodnja, ki je potrebovala velike posode

▪ poljedelstvo in živinoreja razvili šele, ko so bili španski priseljenci k temu prisiljeni

- na slab razvoj negativno vplivalo tudi upadanje domačega prebivalstva – krčenje delovne moči

- intenzivno kmetijstvo razvilo tudi ob opuščenih rudnikih

▪ pojavijo se na tem območju tudi nova žita, zelenjavnice, trta in oljke

- od domačih izdelkov pa je bil zelo pomemben kakav – postal razširjen napitek v Evropi

- pojavi tudi gojenje tobaka – znaten razvoj v 17. stol.

- uveljavi se zlasti tekstilna obrt

PRISELJEVANJE ŠPANCEV

- bilo organizirano s strani države – nad preseljevanjem je bdela Casa de contratacion v Seviliji

- omejevanje začelo šele v 17. stol – omejitve so nastale za Jude, Mavre, krivoverce in Cigane ter kaznjence

- poskušali so pospeševati preseljevanje žensk – napeljevale priseljence naj se ustalijo v novi domovini

- v 16. stol. naj bi se cca. odselilo 300.000 oseb, množično pa po 17 stol.

- španski kralj je dovolil tudi prevoz sužnjev iz Afrike, potrebnih v rudnikih – 1518 dovoljenje za 4.000 sužnjev

- V Brazilijo uvažajo sužnje šele malo pred 1600, a uvozili preko 13.000 za plantaže sladkornega trsa

VERSTVA:

- pustolovščino v Novem svetu so si Španci in Portugalci predstavljali kot **obvezo oznanjati Indijancem evangelij**

- že **1505** je bila za Zahodno Indijo ustanovljena frančiškanska Provinca svetega križa

- že leta 1531 je zrasel prvi samostan na celini v Nikaragvi,

- leta 1524 pa so začeli sistematično oznanjati evangelij med Azteki

- sredi 16 sol. je že stal samostan v Limi, Cuzcu in perujskem Trujillu, osnovali pa so tudi postojanke v Novi Granadi

- **Frančiškini** so bili tudi prvi misijonarji na portugalskih ozemljih

- **Dominikanci** so na novo celino prišli leta 1510, svojo prvo provinco pa so ustanovili na Haitiu 1530

- **Jezuiti** so prišli v Ameriko v letu 1566 – v Limi so se naučili indijanskih jezikov in osnovali posebno obliko indijanskih rezervatov, reducciones - delo jezuitov pa se je širilo tudi na mehiška ozemlja in Spodnjo Kalifornijo

▪ Španija je dobila **sodno oblast nad Cerkvijo na ameriških ozemljih** – cerkveno delovanje na novi celini je bilo poslej odvisno od politične oblasti

- leta **1493** izdani **papeški buli** - podelili španskim vladarjem izključno pravico pokristjanjevanja staroselskih ljudstev

- leta 1508 je Julij II. ustanovil v Ameriki splošni patronat španske monarhije – španski kralj je lahko predlagal osebe, za katere je menil, da so primerne za metropolitanske cerkve, stolnice in vse cerkvene službe

- španski kralji so tako izbirali duhovščino in izvajali strog nadzor nad vsemi duhovniki, ki so postali državni uradniki

▪ **Ferdinand II. Katoliški** je imel namen zasnovati v Ameriki nekakšno **državno cerkev**

- Svet za indijske zadeve je bila vrhovna državna avtoriteta tudi za verske zadeve

- leta 1538 je Karel V. izdal dovoljenje na podlagi katerega so papeške odloke lahko objavili šele po pregledu pristojnih državnih teles

- Svet za indijske zadeve je predlagal **ustanovitev metropolitanskih cerkva**, s katerimi bi razbremenili sevilijsko nadškofijo vodenja življenja v Novem svetu

- leta **1547** so tako tri škofije Lima, Ciudad de Mexico in Santo Domingo dvignili v **nadškofijo**, leta 1565 pa je bila ustanovljena še četrta Santa Fe de Bogota

- šele leta **1585** je bila uveljavljena **visitatio limunum**, na podlagi katere so morali ameriški škofje na vsakih deset let priti v Rim poročat o opravljenem delu

- **1568** je bil ustanovljen poseben **svet za reforme**, ki mu je bilo naloženo pretehtati primerne ukrepe za večje spoštovanje kraljeve sodne oblasti jurispatroponata

- pojavila se je ideja, da bi v Madridu imenovali glavne poverjenike za razne redove dominikancev, franščikinov in avguštincev

▪ Prvi **južnoameriški koncil** je potekal v Limi 1551, drugi pa v Ciudad de Mexico leta 1555

▪ Navade in vedenje prvih konkvistadorjev sta v začetku 16. stoletja kritizirala dominikanca Bartolome de las Casas in Antonio Montesinos – sprožila sta nastanek listine Requirimrnto (Zahteva), ki so jo morali konkvistadorji preleteti vsakič ko so si prilastili novo ozemlje

KITAJSKA

PRED 16. STOLETJEM

v 14. stoletju na Kitajskem začne pešati mongolsko gospostvo

- slabe razmere tudi po močnih poplavih Rumene reki – sprožijo močni kmečki panti po vsej državi
- Kitajsko nato pokori sin kmečkega dninarja **ZHU YANZHANG** (1328-1398) – nadel novo cesarsko ime **HUNGWU**
- v desetletju si je pokoril celotno Kitajsko in ustanovil 1368 novo **dinastijo MING (1368 – 1644)**
- kljub zavzetju Pekinga 1368 je prestolnica osrednje oblasti in cesarskega dvora ostala v Nankingu
- v Hungwujevem času se je cesarstvo zopet okrepilo in gospodarsko vzcvetelo
- Hungwu je 1380 začel vrsto čistk, v katerih so številne uradnike usmrtili zaradi razžalitve ali načrtovanja vstaje
- cesar je prevzel neposreden nadzor nad šestimi ministrstvi – uprava, finance, obredi, vojska, pravosodje, javna dela
- ustanovljena je bila tudi tajna policija
- taka politika nadaljevala tudi pod vladavino **YONGLEJA** (1403-1424), ki priključi Mandžurijo in Vietnam

V 15. stoletju je država organizirala vrsto pomorskih odprav – opravili sedem odprav

- gnali različni interesi: - mednarodna uveljavitev nove dinastije
  - prikaz organizacijske in vojaške moči ter diplomatski odnosi
- v času Yongleja se je PEKING povzdignil v glavno prestolnico novega cesarstva (1421)

v 2/2 15. stoletja so se okrepili vpadi zahodnih mongolskih plemen, nevarnost pa so bili tudi japonski pirati in nove ljudske vstaje

V 16. STOLETJU

DOGODKI;

V 16. stoletju se je Mingovska Kitajska znašla pred tako notranjimi kot zunanji **nevarnostmi**

- kljub pomorskim interesom mingovska vlada ni začela graditi dobrega ladjevja – že zgodaj se v Kitajskih pristaniščih prikažejo japonske ladje, leta 1517 pa se jim pridružijo še Portugalci
- Kitajska **1522** zapre pristanišča Evropejcem in Japoncem – ti nato začeli s **piratsko dejavnostjo**
- Kitajska je okrepila obalno obrambo, a Japonci vseeno zasedejo nekatera pristanišča
- Japonski nevarnosti si se pridružila še **mongolska plemena**, ki so ogrožala severno mejo
- leta 1550 vladar Mongolov ALTAN KAN, oblegal Peking, dobil nekaj gospodarskih sporazumov, kasneje pa prejel še kitajski plemiški naslov
- Minigi želijo doseči tudi mir z **Mandžurci**
- Kitajsko pretresajo tudi **kmečki upori!**
- večji punt 1510 do 1512 v Sichuanu, ki se je začel kot želja po odcepitvi

- Državo slabijo tudi nenehni **spori** med visokimi uradniki in mogočnimi EVNUHI (evnuh = muslimanskem okolju *skopljen moški, skopljenec*)

Zhu Yuanzhang je sestavil »notranji kabinet« (neige), ki ga je sestavljalo od 3 do 6 visokih tajnikov – naraslo do 200 - ti uradniki niso imeli odločujoče oblasti, a njihova vloga se je vseeno dvigovala – temu upirala skupina evnuhov

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA

▪ Gojenje kultur

- na začetku mingovske dinastije se je povečala kmetijska pridelava, ki je omogočala gojenje novih in kakovostnejših vrst riža, uvedenih iz Indokine
- uveljavi se še gojenje ječmena in pšenice
- na Kitajsko pa je preko Portugalcev prišla tudi koruza, sladki krompir in arašidi

▪ Pomorska trgovina

- kljub dobrim priložnostim ne razvijejo pomorske trgovine – vlada jo celo iz vojaških razlogov prepove
- leta 1567 vlada **odpravi prepoved o zasebnem trgovanju po morju** – zrastejo nova pristanišča in trgi, močno trgovanje s tobakom in opijem
- odprava zakona je spodbudila **kitajsko trgovino** – trgovanje s sladkornim trstom, s tkaninami (bombaževe plantaže), razvoj tekstilne industrije v Sanghaju in Nankinu, uveljavi se tiskarstvo
- v mestih so zrasle velike manufakture za proizvodnjo keramike in porcelana, razvoj svilarstva

▪ Vojaški izdatki

- velik problem Kitajske, zlasti za obmejne posadke in vojaške pohode v Korejo

Monetarno gospodarstvo Mingov se ni bilo sposobno spopasti s takratnimi razmerami

- leta 1375 je bil ponovno uveden papirnati denar, ki pa je bil podvržen močni inflaciji in ni bil konvertibilen
- kasneje uvedba mehiškega srebrnega dolarja, ki je povzročil padec cen predvsem poljskih pridelkov

▪ sredi 16. stoletja so uvedli **davčno reformo** = »**enovejni sistem**« oz. »sistem enega biča«

- reforma je predvidevala plačevanje v srebru in računala na zbiranje davkov ne več na podlagi ožjih družin temveč **dingov** (odraslih moških, zaposlenih s suženjskimi deli)

↓ - nova reforma ne izpolni pričakovanj

- **Suženjski sistem** je deloval po sistemu, da mora biti za **vsak ging** zemlje na razpolago človek, vajen dela **ding**
- na to obveznost primorani vsi kmetje, lastniki zemljišč; oproščeni pa so bili visoki uradniki, le nekateri nižji uslužbenci in študentje, ki so opravljali državne izpite
- vsakih 16 let so morali moški, zaposleni v suženjskem sistemu, eno leto opravljati javna dela
- poleg suženjskega dela so obstajale še **zadan** = sluge, skladiščniki, poštni uslužbenci, policisti, vratarji

VERSTVA

- prvi **mingovski cesar Zhu Yuanzhang** je sprva pristopil k budistični ločini belega lotosa, a sčasoma se je cesar pridružil konfucijanski misli
  - konfucianizem je v mingovskem obdobju ostal temeljna oporna točka s svojimi kanonskimi besedili
  - tudi državni izpiti s katerimi so izbirali uradnike – literate, so temeljile na konfucijanskih načelih
  - mingovska dinastija se je navezala tudi na načelo nacionalne neodvisnosti, ki se mu je pridružil mesijanski del
  - razumniška elita je menila, da sta človeška nrvnost in njeno udejanjenje neločljivo povezana z družbenim okoljem in zato s političnem udejanjenjem, teorijo in prakso
- **neokonfucianizem** je bil pretežno vera izobražencev
- izprijenost in propadanje birokratskih funkcionarjev je pripeljala do oblikovanja protikonfucianskih stališč nastanek katerih gre pripisati **kitajskemu filozofu Wang Yanngmingu**
  - osrednja ideja njegove spekulacije je pojem liangzhi (moralna intuicija), ki izraža istovetnost med prvobitnim načelom veselja in individualno zavestjo, med teorijo in praktičnim delovanjem
  - njegova ideja zlati razširila na Japonskem
- zadnji mingovski cesarji so zelo strogo obravnavali vse religije in sekte, za katere so sodili, da so heretične
  - kruto preganjani sta bili tudi budizem in lamaizem (svojevvrsten razplet tibetanskega budizma)
  - pomemben je bil daoizem, ki je živel in se je razvijal zunaj uradnega kroga
- prvi **krščanski misijonarji** so prišli na Kitajsko v 2/2 16 stol., ko so Indijo, Filipine in Japonsko že oplazili
  - za dejanskega ustanovitelja kitajskih katoliških misijonarjev štejejo **Mattea Riccija**, ki je prvič prispel v Peking 1598
  - poglobil se je v konfucianizem in ga skušal prilagoditi učenje krščanskega nauka nekaterim zahtevam kitajske miselnosti in morale
  - deloval ni le v sklopu širjenje vera temveč tudi pri razširjanju zahodne kulture, matematike, astronomije,...
  - kljub vsemu večje zarezze vendarle ni bilo

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- Na Kitajskem je v 16. stoletju prišlo do hudega nasprotja med **IZOBRAŽENIMI URADNIKI** – konfucionisti in **EVNUHI**, kar je povzročilo pešanje cesarske moči. Cesar **WANLIJA**, se je zato odločil in oblast odvzel uradnikom ter jo dodelil v roke evnuhom. Njihova moč je začela pod oblastjo **WEI ZHONGXIANOM** naraščati in je v času vladavine cesarja **XIZONGA** prerasla v diktaturo. Začela je upadati tudi kitajska oblast v **MANDŽURIJI**.
- Mandžurija je ohranjala relativno avtonomnost do Kitajske. Kitajci so navzočnost ohranjali le na nekaj območjih, kjer so živela različna med seboj sprta **TUNGUŠKA** plemena. Ko so s ta plemena spapadla je v njih zmagal knez **NURHAČI**, k se je kasneje razglasil za kana dinastije **HUJIN** in sklenil zavezništvo z Mongoli. Preuredil je fevdalni sistem v pokrajini in vpeljal oblast gospodarsko in pravno privilegiranih »**PRAPOROV**« - vojaških in upravnih

oddelkov. Nurhačijev sin ABAHAJ je še utrdil oblast nad Mongoli in napovedal ozemeljsko vojno proti Kitajski. Prodrli so vse do Pekinga in leta 1636 ustanovil MANDŽURIJSKO DRŽAVO.

- Leta 1644 se je na KITAJSKEM končala vladavina dinastije Ming. Nasledila jo je MANDŽURIJSKA DINASTIJA QING, ki si je uspela polastiti celotno cesarstvo in še nekaj ozemlja (otok FORMOZO) ki je bil v domeni Nizozemcev (kolonija). Novi kitajski vladar KANGXI je vzpostavil ugoden odnos do visokih uradnikov, imel je strpen odnos do jezuitov in oblikoval ugodno klimo v cesarstvu. Sklenil je tudi prvo POGODBO MED KITAJSKO IN EVROPSKO DRŽAVO – Rusijo. S to pogodbo sta državi vzpostavili državno mejo v Sibiriji in vzpostavili gospodarske odnose.
- Dinastija QING pa je imela enega velikega sovražnika – MONGOLE. V velikem spopadu so Kitajsko-mandžurijske sile sicer odbile napad Mogolov, vendar pa niso mogle preprečiti tega, da so Mongoli zavzeli TURKESTAN, DEL SIBIRIJE in DEL MONGOLIJE

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Ko je dinastija Ming zaključevala svoje obdobje je zgubila nadzor nad gospodarsko stabilnostjo države, kar je povzročilo devalvacijo denarja, zadolževanje, padec standarda in upore prebivalstva. Zato je mandžurijska oblast na Kitajskem takoj razdelila OZEMLJE CESARSTVA NA 18 PROVINC, in za vsako določila posebnega upravitelja.
- Dinastija QING je sprejela NOVO DAVČNO REFORMO, s katero so ODPRAVILI TLAKO in v zameno od kmečkih družin zahtevali enega za delo spodobnega moškega, za državne potrebe. Zmanjšali so tudi davke oz. jih v posameznih ogroženih provincah celo odpravili. Kmete, ki so bili brez zemlje so popolnoma osvobodili plačila davkov.
- Na jugu države so ne v 2/2 17. stoletja pojavile LATIFUNDIJE (veleposest v lasti velikega mogotca), ki so nastale s pospešenim kupovanjem opustošene zemlje po vojaških spopadih. Na severu pa so se razvile MAJHNE KMETIJSKE POSESTI, malih kmetov. Dolgoročno je to povzročilo nesorazmeren gospodarski razvoj in neenotne cene kmetijskih izdelkov.
- Proti koncu 17. stoletja so Kitajci razvili tudi pomorsko trgovino, odpirali so pristanišča, uvedli pomorsko carino in odprli trg proti Evropi. Odprti trg je spodbudil gospodarstvo in uvedbo novih poljskih kultur – sladkorni trs, tobak, sadje, indigo, ... V trgovanju si je Kitajska opomogla tudi s sklepanjem trgovskih pogodb z Rusijo – dogovor je govoril o tem, da Kitajska v področju, ki vegetira na Rusijo zgradi svoje trgovsko oporišče (Maimaijin) oz. da Rusija zgradi trgovsko oporišče in grško pravoslavno cerkev v Pekingju.

ZNANOST IN TEHNIKA:

- PRIHOD JEZUITOV je spodbudil razvoj matematike, astronomije, kartografije, glasbe in vedenje o koledarju. Razvijali so KNJIGE, v katerih so razpravljali o upornih vedah – proizvodnja živil, izdelava tkanin, predelava kovin, izdelava orožja, vrtnarstvo, poljedelstvo, vojaška priprava in strategija, ... Poseben sloves je dobil KITAJSKI PORCELAN, ki so ga izvažali širom celotnega znanega sveta.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- Kljub temu, da so oblast na Kitajskem prevzeli vladarji iz Mandžurije, se stavbarstvo in dosti odmaknilo od predhodne Mingovske tradicije. Postalo je manj monumentalno in bolj dekorativno – upodobitev rož in ptičev. Uvajali so bolj tibetanski slog, ki se je kazal na stavbah v JEHOLU – prestolnici severnega dela cesarstva in STEKLENIČASTIH PAGODAH – značilne za Peking. Nekaj kozmetičnih sprememb so naredili PREPOVEDANEMU MESTU, vendar pa simetriji in natančnosti, ki jo je v arhitekturi ustvarila dinastija Ming nikakor niso uspeli zabrisati.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- Dinastija QING je izdala zahtevo po vzpostavitvi URADNE ZGODOVINE DINASTIJE MING, ki naj bi bila enciklopedično zbrana predstava Kitajske zgodovine neke dinastije. Ideja je naletela na odpor, kajti mnogi so bili mnenja, da je povečevanje dinastije Ming in njenega staro-konfucijanskega nauka nepotrebno.
- Mandžurijska vladavina na Kitajskem je bila na splošno dobro sprejeta. Na kulturnem področju pa je dobila svojo KULTURNO OPOZICIJO, ki je reagirala z ustanavljanjem zasebnih akademij. Te so postale središče znanstvenega in duhovnega napredka, kjer so se izkazovali predvsem jezuiti.
- Dinastija Qing je zaznamovala književno področje predvsem z zbiranjem besedil in izdajanjem enciklopedij.

JAPONSKA

PRED 16. STOLETJEM

Za Japonsko je bilo 16. stoletje odločilno – zaznamovale okrutne vojne in nasilni spopadi, ki so privedle do močne osrednje oblasti pod rodbino **TOKUGAVOV**

16. stoletje je čas, ko se je Japonska odprla prvim gospodarskim stikom z zahodnjaki (npr. Portugalci)

- to vplivalo tako na razvoj bojnih tehnik kot tudi na urbanistično opredelitev ozemlja

- do konca 16 stoletja so ozemlje pretresale nenehne notranje vojne – okrepile po **oninski vojni**

Oninska vojna je izbruhnila med spremstvom rodbine Ašikaga

- vojna se je odvijala v Kiotu, katerega polovica ozemlja je bila pri tem uničena

- leta 1477 se vojna konča z izgubo prevlade Ašikov – oznani nastanek **decentraliziranega fevdalizma**

- o uveljavijo se novi fevdalni gospodje **daimiji**, ki dejansko ohranjajo vso oblast v svojih rokah
- o okoli leta 1560 obstaja okoli 200 daimijov in so nadzirali skoraj tretjino države
- o iz prejšnjih razkosanih pravnih območij šugov (vojaški upravitelji), ki prepustijo mesto novim
- o vojaškim rodbinam imenovanim **sengoku – daimiji**, nastanejo povsem nove politične tvorbe
- o njimi se korenito spremeni politična topografija Japonske
- o nove oblastne strukture so uživale nesporno veljavo, načrtano s fevdalnim pojmovanjem posestniškega gospodovanja
- o zaradi selitve **bušijev** (pripadniki deželnega vaškega plemstva) iz podeželja k centrom daimijske oblasti je postalo podeželje prepuščeno samoupravnim organom posameznih vasi, imenovanih **mura**

▪ tej novi ureditvi decentraliziranemu fevdalizmu so nasprotovali s **številnimi upori**

- pomembnejša podeželjska vstaja kuni iki leta 1485 v provinci Jamaširo

- vstaj tudi 1488 v Kagi, v kateri so za skoraj stoletje prevzeli oblast pripadniki ločine iko in samurajem

- te »državljske« boje označujejo tudi z imenom **sengoku** (dežela v boju 1467-1568)

▪ po sengoku pride do prvih **srečanj med Japonsko in Zahodom**

- med letoma 1542 in 1550 so se začele na južnih pristaniščih otočja (Kjušu) prve portugalske ladje

V 16. STOLETJU

DOGODKI:

16 stol. se začne z **kopičenjem oblasti v rokah daimijev**

- najmočnejše vojaške rodbine so si podvrgle manjše daimije in začele sklepati zveze
- njihov cilj je bila ustvariti koalicije, ki bi bile zmožne nadzirati celotno ozemlje
- želeli so si nadzor nad najpomembnejšimi gospodarskimi območji: Kinai, kjer ležita Osaka in Kioto; Kanto, kjer je pomemben Edo (današnji Tokio), ter obalno območje okrog Nagoje

▪ prvi je provinco Kantoja osvojil **Uesudži Kenšin**

▪ med mogočniki pa se je uveljavil tudi **Oda Nobunaga (1534-1583)**, ki je čez osem let prevzel nadzor nad **Kioto**

- ob prevzemu oblasti so se mu po robu postavili tudi budistični menihi, verska sekta iko in rivalski daimiji
- Nobunaga je dal na obrežje jezera Biva postaviti trdnjavo Azuči
- proti njemu se organizira močna zveza nasprotnikov pod vodstvom daimija **Asakura Jošikageja** in **Asajja Nagamaso**, močni nasprotniki so bili tudi Takeda, Uesudži, Hodžo, Mori in Šimazu
- Nobunaga pa je lahko računal na vojaško pomoč **Tokugavov** in na novo vojaško tehniko, ki so jo prinesli Portugalci
- začela se je vojna z izgonom šoguna iz kiota in s porazom Asajje ter Asakure z vojsko 60.000 mož
- zavzel je po obleganju tudi grad Išijamo, osvojena ozemlja pa je podelil svojim vazalom
- po utrditvi oblasti se je odločil **napasti** še **MORIJE** s poveljnikom Tojotomijem Hidejošijem
- sam je umrl tekom vojne z Moriji a vseeno so bili položeni temelji za zedinjenje dežele
  - poskrbel je že za delno reorganizacijo pobiranja davkov in pripravil katastrske spiske
  - razorožil je kmete in zmanjšal moč budistične in šintoistične religije
  - poenotil je uteži in mere

▪ po Nobunagovi smrti se je vrnil domov **Tojotomij Hidejoši** ter postal njegov naslednik

- preselil se je v novo trdnjavo v Osako in si pridobil zaupanje vazalov prejšnjega vladarja
- postal je cesarski regent (kampuaku) in nato državni veliki minister
- z močnimi vojskami, ki so štejele preko 200.000 mož je napadal svoje nasprotujoče daimije, svoje vojaške akcije pa je zaključil 1590 z zmago nad Hodži, svojimi najmočnejšimi nasprotniki
- s to zmago pride celotno območje pod neposredni Hidejošijev nadzor
  - Hidejoši je razdelil **ozemlja med** svoje **vazale** in si s tem zagotovil določeno stabilnost
  - dokončal je tudi načrtno **razoroževanje** kmečkega in mestnega prebivalstva (lov za meči)
  - izdal je »**odlok treh klavzul**«, ki je prepovedoval spremembo družbenega stanu in je začetnica bodoče razdelitve japonske družbe na štiri razrede (samuraje, kmete, rokodelce in trgovce)

- v začetku 90-ih let je skušal Hidejoši izsiliti sistem nadzora nad čezmorskimi dejavnostmi

- odločil se je napasti **KOREJO (1592 – 1598)**

- o operacije pa so se končale z njegovo smrtjo v spopadih - strateški **cilj napada** na Korejo je bil osvojiti Kitajsko, Tajvan in Filipine
- o tudi sami Korejci so dali Hidejoši povod saj več let niso pošiljali davkov na Japonsko
- o vojaške akcije so spremljala plenjenja, ki so dobro opustošila Korejo, veliko padlih pa je bilo tudi med Japonci
- o izkrcaje je potekalo v **Pusanu konec maja 1592** in mesec zatem je že padla prestolnica **Seul** nato pa še celotno deželo
- o korejski kralj Sondžo je na **pomoč** pozval **Kitajsko**, ki je takoj napadla Pjongjanjg in za japonske čete se je začel uničujoč umik
- o pogajanja s Korejo so se začela leta 1593, vendar se niso končala, saj Hidejoši ni želel postati mingovski vazal
- o leta 1597 sledi ponovni napad japonske odprave na korejsko ozemlje – zasedli so južne pokrajine, nato pa je prišlo do silovitega spopada v Čiskasanu – Japonci umik
- o japonsko vojsko v presneti novica o smrti Hidejošija leta **1598** - s smrtjo se vojna s Korejo **konč**

▪ oblast po smrti ne prevzame njegov sin saj se obnovijo nasprotja med najmočnejšimi rodbinami

- najbolj se uveljavi rodbina Tokugavov, ki ni sodelovala v vojni s Korejo

▪ leta 1603 postane **šogun JEJASU TOKUGAVA** - šogun = japonski častni naslov in vojaški čin, nekako naš general

- že pred njegovim prevzemom vidno povezovanje ozemlja, ki je bilo v 15 stoletju razdeljeno med številne **daimije** (japonske veleposestnike)

- te težnje postale kasneje temelj narodnega zedinjenja, ki je obogočalo dolgotrajno obdobje Tokugavovega miru

▪ **Jejasu Tokugava** začne vladati kot absolutni vladar

- ta prevzem oblasti sproži silovito **bitko pri Sekigahari (21.10.1600)** na križišču dveh pomembnih cest: Nakasenda in Tokaida

- združeni vzhodni daimiji, Jejasujevi zavezniki, so močno porazili zvezo zahodnih daimijev s poglavarjam Išido Micunarijem

- po tej zmagi je dal Tokugava sezidati v Kiotu grad Nidžo in leta **1603** sprejme **naslov šoguna**

- naziv leta 1606 prenese na sina Hidetada, čeprav je oblast obdržal sam

- z Jejasunom se začne popolna reforma upravnega sistema na Japonskem, ki je prinesla utrditev oblasti Tokugavov, katerih dinastija je trajala dve stoletji in pol (od 1603 do 1868)

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- V 16 stol. pride Japonska v prvi stik z zahodnim svetom preko Portugalcev, Špancev in Nizozemcev

- največjo upravno preureditev naredi Tojotomij Hidejoši s katero je želel postaviti temelje enotni in centralizirani upravi

- najpomembnejši sta bili dve prvini: politični in vojaški spopadi, ki so pripeljali na oblast Tokugave

vloga poljedelstva, ki je bila pomembnejša od trgovske dejavnosti

▪ pomorska trgovina - Portugalci

- prvič so se na japonski obali pojavili na majhnem otoku Tanegašima **okoli 1543**, sledili Španci in Nizozemci (1609)
- na Daljnem vzhodu so sprva izkoristili šibkost domačih oblasti za ustanavljanje svojih oporišč (Malaka, Filipini)
- tudi na Japonskem so prišlekom odprli svoja pristanišča kljub burnim razmeram:
  - Japonska je bila razdeljena, slabili so jo boji med daimiji, po morju so pustošili pirati
  - trgovski stiki med Japonsko in Kitajsko so bili pretrgani – vseeno so iz Kitajske uvažali zlato in svilo v zameno za srebro in baker
- trgovski stiki s Portugalci so potekali v dveh pristaniških mestih: **Nagasaki in Hiradu**, pomembni tudi Kagošima
- obseg kupčij je bil omejen – pomorski prevozi so bili neredni, četudi je japonsko srebro pridobivalo na veljavi
- največ pozornosti **strelnemu orožju**, trgovali še s tobakom, očala, žameten tkanine, stekleni predmeti, ure
- kmalu so se postavili po robu želji pokristjanjevanje japonske – sprejeli ukrepe za omejitev širjenja krščanstva
- t.i. **krščansko stoletje** se je končalo leta **1640** z izgonom špansko-portugalskih trgovcev iz Japonske

▪ Japonsko gospodarstvo

- poglavitni vir bogastva je bilo poljedelstvo
- pomembne posledice je prineslo zgoščanje oblasti v rokah daimijev v 1/2 16. stol.
  - takratni pripadniki deželnega vojaškega plemstva bušiji so se odselili v utrjena središča in niso več sodelovali pri vodenju podeželskih zadev:
  - ustanovljati so se začele samozadostne vaške skupnosti (mura), ki so bile odgovorne za upravo, obdavčenje in vojaško službo
  - pomen zemljiških posestev je opazen v **POSTAVAH DOMA** (zakoni vladarske hiše), objavljeni leta **1536** in s katerimi so bili postavljeni novi pravni temelji:

↙

zahtevali so vrhovno oblast nad lastnimi ozemlji,
urejali vprašanja povezana z upravo,
skrbeli za pobiranje davščin,
urejali postopke za obdavčenje in določali norme, po katerih se je bilo potrebno ravnati znotraj **hanov**
(han=pravne gospodarsko- politične skupnosti pod vlado daimijev)

▪ Nove politične in upravne reforme v 2/2 16. stoletja

- ustanovitev državnega katastra, davčna reforma in umik vojščakov iz podeželja
- leta 1571 je **Oda Nobunaga** zahteval katastrske zapiske novo osvojenih dežel – odredil je nove meritve zemljišč
  - uvedena so nova merila za obdavčenje, hkrati pa se je začel proces razoroževanja kmetov
  - lotil se je tudi poenotenja uteži in mer na ozemljih pod njegovim neposrednim nadzorom in s tem omogočil večje kroženje blaga

- za nove ukrepe odločil tudi **Hidejoši**
- začel je omejevati širjenje krščanstva in portugalskih trgovcev
- leta 1587 je dosegel **neposredno nadzorstvo** nad Nagasakijem in vsilil svojo avtoriteto vsem trgovskim družbam
- ohranil je strog nadzor nad daimiji
- koval je **denar** veljaven na celotnem japonskem ozemlju, v vsej deželi pa je uvedel tudi novo metodo za izmero in ocenitev zemljišča, ki so ga nato **obdavčili s kokuji riža**
- vsak daimijo je lahko računal z zemljiščem, ki je dajalo 10.000 kokujev davka
- leta **1585** je začel z **katastrsko revizijo**, končana leta 1610 pod Jajesujem Tokugavo
  - utrdil je zemljiško lastništvo, kmetje so bili priklenjeni na obdelovalno parcelo
  - natančno je bila navedena davčna kvota, odrejene so bile pristojnosti in odgovornosti vaških uprav, vazalov in osrednjih fevdalnih uprav
- pod pritiski daimijev je prišlo konec stoletja in predvsem v 17 stol. do načrtov za agrarno melioracijo s katero so povečali prihodke od zemljiškega davka
- katastrska revizija je bila podlaga tudi za **ločevanje med kmeti in vojaškim plemstvom**
  - tisti, ki so bili naštet v katastrskih registrih skupaj s kosi obdavčenih zemljišč, so bili kmetje
  - tisti, ki so bili navedeni v spisku daimijev kot posestnih svojega fevda s plačo, je bil buši, član vojaškega plemstva
- od konca tokugavskega obdobja pa do srede 19. stoletja so davek plačevali v rižu – dvoje posledic:
  - zemljepisno širjenje gojenja riža v severne pokrajine
  - nastajanje dopolnilnega tržišča za druge izdelke, ki so jih menjavali za riž, da so plačevali davke
- pospešeno se je oblikovalo nacionalno tržišče za poljske pridelke, del riža pa so prodajali za denar
- središče nacionalnega tržišča za riž je postala Osaka

VERSTVA

- **Širjenje krščanstva** je zajelo 2% prebivalstva – uvedel pa ga je **Frančišek Ksaverij**
- po kratkem bivanju v Goi je leta 1549 prispel v Kagošimo, kjer so ga lepo sprejeli - nadaljeval je pot vse do Kiota, da bi dobil od šoguna dovoljenje za pridiganje –tega ne dobi - leta 1551 je zapustil Japonsko in se odpravil na Kitajsko, kjer je nato umrl
- sprva so si Japonci razlagali krščanstvo kot enačico budizma
- z misijonarji pa so na Japonsko prišli tudi prvi zahodni trgovci
- ob sporu med jezuiti in frančiškani so Japonsko izkoristili nizozemski protestanti, ki ustanovijo svoje misijone
- Nagasaki je bilo največje oporišče za širjenje krščanstva – 1579 ustanovijo celo cerkev
- v krščanstvo se spreobrnejo trije daimiji: Omuro Sumitade, Arina Aronobu in Otomo Jošišige
- jezuitski misionar Alessandro Valignano je v letih 1584-1585 organiziral potovanje štirih krščenih mladih plemičev v razna mesta, med drugim tudi v Benetke o čemer priča zbirka avetniških Del, napisanih v japonščini, prečrkovani v latinske črke in natisnjenih v kolegiju Družbe v Kazusi na Japonskem

- Prizadevanjem za združitev Japonske se je pridružilo postopno *zapiranje pred zahodnimi trgovci*
  - leta **1587** so bili sprejeti prvi **ukrepi** v škodo kristjanom – konec stoletja pa so postali žrtve ostrega zatiranja
  - leta 1587 Hidejoši uveljavi svoj neposredni nadzor nad Nagasakijem, ki je izgubilo katoliško upravo, izdan pa je bil tudi odlok o izgonu kristjanov
  - odvijati se je začel **boj proti krščanstvu**, ki pa se je spočetka spremenil v ofenzivo proti lokalnim spreobrnjencem in zatem proti mednarodnem trgovanju ter se sklenil 1640 z dokončno zaporo Japonske pred stikom s tujino
  - od 1611 naprej so izdajali stroge odredbe proti misijonarjem in spreobrnjencem
  - med letoma 1618 in 1628 so usmrtili nekatere japonske kristjane, delovanje misijonarjev pa je bilo onemogočeno
  - leta 1622 je bila zabeležena množična usmrtite 120 misijonarjev in privržencev

- Tudi **budistični menihi** so morali prenašati hude napade na svoje ustanove – Oda Nobunaga se je že 1572 odločil izkoreniniti budistično oblast v prestolnici Kiotu – porušil okoli 3000 stavb in dal usmrtiti tisoče menihov
  - zaplenil je večji del tempeljskih posesti in postavil svoje zastopnike na čelo tako budističnih kot šintoističnih verskih ustanov ter jih omejil na služenje vojaški vladi
- Pomembne so postale **podeželske vstaje** – najpomembnejša vstaja sekte **iko v Kagi**, zaradi katere so vladov provinci prevzeli menihi iz samostana Hongandži in osnovali svoj upravni sistem
- **Šintoizem**, katerega vrhovni svečenik je cesar imamo ponavadi za japonsko narodno religijo
  - šintoizem izhaja iz besede šinto, ki pomeni pet bogov – izoblikoval se je kot življenjska religija
  - temeljni besedi sta Kodžiki in Nihongi, vera pa naj bi bila politeistično-naturalistična religija
  - šintoizem sodi, da obstajajo tudi kamiji umrlih in v nekaterih primerih zapade v nekakšno oboževanje post mortem
- Na Japonskem se je v 17 stoletju razširil tudi **konfucianizem**, ki je imel svojega teoretika v Fudžiaru Seiki

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- Družina TOKUGAVA, ki je vladala Japonski je pravzaprav zavlada ob pomoči družine TOTOJOMIJEV. Vendar pa je slednja hitro izgubila pomen in tako je zavlada zgolj družina Tokugava. Ta pa se je hitro zapletla v spor z družinami MAEDA, MORI in UESUGI. Zadnje tri so se skušale povezati v boju proti družini TOKUGAVA, vendar pa niso mogle preprečiti tega da je ravno JEJASU TOKUGAVA dokončno zavlada Japonski. A že leto po zavladanju je družina Uesugi proti njemu zopet zbrala zvezo DAIMIEV (družin) iz zahodne Japonske in ga skušala neuspešno vreči iz prestola. Zveza DAIMIJEV je bila ponovno poražena (bitka pri SEKIGAHRI), kar je pomenilo, da je Tokugava še trdneje zavlada na Japonskem in leta 1603 postal ŠOGUN. Državi je vladal z izrazito teorijo zapiranja pred zunanjim svetom in vzpostavitev narodnega samozadostnega gospodarstva.
- Tokugavci so na Kitajskem vzpostavil hierarhično politično organizacijo izraženo v spletu odnosov med DAIMII in ŠOGUNATOM (bakuf), čemur so pravili tudi BAKUFU-HAN. S to organizacijo so uzakonili vrhovno oblast šoguna nad vso deželo. S posebnim kodeksom je šogunat dobil tudi pravico do imenovanja vojske. Določili so tudi nalogo Daimijev, ki je od zdaj naprej bila, služenje v vojski in upravljanje svojega posestva.

- Prvi trije ŠOGUNI – Jejasu, Hidetada in Jemicu so utrjevali ŠOGUNAT s pomočjo samurajev. Iz njih so hoteli narediti vojščaka, ki bi poleg svoje osnovne naloge združeval še nalogo gospodarja kot plemiča, sposobnega dobrohotno vladati.
- Prihajalo je tudi do pogostih uporov med samuraji, ki niso bili deležni novega imenovanja oz. k so bili brez privilegirane položaja v družbi. V okolici Nagasakija so združeni kmetje in samuraji uprizorili upor in izobesili krščanske podobe – upor je bil zadušen ob pomoči Nizozemcev.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Japonska se je po letu 1640 povsem zaprla pred zunanjim svetom, dopuščala je le posamezne trgovske intervencije Nizozemcev in Kitajcev. Trgovanje s tujino je postal monopol družine Tokugava, ki je nato posameznim družinam dovolila trgovanje s Korejo. V poljedelstvu so izdelali natančen melioracijski sistem, s katerim so povečali obdelovalne površine, kar je posledično prineslo večji pridelek in več davka. Kmetijske površine so obdelovali z vlečno živino in gnojili. Pridelovali pa so predvsem bombaž, čas, sladkorni trs, indigo in tobak. Razvijali pa so tudi industrijo – lesna in papirna. Zaradi povečane kmetijske proizvodnje so veliki kmetje hitro obogateli in začeli razvijati druge veje gospodarstva – posojanje denarja, izdelovanje sakeja in omak...razvijala se je družba, temeljujoča na denarju.
- Razvili so se 4 družbeni razredi, ki so v državi nekaj pomenili: SAMURAJI, KMETJE, ROKODELCI in TRGOVCI. Trgovci so na deželi kupovali pridelke in jih nato v metu podajali – tako so razvili razvejano trgovsko mrežo po državi. Združevali so se v trgovska združenja – imenovana ZA – in postali pomemben stabilizator gospodarstva. Njihova dejavnost je spodbudila nastanek PRVEGA NARODNEGA GOSPODARSTVA s sedežem v OSAKI in EDU.
- Vzpostavili so tudi USTREZNE NOVE POVEZAVE – nacionalno mrežo petih cest, ki so povezovala Japonsko. Potrebe gospodarskega razvoja so zahtevale POENOTENJE DENARJA – stabilnost valute pa so ohranjali z rižem in žlahtnimi kovinami. Razvili so tudi sistem plačevanja z MENICAMI in KREDITNIMI PISMI.
- Značilen razvoj gospodarstva je posebjala hiša MICUI – najprej so se ukvarjali s pridelavo riževega žganja, ko so si nakopičili denar so ga posojali po oduških obrestih in tako financirali svojo lastno trgovino z rižem. Ukvarjali so se tudi s posojanjem denarja vladarski hiši, s transportno dejavnostjo in nazadnje še z kopičenjem lastne zemlje, ki so jo spreminjali v nasade riževih polj.

ZNANOST IN TEHNIKA

- Družina TOKUGAVA je po vsej Japonski izdelala NAČRT ZA MELIORACIJO ZEMLJE, IZPOPOLNILI SO ROKODELSKA ORODJA, VPREGLI ŽIVINO, UPORABILI GNOJILA, IZDAJALI SO KNJIGE O POLJEDELSTVU, ...
- V znanosti so se posvečali predvsem – matematiki, astronomiji.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- Po tem ko je rodbina Tokugava vzpostavila oblast na Japonskem je začela svojo moč izžarevati tudi v urbanistični politiki. Popolnoma so preuredili mestno središče EDU in ga spremenili v prestolnico cesarstva. V mestu so postavili

grad, okoli njega pa naselje za DAIMIJE in druge prebivalce. Osnovni koncept urbanistične politike Jejasuja je bil usmerjen v to, da so se morali njegovi zvesti podaniki – daimiji, naseliti zraven njega, da jih je lahko nadzoroval. Tako se je oblikoval sistem dvojnih bivališč, kajti daimiji so imeli svoje prvotno bivališče in še bivališče ob svojem vladarju. Hiše za povsem preprosto prebivalstvo so bile dvonadstropne, gradili pa so jih na ploščadi, ki je služila kot podlaga za konstrukcijo sestavljeno iz lesenih tramov. Zunanje stene hiš so bile iz dveh strani zidane iz drugih dveh pa premične – lahko kar iz oken, ki so se odpirala na verando. Streha hiše je bila iz opeke, notranje stene pa so bile drsne. Slog take hiše imenujemo – SUKIJA in pomeni vrhunec japonskega tradicionalnega stanovanjskega stavbarstva.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- Samuraji so se specializirali v t.i. OBJEKTIVNO ZGODOVINOPISJE, del katerega je bilo ustanavljanje arhivov in knjižnic. Nastale so obsežne knjige, ki so govorile o kronološki zgodovini Japonske.
- Ustanovljena je bila tudi KONFUCIJANSKA ŠOLA, ki je na podlagi konfucijanskega nauka izobraževala predvsem na umetnostnem in literarnem področju. Vzporedno s te naukom, pa se je razvilo NACIONALNO ŠINTOISTIČNO MIŠLJENJE – ki je razlagalo pot bogov, kot pot modrih kraljev.
- V umetnosti je pomembna KULTURA TRGOVCEV, ki je vplivala na razvoj neplemiške kulture in vzpon meščanstva. Poudarek je bil na erotičnosti in spontanosti življenja, ki se je vršil predvsem v svetu gejš, plesa, petja, ...

INDIJA

V 16. STOLETJU

DOGODKI:

- V Indiji se uveljavi **mogulska dinastija**, ki je z **AKBARJEM** naredila konec regionalnim kraljestvom
- **Ustanovitev mogulskega imperija** povezan z vpadom, ki je v Indijo pripeljal **BABURJA**, gospodarja Kabula, po materini strani potomec Džingiskana, dokončni konec lokalnih monarhij v Indiji pa se začne z njegovim naslednikom **AKBARJEM**
- v času Baburjevega vzpona so Indijo nadzirale muslimanske dinastije, katerih vpliv je olajšal nastanek novega islamskega imperija
  - ↓
  - ob prihodu novih zavojevalcev že bila regionalna muslimanska kraljestva – npr. petero držav: Berar, Ahmadnagar, Bidar, Bidžapur in Golkonda
  - kasneje pridružile še Bengalija in nekatere druge države nastale iz zapuščine delhijskega sultana: Malva, Gudžarat, Džaunpur, Khandež in Multan
- prihod Mongulov pa ni pomenil **konec** le teh **muslimanskih kraljestev** temveč je v imperij vključil tudi **dvoje hindujskih dinastij Radžputov**
- **BABURJEVO (1526-1530) osvajanje** Indije se je začelo **1525**
- Turški Uzbeki so ga izgnali, nato pa je 1504 osvojil kabulsko kraljestvo in si zagotovil nadzor nad prelazi, ki vodijo iz Afganistana v Indijo
- nato se je usmeril proti Pandžabu, zavzel 1526 Delhi in nato še Agro
- 1527 se okrona za »vladarja Hindustana«
- osvojitvam ne sledijo upravne spremembe po Baburjevi smrti njegov naslednik **HUMAJUN (1530-1540)** kmalu ostane brez indijskih posesti, ki mu jih odvzame **ŠER ŠAH** (Pandžab in Gangesova ravnina, do meje z Bengalijo)
- **ŠER ŠAH (1540-1545)**, je bil afganistanski upravitelj Biharja
- Afganistan pa je prišel pod vladavino Baburjevega brata Karana
- razdelil je imperij na upravna okrožja, ki so jih upravljali uradniki, poslani iz prestolnice
- začel načrtno centralizirati oblast z upravnimi in davčnimi reformami
- to prenovo nadaljeval tudi njegov naslednik **ISLAM ŠAH (1545-1554)**

- Vladavino Islam Šaha je zaznamoval povratek Humajuna, ki je zavzel Delhi, toda 1556 je bil ubit – oblast prevzel njegov sin **AKBAR** (1556-1605)
- **AKBAR** je postal pri 20 letih že velik mogul (vrhovni vladar)
  - najprej je prevzel oblast nad Pandžabom in gangeško ravnino ter se namenil proti osrednji Indiji in Radžputani
  - leta 1564 se napoti v **Gondvano**, gorato ozemlje južno od Gangesa, ter porazi Gonde
  - širjenje proti jugu so zaustavile radžputske utrdbe, zato se je raje usmeril **proti Radžputom** – ti so postali vojskovodje v Akbarovi vojski in so bili vpleteni v usodo imperija.
  - v dveh pohodih 1572 in 1573 se je nato napotil proti jugu ter osvojil bogato **kraljestvo Gudžarat**, ki je bil pomemben v trgovini s Srednjim vzhodom
  - njegove ekspanzionistične težnje so povzročile številne vstaje, ki so zaustavile njegova osvajanja
  - **1580** začne na osvojenem ozemlju z vpeljavo novih **upravnih in davčnih reform**, s katero je želel še bolj utrditi centralistično oblast
  - njegova osvajanja se nadaljujejo po 1600, ko osvoji še **Ahmadnagar** in **Kandeš** – vendar je bila njegova oblast tu šibka
- po smrti ga nasledil **DŽAHANGIR** (1605-1627)
  - njegov **imperij** se je ob prevzemu raztezal od Kabula vse do meje z državo Golkonda in z zahoda na vzhod od Gudžarata do reke Brahmaputre

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA

- Indijo je kljub Akbarjevim novostim močno pestila mora pomanjkanj – tudi za Indijo pomemben stik z zahodom
- tesnejše vezi Azije z Evropo so se utrdile z ustanovitvijo portugalske kolonije v Goi
- Portugalci pa se niso vpletli le trgovsko temveč so se vpletli tudi v **politične spletke**
  - **Alfonso de Alburquerque** se je leta 1508 polastil ozemlja **Goe** – začeli nadzirati del prometa v vzhodnih morjih
  - zajemali in plenili so tudi arabske ladje, ki so trgovale z Indijo
  - Portugalska navzočnost ni bila omejena le na indijske enklave (enklaava =ozemlje kake države, ki je z vseh strani obdano z ozemljem tuje države), leto po osvojitvi Goe je Alfonso zavzel **Malako**, pomembno trgovsko postojansko
  - iz Malake so Portugalci trgovali z Indijo, Kitajsko in Japonsko – predsvem lakaste izdelke iz Peruja, vosek s Timorja, nože parang, kasumbo za rdeče barvilo, kitajski porcelan,....
  - Portugalci so se vključili v trgovinsko mrežo ne da bi spreminjali navade
  - Leta 1580 se združita španska in portugalska krona = pomembno za trgovanje postane Manili – središče mreže, ki je povezovala Tih ocean z Atlantikom in je imela stike z Geo, Macaom in Tajvanom
- Indijsko **gospodarsko življenje**
  - Indijo so pestila velika pomanjkanja – v času vlade Humajunu so celo zaznali oblike kanibalizma
  - položaj je želel izboljšati Akbar z **davčno reformo**, ki so ga vpeljali v osrednjih deželah

- poglavitno bogastvo Indije je bilo v poljedeljski pridelavi: moguli (vrhovni vladar) so uspešno nadzorovali razsežna območja v državi
- Akbar je skušal pod svoj nadzor povrniti nekatera ozemlja dana v fevd, želel pa je tudi dobiti vsaj približne ocene prihodkov, da bi lahko določil davke
- vrednost davščine se je vrtela okoli 1/3 vrednosti letine za kar je potreboval kataster
- odpravil pa je številne ostale davke, med drugim glavarino za hindujce
- povečali so se državni prihodki, izoblikoval pa se je tudi splošni davčni sistem

▪ Akbar **reorganizira** tudi **deželne vlade**

- osrednja vlada je razdelila imperij na 12 provinc oz. dežel, razdeljenih na okrožja, ki so se naprej delila na okraje
- preko vrhovnega deželnega davčnega nadzornika (*divan*) je lahko nadzorovala vse okraje, ki jih je vodilo uradništvo
- splošna uprava je bila vzpostavljena z davčnim uradništvom, ukvarjala se je z javnim redom, pravosodjem, vodili pa jo je visoki uradnik, guverner (*mansabdar*)
- glede na število konjenikov, ki jih je guverner lahko priskrbel vladarju je prejemal plačo, s katero je plačeval čete

VERSTVA

- vpliv islama je bil omejen le na prestolnico
- navzoči so bili tudi **hindujci** z najmočnejšo hindujsko državo, **kraljestvom Vidžajanagar** – v katerem se kasneje uveljavi novo čaščenje Višnuja
- v tem okvirju je deloval **Akabar**, čigar verski nazori so bili precej eklektični (eklekticizem= prevzemanje in spajanje različnih sistemov, pogledov, ugotovitev)
- Akbarjeva vladavina je bila zaznamovana z versko strpnostjo do hinduizma in odprtostjo do novih krščanskih tokov približal se je tako sufijskim naukom kakor hindujski mistiki, podpiral pa je tudi **verske dispute** (disput= izmenjava mnenj med profesorji in študenti na univerzi o kakem znanstvenem vprašanju), ki so se navadno godile v vladarski rezidenci v Fatehpur Sikriju, v osrednji Indiji
- leta **1579** objavi **edikt**, s katerim je odredil, da o kontroverznih teoloških zadevah vladarju pritiče odločanje o mnenju, najkoristnejšem za ljudstvo. Z EDIKTOM se je otesel kakršne koli odvisnosti od ulem (verskih učenjakov), po drugi strani pa je potrdil svoj načrt zasnove močne centralizirane oblasti. Z EDIKTOM JE sklenil še
  - neodvisnost od verske oblasti dokazuje tudi uvedba **sončnega koledarja** namesto luninega,
  - **sklep o odpravi glavarine**, ki je bremenila hindujce, katerim je dopustil tudi obnovo in zidavo svojih templjev.
- v tem obdobju se pojavijo prečiščene islamske sekte – izraz obrobni družbeni slojev, ki so se hotele polastiti imetja vseh tistih, ki niso člani sekte.

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- Po smrti ABKARJA VELIKEGA (1605), bil je utemeljitelj države, na oblast v Indiji pride DŽAHANGIR. V času njegove vladavine je MOGULSKA DRŽAVA popolnoma obvladala položaj in zatrla vsakršno afgansko vstajo v BENGALIJI –

ta je postala najpomembnejša provinca cesarstva. S takšno politiko, ki jo je ob pomoči žene vodil DŽAHAR, je Indija postala središče, v katerem so se zbližali vojaški strokovnjaki iz Perzije, Indijci (muslimani, ki že dolgo živijo v Indiji), Hndujci (ti so prevzeli islam) in Turani (Turki v Indiji).

- Naslednji, ki je prevzel vladavino v Indiji je bil ŠAH DŽAHAN, ki je državo zemeljsko razširil in si podredil šiite. Na verskem področju je potrdil sunitski islam, kot državno vero in začel preganjati krščanstvo in hinduizem.
- Na prestolu ga je nasledil sin AVRANGZEB, ki se je razglasil za branitelja pravovernega islama in s v njegovem imenu zoperstavil vsem verskim ločinam. Uspelo mu je, da je pod mogulsko cesarstvo vključil celotno Indijo in del Afganistana. Centraliziral je državo, preuredil davčni sistem in izdal jasen odlok o ohranitvi reda in zakonitosti v državi.
- Zaradi stroge verske politike, so se mu na jugu države uprli HINDUJSKI MARATHI in že zavzeli del Indijskega polotoka. Leta 1681 je prišlo do velikega spopada, v katerem je Avrangzeb uspešno odbil Marathe in utrdil oblast na jugu. Vendar pa je kasneje proti turškim upornikom bil neuspešno bitko, ki je bila uvod v propadanje njegove ere. Z njegovo smrtjo se je tudi končal proces centralizacije oblasti in moči v državi.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Indija je dobro sodelovala z Anglijo v ANGLEŠKI VZHODNOINDIJSKI DRUŽBI, s pomočjo katere je razvila uspešno gospodarsko in trgovsko strukturo s specifičnim davčnim in upravnim sistemom. Davčno je bilo cesarstvo razdeljeno na 12 PROVINC, vsaka pa naprej na OKROŽJA in to na še več OKRAJEV. Pobiranje davkov pa je bilo OKRUTNO, saj so te pobirali posebni vladarski odposlanci, ki pa so se sprti izmišljevali o vsoti in količini davkov. To je jezilo vladarja in je reformiral delo pobiralcev davkov, kmetom pa dal jasna navodila o potrebni višini davka.
- Vladar Avrangzeb je vplival na kmete, tako da bi povečali proizvodnjo in s tem vzpostavil gospodarsko rast. Odpravil je številne dajatve in pristojbine ter s tem spodbudil notranjo trgovino. Posebej za Hindujce je uvedel dodaten davek – GLAVARINO in 5% CARINSKE DAJATVE, zaradi poskusa večje islamizacije cesarstva.
- Odnos med MONGULSKIM CESARSTVOM in EVROPO je bil sorazmerno ugoden. Interesi so se sicer večkrat prekrivali s Portugalci, zardi trgovskih poti, a hujših nesoglasij ni bilo. Kasneje pa so v interesno sfero Portugalcev vstopili Angleži, ki so ob sodelovanju Indije ustanovili podružnico ANGLEŠKE VZHODNOINDIJSKE DRUŽBE v Suratu – postane najpomembnejše pristanišče mongulskega cesarstva (kasneje ga predstavijo v BOMBAY). Angleži kasneje ustanovijo še svojo lastno strateško točko za ekspanzijo po Indijskem polotoku – KALKUTA.

ZNANOST IN TEHNIKA:

- Znanstvene stroke so se razvijale na podlagi starih – svečeniških dejavnosti in novih laičnih dejavnosti. ASTRONOMIJA se je tako razvijala med hindujskim čaščenjem nebeških teles in opazovanjem neba. V MEDICINI je znanstvenik MISRA govoril o krvnem obtoku, boleznih, protistrupih..., bolj pomembna je bila gradnja BOLNIŠNIC. Nekaj je podatkov, da so se ukvarjali z JOGO. Bistven pa je bil podatek o izjemno razširjenosti PRAZNOVERJA – talismani, amuleti, izreki, ...

- Pri gradnji so uporabljali predvsem BELI MARMOR, BELI APNENEC, kot pokrivalo streh pa so uporabili SLAMO.
- V tehniki, ki jim je pomagala pri obrti oz. trgovini so najbolj izpopolnili NAMAKALNIŠTVO, SISTEM GNOJENJA, LESENO RALO, STATVE.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- Obdobje 17. stoletja je bilo najplodnejše za indijsko stavbarstvo in arhitekturo, o čemer priča svetovno stavbarsko čudo TADŽ MAHAL. Veličasten mavzolej v katerem se prepleta hindujska, muslimanska in evropska stavbena kultura je dal za svojo pokojno ženo zgraditi vladar Šan Džahan. Središče kompleksa je osrednja stavba nad katero se boči velika dvojna čebulasta kupola. Zgradba je zgrajena pretežno iz svetlečega belega marmorja, ki ob pravem kotu sončnih žarkov spreminja barve.
- Klasična podoba mogulskega stavbarstva je bila podoba mesta DELHI, ki je stalo na središču najpomembnejših trgovskih poti v Indiji. Mesto je bilo večkrat obnovljeno (s strani Angležev), a je ohranilo staro podobo, v kateri kraljujejo velikanske palače in malenkost monumentalen slog, ki je bil posebej značilen za mogulski značaj.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- Indija je razvila svojevrstno smer PERZIJSKEGA PESNIŠTVA, ki je bila podrejena razumskosti in izumetničenosti. Gre predvsem za literarna dela, ki prežemajo na eni strani racionalizem, na drugi pa emocije.
- Zgodovinopisje je služilo upravi in dvoru. Šlo je za natančno in kritično zapisovanje dogodkov povezanih z vladarsko dinastijo.
- Mogulsko slikarstvo je baziralo na indijskem vplivu, tudi ohranilo je mnogo njegovih prvin (predvsem portreti) v nadaljnjem razvoju. Motivika je bila vezana na pokrajino in živali.
- RADŽPUTSKO SLIKARSTVO – izraža neodvisno kulturno tradicijo radžputskega ljudstva, ki je bazirala na stiliziranih likih in nepreglednosti.

VERSTVA:

- Indija je v času vladavine Akbarja Velikega vzor države o verski strpnosti. Ta pa je bila postavljena pod vprašaj, ko je na čelo države stopil Šah Džahan, ki je začel favorizirati sunitski islam. Vsi, ki so bil del sunitskega islama, so dobili posebne davčne olajšave, boljše službe... ostali (kristjani in šiiti) pa so imeli prepoved širjenja svoje vere in prepoved praznovanj.
- Avrangzeb si je po imenovanju za kralja močno prizadeval za popolno islamizacijo cesarstva. Vzpostavil je hude vojaške spopade proti hinduicem in jih tudi družbeno degradiral.

PERZIJA

V 16. STOLETJU

DOGODKI:

- Ob koncu 15. stoletja so po Anatoliji (grško-turško področje) razširjali politično in versko sporočilo ustanovitelja **safavidske dinastije**
- **vzpon SAFAVIDOV** je povezan z **Ismailom (1487 – 1524)** in njegovo zasedbo Tabriza
- Tabriz je postal prestolnica novega kraljestva, nov vladar pa si je nadel naslov **šahanšah** (kralj kraljev)
- postali so **ŠIITI** in tako so si pridobili podporo nekaterih turkmenskih plemen
- Ismail se je nekaj časa skrival v Gilanu, nato pa je izkoristil pasivnost Bajazita II. v Anatoliji in leta 1501 zavzel Tabiz
- do leta 1509 je zavzel malone ves današnji zahodni Iran in dobršen del Khorasana
- Safavidi so svoj vpliv razširili tudi v vzhodno Anatolijo in tam zanetili vstajo
- pod vodstvom **Sakuluja** se nato napotijo nad Carigrad – Osmani so bili prisiljeni posredovati in veliki vezir Ali paša je porazil Sakulujevo vojsko,

- **SAFAVIDI:**
- z umikom Selima je **Safavidski vladar** ponovno pridobil priložnost, da zasede deželo
- nekaj let kasneje pa osvoji celo vzhodno Gruzijo
- Safavidi so bili močno odvisni od turkmenskih plemen, katerih vojaško pomoč so nagrajevali s podeljevanjem ozemelj
- leta **1524** sledi **Ismailova smrt**, ki povzroči zmedo zaznamovano s številnimi notranjimi vstajami

- vodstvo prevzame vladar **Tahmaspa I. (1524-1576)**
- ni bil sposoben brzdati vpliva svojih plemenskih sovražnikov, zato so bili safavidi prisiljeni odstopiti ozemlja svojim sosedom, Uzbekom v Transoksijani in Turkom Sulejmana Veličastnega
- v notranji politiki je kljub prizadevanjem po preureditvi države izgubil nadzor nad položajem
- sledile so ljudske vstaje kmetov in rokodelcev v Gilanu (1568-70) in Tabizu (1571-73)

- po smrti prevzamejo oblast rdeče glave, novo oblast pa si nato pridobi **Abas I. Veliki (1587-1629)**
- z odločnimi centralizacijskimi reformami naredi konec brezvladju s tem pa se želi izogniti nadzorstvu turkmenskih plemen

- Perzija je pod njegovo vladavino dosegla vrhunec svoje veličine: z vojnami in diplomacijo se mu uspe otresti tradicionalnih zunanjih sovražnikov: Uzbekov na severu ter Osmanov na zahodni meji

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA

- **Ozemlje Safavidov:**
- davčne obveznosti so pritiskale predvsem na kmete, medtem ko je največ ugodnosti uživalo nomadsko prebivalstvo, v prvi vrsti kizilbaši
- nova dinastija ni prinesla novosti v sistem zemljiškega lastništva, kljub širjenju državnih in kronskih posesti
- vladajoča hiša je odstopila ozemlja raznim plemenskim poglavarjem, a se je izognila nasledstvenim ugodnostim in zahtevala v zameno službo
- preostala zemlja je bila zasebna lastnina (mülk) ali del neprenosljivih rent (vakuf)
- v prvih letih stoletja je bilo glavno središče Tabriz, prestolnica pa je kasneje postala Kazvin in nato Isfahan

VERSTVA:

- V **Perziji, Anatoliji ter Azerbajdžanu** se je po prihodu na prestol azerske dinastije Safavidov uveljavil **šiizem**
- Safavidi so po tem ko so se pridružili sunitskemu sufizmu s šejkom Al Gunaidom prestopili v **duodecimanski šiizem** ali **imamizem** – razvil v okolju šije oz. stranke Prerokovega bratranca Alija
- Gunaid se je razglašal za potomca imamov
- z Ismailom (1487-1524) in mesijaskim naukom o imamizmu so se začeli ukrepi proti sunizmu in skoraj ves današnji Iran se je spreobrnil v šiizem, ki je postal pomemben dejavnik kulturne in verske enotnosti
- iz Perzije se je nato šiizem razširil proti vzhodu, posebno v Indijo
- naslednik Abas I. Veliki (1585-1628) je nato vodil politiko verske strpnosti, ki je omogočala evropskim trgovcem in katoliškim misijonarjem, da so prihajali v Perzijo, koder pa niso smeli opravljati evangelijskega dela

- Perzija, ki je postala središče šije, je postala hkrati dežela, v kateri se je najbolj plodovito razširila **šiitska verska književnost**: Džamal Al Dina Al Hilija – velik šiitski učenjak

Ali ben Husain Al Karagi – ugledna osebnost imamizma

Ahmad ben Muhamad – njegov vzdevek je bil Svetnik iz Ardabila

Zain Al Dina Al Samija – častili so ga kot mučenika, bil pa je pisec mnogih pobožnih del

Nur Alah Al Soštar – avtor zbirke življenjepisov v perzijščini

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- **ŠAH ABAS I.** je ozemeljsko utrdil Perziji in vzpostavil močno oblastno strukturo **SAFAVIDOV** (dinastija). Ozemeljsko si je pridobil zahodni Afganistan, od Turkov pa je uspel odtrgati iransko ozemlje. Cilje svoje vladavine je usmeril

predvsem v to, kako bo vzpostavil prometno povezavo v državi, kako bo uspešneje pobiral davke in kako se bo otresel vojaške odvisnosti od KIZILBAŠKIH PLEMEN – ki so mu z vojsko pomagala na oblast. Ta vojska je bila sestavljena iz krščanskih ujetnikov (kot Janičarji), ki so se potem islamizirali.

- Med vladavino Abasa I. je ogromno zemlje, ki je bila v državni lasti, prešlo v zasebno last. Njeni novi lastnik so postali predvsem predstavniki verskih razredov. Tako so si glavnino ozemlja razdelili SAJIDI – potomci Mohameda in ULEMI – verski učenjaki. Slednji so postali močan ideološki in verski opornik dinastije oz. kasneje njen veliki ogroževalec.
- Po smrti Abasa I. (1629) je vajeti prevzel ABAS II. ki pa ni bil sposoben ohraniti centralizirane oblasti v državi. Razlog za to je; da so bili novi vladarji slabše pripravljeni na vladanje, ker jih je vzgajal harem; ozemlje države je bilo zelo hribovito in razčlenjeno, kar je ustvarjalo pogoje za nehomogenost območja; večina prebivalstva je še zelo nomadskega.
- Zadnji predstavniki dinastije SAFAVIDOV, so se soočali z izjemno močjo ULEM, ki so po verski plati rušili vladarsko oblast. Ta je bila dokončno sesuta leta 1722 s strani AFGANSKIH NAPADALCEV.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Zemlja v Perziji je bila razdeljena na DRŽAVNO (divan), VLADARSKO (khassa), ZASEBNO (mulk) in TIYULI (posest, ki si jo dobil od vladarja zaradi služenja v vojski) POSEST. Ključnega pomena pa je bila še posest v rokah duhovščine, s pomočjo katere je ta bogatela in si priborila pomemben ugled v politiki.
- V korist gospodarskega napredka je ABAS I. gradil cestno omrežje, gostišča za karavane, spodbujal trgovino in monopoliziral proizvodnjo. Po njegovi smrti, pa se je gospodarjenje poslabšalo in gospodarska dejavnost je začela pešati.
- Najpomembnejši vir dohodkov je seveda bil davek na zemljiško posest, ki so ga plačevali kmetje. Nekaj denarja se je nabralo tudi iz trgovine, mestne obrti in zakupa zemlje. Tukaj pa odigra pomembno vlogo duhovščina, ki je denar od zakupa zadrževala zase in bogatela na račun vladarja in kmetov. Posledično se je količina denarja v državni blagajni manjšala... uvedeni so bili novi in višji davki. Kmetje so se začeli upirati tako plačilu davka, kot delu na zemlji.

ZNANOST IN TEHNIKA:

- Tehnološki dosežek je bil MOST PUL-I-HAGU, njegova posebnost je bila, da je imel na vsaki strani srednjega pasu za vozove posebno ozko pot za pešce. Most je imel tudi ogromno obokov.
- Tehnika UMETNEGA NAMAKANJA je v Perziji razvila visoko raven.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- Perzijo so v 7. stoletju zasedli muslimani in s seboj prinesli islamsko stavbarstvo. Delen odmik od slednjega pa je bilo Safavidsko stavbarstvo, ki ga je temeljiteje uvedel Abas I. v prestolnici države Isfahanu. Ta je dal zgraditi veličasten KRALJEVI TRG iz središča katerega se razprostira velika avenija, ki je povezala mesto s predmestjem. Na

omenjenem trgu je bil zgrajen veličasten vladarjev PAVILJON ALI KAPU. Velika mojstrovina mesta je bila mojstrovina »ŠTIRIDESET STEBROV«, ki je bila preplet vodnega vrta s paviljoni.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- Razvoj perzijske filozofske misli – SPEKULACIJE – ki se je tesno vezala na Aristotela in Platona, obenem pa je bila močno prežeta s teologijo šiitizma. Ta filozofska misel je vzpostavila novoplatonski mysticism in povsem nov ezoteričen pogled na tolmačenje korana.

VERSTVA:

- Poudarek Abasa I. je na vzpostavitvi šiistične veroizpovedi, ki so jo gradili ULEM. Izgrajeval se je šolski sistem v podporo verski tradiciji, davčni sistem je olajševal tiste, ki so bil pravoverni. Ko pa je začela moč Safavidske dinastije padati, se je povečal vpliv šiitskih ulem, ki so postale zagovornik DUODECIMANSKEGA NAUKA – nauka o dvanajstih prerokih. Ta nauk govori o tem, da ima oblast le tisti, ki na zemlji ustrezno razlaga voljo 12 imama in bo na zemlji vzpostavil pravičnost in poštenost.

OSMANSKI IMPERIJ

PRED 16. STOLETJEM

- sredi 14. stoletja se začne osmanska navzočnost v evropskem prostoru
- leta 1354 je bil zavzet Galipoli, prva osmanska posest na evropski celini – postala je oporišče za nadaljnje pohode
- večje širjenje na Balkanski polotok se je začelo pod **vlado Murata I. (1359 – 1389)**
- v pravi mehanizem osmanske ekspanzije je spadalo tudi vzpostavljanje loka satelitskih držav, ki so priznale svoje vazalstvo in se podredile sistemu (Bolgarija, Vlaška)
- v poslednjih letih njegove vladavine, je Osmanom uspelo zavzeti Solun, Niš in Epir
- leta **1389** so v prvi **bitki na Kosovem polju** na jugu Srbije, ob meji z Makedonijo, prvič porazili Srbe
- v zadnjih letih 14 stoletja se je turško napredovanje nadaljevalo neverjetno hitro
- izraz **Rum-eli** se uveljavi za označitev evropske polovice osmanskih posesti z bizantinsko omiko
- vladavino **Bajazita I. Bliskovitega (1389-1402)** zaznamujejo spopadi med osmanskim imperijem in Ogrsko
- leta **1396** poteka **bitka pri Nikopolju**, kjer se spopadejo Turki z ogrskim kraljem Sigismundom Luksemburžanskim
- konec bizantinskega cesarstva je odvrnil za kako desetletje osmansko širjenje na Balkan
- boji se umerijo tudi proti obalam Evfrata, kjer naletijo Turki na nove sovražnike – mongolski imperij
- leta **1402** poteka **bitka pri Angori (Ankara)**, v kateri je močno poražena turška vojska, zajet pa je bil tudi sultan Bajazit, umrl pa je tudi mongolski vladar Timurlenk
- po sporih za dedovanjem je prestol prevzel **Mehmed (1413-1421)** - Osmanski imperij sega do Jadranskega morja
- v času **Murata II. (1421-1451)** se začne prvo obleganje Konstantinopla (1422)
- Murat začne sklepati sporazume s svojimi glavnimi sovražniki: Ogrsko v Evropi in kneževino Karaman v Anatoliji
- oblast nato prepusti svojemu sinu kar je povzročilo nove priprave križarskih pohodov

- **Mehmed Osvajalec (1451-1481)** dokončno uresniči sen islamskih vodij in **zavzame Konstantinopol**
  - ta osvojitev nikakor ni pomenili sam propad bizantinskega cesarstva – propad začel že bistveno prej
  - politika Mehmeda je imela dvoje glavnih ciljev: razširiti meje imperija in utrditi lastno oblast v Anatoliji, kjer so porazili Turkmene pod vodstvom Uzuma Hasana
  - dokončali so osvojitev Srbije (1460), le Beograd je ostal še v rokah Ogrske
  - v začetku 16.ih let 15. stoletja so se začele vzpostavljati oblike odpora v vrstah dežel na polotoku, od Moldavije do Bosne in Albanije, kjer se je sprožila prava narodna vstaja pod vodstvom Jurija Kastriota, imenovan Skenderbeg
  - na pobudo papeža Pija II. se je v letu 1463 organiziral nov križarski pohod, ki pa ni bil nič kaj uspešen
  - Osmani so nadaljevali z osvajanji tudi na azijski fronti in utrdili svoje gospostvo v osrednji Anatoliji
  - podvrgli so si tudi Albanijo in Bosno, pregnali Ogre iz Srbije, se polastili nekaterih grških otokov
  - osvajanja so pritegnila pozornost italijanskih držav na nevarnost, ki bi jo lahko prineslo osmansko širjenje

V 16. STOLETJU

DOGODKI:

- Nov vladar je postal **Bajazit II. (1481 – 1512)**
  - njegov brat Džem Sultan je organiziral vstajo, računajoč na zaplembo turškega plemstva
  - Osmani pod Bajazitom osvojijo Črno goro in Hercegovino ter napadejo Moldavijo
  - osmansko ladjevske začne vse pogosteje prodirati preko meja vzhodnega Sredozemlja in napada celo obale Španije
  - njegovo obdobje je bilo posvečeno predvsem utrditvi oblasti ter odstranitvi notranjih tekmecev
  - po obdobju izjemne ekspanzije se je muslimanski svet soočil s krščanstvom v 15 stol.
  - evropska civilizacija je v tem obdobju stopala po poti tehnično-znanstvenih dosežkov se je muslimanska nevarnost ponovno okrepila
- 16. stoletje se začne v znamenju **spopadov z Benetkami**, ki so jih podpirale Španija, Portugalska in papež
  - bitka se leta **1503** uspešno konča za Osmane in muslimanski svet se znova grozeče pojavi na evropskih tleh
  - vendar islamska kultura ni bila enotna – razdeljena je bila na dve vplivni področji:
    - z arabsko prevlado, ki je obsegala vsa območja kjer so govorili arabščino
    - območje na katerem je prevladoval vpliv perzijske kulture in jezika – razširjen v muslimanski Indiji, med Turki v Mali Aziji in mongolskimi ljudstvi
- Po tem, ko so začeli Turke ogrožati Safavidi se v Carigradu pojavi **nesoglasje med slojem devširma in turškim plemstvom**
  - razred devširme so sestavljali najboljši mladi kristjani iz balkanskih provinc, spreobrnjeni v islam, ki so jih v večjem številu vključevali v osmanski vojaški in upravni sestav
  - nesoglasja so se prevesila v **boj za oblast** med dvema dedičema Bajazita II: **Ahmedom**, ki ga je podprlo turško plemstvo in **Selima**, ki je računal na devširmo in janičarje

- v tem boju je zmagal Selim – da bi okrepil svojo oblast je odstranil lastne brate, nečake in štiri sinove, preživel je le sin Sulejman

- Vladar **Selim I. (1512-1520)** se je odločil ponovno prevzeti oblast v Anatoliji (safavidi so jo odvzeli Bajazitu II.)
  - do oboroženega spopada med Safavidi in Osmani je prišlo **v Caldiranu leta 1514**
  - Osmani so zaradi premoči v orožju porazili Ismailovo vojsko in zasedli Azerbejdžan
  - novega prodora ni bilo zaradi slabega vojnega plena in bližajoče zime, zato se Selim umakne nazaj v Anatolijo,

- Zmaga Osmanov v bitki pri Caldiranu leta 1514 proti Perzijcem tako ni prinesla zatona safavidov je pa omogočila osmanskemu imperiju, da je dobil nadzor nad turkmenskimi plemeni v Anatoliji
  - **Selim** je razširil svoje posesti tudi v Sirijo in Egipt in se spopadel z državo mamelukov, ki so bili poraženi pri Mardž Dabiku - Selim si je tako pridobil ključni položaj za nadzor Rdečega morja, Perzijskega zaliva in Sredozemlja

- Naslednik **Sulejman Veličastni** imenovan tudi Zakonodajalec **(1520-1566)**
  - potrebno je bilo okrepiti svoj položaj v Sredozemlju, kar je poskušal z zavzetjem otoka Rodosa
  - spodbujal je obsežni program ladjedelništva, kar je spodbudilo Karla V., da je ustanovil red malteških vitezov in zavzel Tunis (1535)
  - Sulejman je na pomoč poklical **Khairja ad Dina** (Rdečebradca) in nasprotja so dosegla vrhunec z osmansko **zmago nad evropejsko mornarico pred Preveso** = Turki so dobili nadzor nad beneškimi posestmi v Dalmaciji, Moreji in na grških otokih
    - leta 1521 Turki zavzamejo Beograd in se usmerijo proti Ogrski
    - Ogrska izgubi svojo samostojnost po bitki pri Mohaču leta 1526
    - Osmani nato začnejo oblegati Dunaj (1529), skrajno mejo osmanske ekspanzije – plenilski pohodi čez slovensko ozemlje, prvi leta 1408
    - obleganje ni uspelo – sklenjen je bil dogovor med portu in Ferdinandom Habsburškim leta 1547: ta je dobil nadzorstvo nad severno Ogrsko
    - na vzhodu je Sulejman zaman poskušal poraziti Safavide, ki so se načrtno izogibali spopadom – tako so Perzijci dobili mir, ki jim ga je sicer odvzel Irak in vzhodno Anatolijo, a so dobili gospostvo nad Azerbajdžanom in vzhodnim Kavkazom

- Nov vladar **Selim II. (1566 – 1574)** prepusti vladne zadeve velikemu vezirju Srbu Sokolu Mehmedu paši in judu Jožefu Nasiju
  - sultan Selim Pijanec je leta 1570 želel osvojiti Ciper, ter v enajstih mesecih porazil beneške posadke
  - v **vodah pri Lepantu 7.10.1571** je prišlo do spopada med osmani in silami svete zveze pod vodstvom Španije in Benetk – Osmani doživijo poraz, izgubijo prevlado v Sredozemlju

- leta 1573 je bil podpisan **separatni mir z Beneško republiko**: Osmani so obdržali Ciper in dobili vojno odškodnino

- Na oblast **Murat III. (1574-1595)**
  - sultanova oblast preide v roke njegove mame Nur Banu – prične se obdobje »**haremske vladavine**«

- Murat je v vojni proti Perzijcem (1577-1589) zmagal ob jezeru Chaldir in si podvrigel gruzijske kneževine
- odnosi z Benetkami so bili miroljubni, začeli pa so se novi spori z Avstrijo leta 1593
- leta **1593** poteka **bitka pri Sisku** kjer je močno poražena osmanska vojska – začetek trinajstletne vojne

▪ Oblast v roke **Mehmedu III. (1595-1603)**

- Turki osvojijo Eger in Kanižo, a zmage na Ogrskem ne prinesejo kake odločitve
- prav tako ne morejo odstraniti Safavidov, zato utrdijo svojo oblast na vzhodnih morjih
- zgradijo pomorske postojanke v Suez, ob Rdečem morju, v Perzijskem zalivu
- moč imperija je začela zahajati ob smrti Sulejmana
- eden od temeljnih vzrokov je sultanov umik iz javnega življenja in uvajanje velikega vezirja kot ocenjevalca položaja
- služba velikega vezirja ni imela podpore vseh slojev hkrati pa je bila povezana tudi s posebnim razredom, devširmami

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA

- od konca 15 in v začetku 16. je imperij doživel obdobje največjega političnega in gospodarskega sijaja – Sredozemlje, Rdeče morje in Perzijski zaliv,
- ob širjenju Osmanskega vpliva v Sredozemlje so naleteli na odpor Benetk ---- vojne

- **Mehmed II.** je pospeševal trgovske in proizvodnje dejavnosti, skušal pa je tudi utrditi denarni sistem, s tem da je zasnoval razred finančnikov, vezan na vlado
- največje težave povzročale ravno denarne potrebe – bile povezane s financiranjem vojske in uprave
- iz obtoka vzel vse kovance in devalvirati valuto, s tem da je dal v obtok kovance z manjšo vsebnostjo dragocenih kovin
- s tem je sprožil inflacijo, ki je zavrla proizvodnje in trgovske dejavnosti, ki so jih poprej pospeševali
- dal je monopolizirati in nato odstopiti najboljšemu ponudniku proizvodnjo in prodajo soli, mila in svečarskega voska
- zaplenili so mnoge zasebne posesti turškega plemstva (mülk) in zemljišča, pripadajoča verskim ustanovam (vakuf) – ta ozemlja so postala timarij, vladne koncesije
- **razredno ločevanje** je bilo precej prožno
- najvišji sloj so bili **osmanlije**, ki so bili po osmanskem pojmovanju sultanovi sužnji in kot taki del njegove družine
- drugi razred so sestavljali **raje**, črede pod sultanovo zaščito – potrebno je bilo dokazati zvestobo sultanu, držati se muslimanske vere, poznati šege, obnašanje in govorico, ki so dokazovale »osmansko pot«
  - dolžnost raje je bila posvečati se poljedelstvu, trgovini in obrti ter odvajati kot davščino del prihodkov od lastne dejavnosti sultanu – odtod bogastvo imperija
  - vladar je obdržal pravico do cesarske lastnine davčnih prihodkov
- **upravna organizacija** je bila razčlenjena v **mukate** (oddelke) oz. na enote vladarskega imetja, razdeljene med člane vladajočega razreda z določenimi gospodarskimi cilji

- ureditev je omogočala upravno razdelitev imperija hkrati pa je zagotavljala slehernemu pripadniku vladajočega sloja prihodke potrebne za vzdrževanje uprave
- mukate so bile treh vrst: timar, emanet in iltizam

- **timar** je bil nekakšna oblika fevda, dodeljena pooblaščenca, ki je užival vse dobike izvirajoče iz posesti v zameno za vojaške ali upravne usluge namesto plače je dobil timar, iz katerega je moral iztisniti davke, ki so bili njegova odškodnina
- **emanet oz. upravno imetje** je bilo bolj redko- zaupano v varstvo zaupniku (enimu) enim je dobival redno plačo in je moral zgolj upravljati emanet, davke pa je izročal zakladnici
- **iltizam** je bila najbolj razširjena oblika v osmanskem upravnem sistemu – šlo je za zakupništvo državne zemlje, ki je bila proti plačilu podeljena multazimu, katerega plača je predstavljala razliko med vsoto, za katero se je zakupnik obvezal, da jo bo plačeval državi in dejansko pobranim zneskom davkov
- Po prevzemu oblasti se **Bajazit II.** odloči vrniti večji del zemljišč, ki jih je razlastil njegov predhodnik
  - določil je enake davke za razne province in ustanovil vojaško blagajno, ki se je polnila z rednimi davki v času miru
  - urediti je moral tudi problem inflacije – revalviral je domačo valuto
  - porto je spremenil v eno nepomembnejših pomorskih sil – njen vpliv segal v Sredozemlje kot tudi v Rdeče morje
  - nove prihodke so zagotavljale tudi tuje tranzitne karavane, ki so potovale po kopnem od Zaliva in Rdečega morja proti Sredozemlju
- Vzroki za **zaton cesarstva** - proces je sovpadal z obdobjem, ko se je sultan želel umakniti z javnega prizorišča

VERSTVA

- **Mehmed II.** je po osvojitvi Carigrada želel mesto napolniti zato je prepričal pravoslavnega patriarha, armenskega katolikosa in judovskega velikega rabina, da so se nastanili ob Bosporju, kjer so postali civilni poglavarji svojih vernikov, združeni v samoupravne skupnosti- **milete**
- pod **Bajazitom II.** pa se ponovno uveljavi **sunitsko pravoverstvo**, za katero so menili, da ogroža naraščajoče širjenje šiizma, ki so ga podpirali Safavidi
- po osvojitvi Egipta in Sirije je še naprej naraščala **veljava hanafizma**, sunitske pravno- verske šole, ki jo je ustanovil Abu Hanifa
  - **zgodovino hanafizma** pod sultanom Sulejmanom in njegovih naslednikov ponazarjajo nekatera velika imena: Sirijec Mehmed ben Tulum, Muhamad Al Birkavi, pisec veroizpovedi v turščini, ter Ali ben Ganimal Makdisi
  - kljub podpori Osmanov pa **hanafitski obred ni** dosegel nesporne **prevlade** na ozemljih, ki jih je nadzoroval Carigrad niti ni mogel odriniti treh drugih doktrinarnih šol, ki jih sunitska veroizpoved šteje za ortodoksne: **malikizem** (ohranil veljavo zlasti v Egiptu), **šafiizem** (uspešna je bila šafitska pravna šola Aš Šafija) in **hanbalizem** (ohranil v arabskih deželah osmanskega imperija, zlasti v Palestini in Siriji)
- posledica osmanske prevlade v severni Afriki pa je bila uvedba hanafizma v dve veliki mesti v **Tuniziji in Alžiriji** – postali sta domovini malikizma, kateremu se je pridružil še sufizem in čaščenje muslimanskih svetnikov

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- Smrt SULEJMANA VELIČASTNEGA (1566) je pomenila zaton osmanskega cesarstva. V ospredje pa so vstopale politične in gospodarske težave. Slednje je poskušala reševati rodbina veliki vezirjev KÖPÜLÜ, z vzpostavitvijo program gospodarskih in političnih reform. Vendar pa je bil ta zaradi vsesplošnega (tehnološkega, znanstvenega, ...) zaostanka države nezmožen potegniti državo iz kaosa. V zunanji politiki pa je cesarstvo v poteku 17. stoletja dobilo dva močna sovražnika – RUSIJO (Romanovi) in AVSTRIJO (Habsburžani), ki sta skušala na račun turškega imperija povečati svoje ozemlje v Kavkazu in na Balkanu.
- Oblastniška slika osmanskega imperija je v 17. stoletju rahlo kaotična. Najprej in oblast VELIK VEZIR (zadnji reprezentativni je bil MURAT III.), nato oblast preide v roke VISOKIH JANIČARSKIH ČASTNIKOV – AGE, nazadnje pa še v roke VISOKIH URADNIKOV – ti pa odprejo pot podkupljivosti in nepotizmu v državi.
- Gospodarska nestabilnost je imela dvojni vzrok; najprej kaotična notranja politika, nato pa še vstop Angležev in Nizozemcev v trgovsko sfero osmanskega cesarstva. Ti so povzročili slabšanje položaja osmanskih kmetov in njihovo združevanje v tolpe (GELATE) proti notranji oblasti.
- V teh okoliščinah se je VELIKA PORTA odločila za korenite GOSPODARSKE REFORME, ki so imele za cilj vzpostaviti star TIMARSKI fevdalni sistem. Iz denarja, ki bi prišel od najema timarja, pa naj bi rešil vojsko in upravo. Kmete so zato prisilili, da so se vrnil obdelovat zemljo in za to plačevati dajatve. Reforma je na kratki rok rešila državo iz krize, ni pa mogla odpraviti osnovne težave osmanskega imperija – sistem vladavine, v kateri imajo visoki uradniki – AGE privilegiran položaj neozirajoč se na družbene okoliščine.
- Gospodarska reforma je za nekaj časa spremenila klavarno stanje vojske. Turki so tako najprej Rusom odvzeli PODOLJE in obnovili svojo oblast na KRIMU, nekaj let kasneje pa v sporu z Benečani ohranili primat nad Kreto. Turki so se nato podali v drugo obleganje Dunaja (1683) in tam doživeli strahovit poraz v boju proti POLJSKO-AVSTRIJSKO-BENEŠKI koaliciji pod vodstvom JANA SOBIESKEGA. Temu porazu je sledil za Turke useden MIR V SREMSKIH KARLOVCIH (1699), ki je Benetkam dodelil Morejo, Avstriji del Balkana, Ogrski pa svobodo. Mir je pomenil tudi zlom osmanske moči v zunanji in notranji politiki – prišlo je tudi do hudih uporov osmanskega ljudstva, ki je imel podporo pri Rusih in Avstrijcih. Rusija pa je kasneje sklenila separaten mir v Carigradu, s katerim je pridobila dokončno prevlado v Podolju in na Krimu.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Pogodba v Sremskih Karlovcih je bila očitno znamenje Turške gospodarske in upravne krize, ki se je vila že iz 16. stoletja. Hud udarec njeni trgovini, pa sta nato zadali še Anglija in Nizozemska s svojim vstopom v obale Sredozemskega morja.
- Poglavitni vzrok zastajanja osmanskega cesarstva je iskati v njem samem oz. v njegovi kaotični politiki, ki se ni bila sposobna pravilno odzvati na naraščanje prebivalstva in razseljevanje kmetov. Namesto, da bi najemniki timarjev

spodbudili storilnost kmeta na zemlji, so od njega zahtevali visoke dajatve – temu je prekipelo in je šel v mesto. V mestu pa je naletel na drugi problem – kopičenje ljudi v mestu je povzročilo veliko brezposelnost in tatvine.

- Strahotna inflacija je spodbudila tatvine in korupcijo, ki sta bili tudi najbolj domači vrlini med VISOKIMI JANIČARSKIMI ČASTNIKI. Ker je to državo pripeljalo v katastrofalen položaj, so razvrednotili denar, dvignili davke, zaplenili zemljo in upali na čudež, ki se ni zgodil.
- Gospodarska politika je zelo prizadela rokodelce, ki so zaradi inflacije in dotoka poceni izdelkov iz Evrope začeli propadati. Razlog vsega tega je tičal v tem, da so Osmani z evropskimi velesilami sklenili DOGOVOR O PROSTI TRGOVINI NA CELOTNEM OBMOČJU TURŠKEGA CESARSTVA (prostovoljno so odprli meje, za dotok tujih izdelkov).
- KRIZO DRŽAVE so poskušali odpraviti z novimi/starimi reformami – uvajali so star timarski sistem in prisilili kmete da so se vrnili na podeželje – na timarje. Nikakor niso uspeli vzpostaviti CEHOVSKE OBRTI in MANUFAKTURNE PROIZVODNJE. Mali obrtniški razred pa se nikakor ni mogel pretransformirati v moderen razred trgovskega meščanstva, ki so ga poznali na zahodu. S tem so se Turki popolnoma oddaljili od evropskega gospodarskega sistema.

ZNANOST IN TEHNIKA:

- Razkorak v tehničnem in tehnološkem pogledu med Osmanskim imperijem in Evropo je bil nepredstavljen. Dokler pa je ta imperij še sledil razvoju razvitih držav, je to počel zelo dobro. Turki so bili ljudstvo, ki se je zelo hitro učilo in dobro posnemalo sočloveka. Poskušali so uvesti UNIFORMIRANO VOJSKO, ŠOLE ZA VOJAKE (tam so poučevali osnove jezika in računanja) in PRVO TISKARNO (šele v 18. stol).
- CEHOVSKA DEJAVNOST, se je sicer razvila vendar je bila nesistematična in stroga. Znotraj ene vrste ceha ni prišlo do poenotenega sistema dela, pač pa je delo potekalo raznovrstno. Vstop v ta ceh pa je bil oduševski in zelo težak – opraviti je bilo potrebno strog izpit in plačati visoko varščino.
- V 2/2 17. stoletja, v času vladavine HADŽI HALIFA, se je imperij poskušal odpirati proti zahodu. Predvsem je dopuščal prihod GEOGRAFIJE.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- V stavbarstvu 15. stoletja so se mešale perzijske in bizantinske prvine, ki so bile s sultanom Mehmedom II. odpravljene. Pospeseno so se gradile mošeje, ob njih pa pomemben prostor za socialne, verske in družabne dogodke – KÜLLIYE.
- V začetku 17. stoletja je na zahtevo sultana AHMEDA I. v Carigradu nastala MODRA MOŠEJA s šestimi minareti. Prijelo pa se je mnenje, da je bila ravno ta mošeja uvod v propad osmanskega stavbarstva, kajti vse nadaljnje stavbe, cerkve, ... ki so nastajale so bile odraz popolne neskladnosti med notranjostjo in zunanostjo.

- Izjemno priljubljeni so bili tudi t.i. PAVILJONI, ki so jih gradili za sultane. To so bila kot nekakšna ograjena bivališča, v katerem je sultan imel svoj harem, kuhinjo, različne dvorane, ...
- Gradili so pretežno iz žgane glinice in kamena, za posvetne prostore so uporabljali le les. Notranjost zgradb je bila pogosto odeta v keramiko.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- Kriza tudi tukaj! Vendar pa je Carigrad kot prestolnica le bil središče raziskovanja, znanosti, književnosti, ... Razvila se je predvsem UMETNA OBRT – izdelki iz majolike, bogato okrašene kaligrafske mojstrovine, izdelava knjig, dragocene vezave, ... ustanavljali so KNJIŽNICE, ŠOLE in TISKARNE
- V literaturi prevladujejo junaška dela vladarjev in erotično-mistična vsebina, vendar vse pod izjemnim perzijskim vplivom.
- Pojavijo se prve kronike iz katerih se je razvijalo zgodovinsko pisanje ki se prepleta s politiko. Običajno so nastala dela, ki so povzemala obdobje vladarske dinastije ali pa nasploh delo kot kult posameznega voditelja.

VERSTVA:

- Vrhovne poglavarje nemuslimanskih veroizpovedi so muslimani pozvali, naj se ustalijo tudi v Carigradu. V skladu z izjemno toleranco so dobile te veroizpovedi relativno samostojnost, ki se je razvijala znotraj MILETA. Milet je imel polno funkcij – registracija porok, ločitev, rojstev, smrti, skrb za zdravje, šole, bolnišnice, ... Kot institucija ni bil hermetično zaprt in je dopuščal mobilnost iz enega v drugega. V praksi se je pogosto dogajalo, da so bili ISLAMSKI MILETI, močno privilegirani v primerjavi z nemuslimanskimi.
- Drug pomemben element v verski organizaciji je bila ŠERIA – islamsko pravo. To je sestavljeno iz kopice političnih, socialnih in moralnih načel, ki so odredila način življenja. Bolj sporna zadeva pri šeriji je to, da je dopuščala, da si je sultan oz. verski vodja razlagal zakon po svoji volji in je s tem lahko napravil hudo škodo.

BALTSKA EVROPA – DANSKA, ŠVEDSKA, POLJSKA, RUSIJA –

SPLOŠNE ZNAČILNOSTI

- v 16 stoletju je preživljala bujno obdobje:
- vzniknila je nova sila Švedska, ki se je osvobodila izpod danske nadoblasti
- v Rusiji se je uveljavilo samodrštvo (samodrštvo = politična ureditev, v kateri ima neomejeno, samovoljno oblast en človek ali majhna skupina) in pod Ivanom IV. se je pričelo novo obdobje, zaznamovano z ozemeljskimi širjenji
- na Poljskem je kraljeva oblast še naprej slabela in se je uveljavljala institucionalna tvorba, t.i. »plemiška republika«
- tudi baltsko območje je čutilo posledice luteranske reformacije
- Danska in Švedska sta se oprijeli luteranstva, v 17. stoletju pa sta se obe vpletli v tridesetletno vojno v podporo protestantov
- na Poljskem in Litvi so se svojevrstno odprli do raznih veroizpovedi, ki je leta 1573 pripeljala do tolerančnega edikta - ob koncu stoletja, ko je na prestol sedel Sigismund II. Wasa, goreč katolik so na Poljskem začeli delovati dominikanci in jezuiti
- 17. stoletje je bilo za države ob Baltiku obdobje velikega razcveta. Razlog za to je potrebno iskati v tem, da je večina njih stala na koristnem bregu v času tridesetletne vojne.

- Gospodarski pogled 17. stoletja je bil vpet predvsem v neprestano vojskovanje med Danci in Švedi za prevlado nad SUNDSCO OŽINO.

DANSKA

V 16. STOLETJU

DOGODKI

- leta 1397 je bila sklenjena kalmarska zveza, s katero je danska krona nadzorovala tako švedsko kot norveško ozemlje
- zveza pa je sprožila tudi spor s hanzeatskimi trgovci, katerih trgovske interese je začela ogrožati odprtje pomorske poti čez Sundsko ožino (ožina ločuje Kobenhavn od Skandinavskega polotoka)
- danski kralj **Kristjan II. Danski (1513-1523)** je tako znašel med nasprotji hanzeatskih mest in podporo flamskih mest, ki so želeli razbiti nemško trgovsko hegemonijo
- spor se je končal v zmago Dancev s podpisom **malmöjskega miru** leta 1512, ki je potrjeval prost prehod med ožino proti plačilu pristojbine danski kroni (Danegeld)

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA

- kljub ločitvi Švedske 1523 od Danske sta državi združili moči in leta 1536 naredili konec hanzeatskemu nadzoru
- a Sundska ožina je bila vzrok številnim sporom med obema državama
- Danska je do srede 17. stoletja nadzirala oba brega ožine, v lasti pa je imela celo nekatere pokrajine južne Skandinavije : Skanijo, Blekinge in Halland
- severne države so se vsekakor močno opirale na pretežno kmečko gospodarstvo, Danska pa je lahko računala še na Danegeld, ki ji je omogočal vzdrževanje učinkovitega ladjevja in plačilo najemniške vojske

VERSTVA

- Na **Danskem** je uveljavljanje luteranstva potekalo vzporedno z notranjimi političnimi boji
- **Kristjana II.**, ki je skušal omajati avtonomijo katoliške Cerkve je porazilo plemstvo in na prestol postavilo Friderika I. Schleswing-Holsteinskega, ki se je zavezal za boj proti luteranski veri
- s prihodom **Friderika I.** na oblast je le ta podprl versko svobodo pozneje pa je postal naklonjen protestantizmu - zgodi se celo, da **pretrga vez** med Dansko in rimsko Cerkvijo, ko določi da mora škofe imenovati nadškof in ne več papež
- po smrti pride na oblast **Kristjan III.**, prepričan luteranec, ki leta 1536 sekularizira cerkvene posesti, odstavi škofe in reformira Cerkev v evangeličanskem smislu - kralj je kot poglavar krščanske države postal vrhovna avtoriteta na verskem področju
- leta 1538 Kristjan III. pristopi k **schmalkaldski zvezi** – (oblikuje jo Francoz **Henrik II.**, - zveza protestantskih knezov, v boju proti katolištvu in KARLU V.)

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- Danski kralj KRISTJAN IV. se je vključil v tridesetletno vojno z željo, da bo pridobil nekaj novega ozemlja na račun Nemčije. Ker pa ni dobil predvidene finančne pomoči Francozov, je bil v vojni z TILLYJEM in WALLENSTEINOM (habsburška vojaška povelnika) poražen. Zato je leta 1629 v LÜBECKU podpisal mirovno pogodbo, s katero se je obvezal, da si v nobenem primeru ne bo poskušal prilastiti ozemlja rimskega cesarstva nemške narodnosti.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Podobno stranje, ki ga je poznala Švedska ga je spoznala tudi Danska. Vojne s Švedi in izguba ozemlja na severu so zmanjšale finančne rezerve. Težave so skušali odpraviti tako, da bi upnike poplačali s kraljevim posestvom, dolgoročno pa si imeli v mislih izgradnjo merkantilizma.

ZNANOST IN TEHNIKA:

- Poudarek je bil na astronomiji – TYCHO BRAHE, ki je podal teorijo planetov. JOHANES HEVELIUS, ki je v Gdansku postavil opazovalnico nebesnih znamenj.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- Predvsem se je čutil vpliv NIZOZEMSKEGA arhitekturnega sloga, v katerem je bil zgrajen GRAD FREDERIKSBORG in BORZA V KOBENHAVNU. Novotarije v državi je vpeljal šele KRISTJAN IV. ki je izdal odlok o širjenju mesta, ki se je širilo po vzoru pariškega trga in v obliki sončnih žarkov razprostrtih alej.

ŠVEDSKA

V 16. STOLETJU

DOGODKI

- **Gustav Wasa (1523- 1560)** se je 1523 oklical za kralja dežele – bil je začetnik DINASTIJE VASA (Švedske kraljevske hiše, ki je vodila Švedsko od leta 1523-1654 in bila obenem vladarska rodbina Poljske v času od 1587-1668).
- Švedska se je razvila v krepko, moderno državo, ki je bila kasneje sposobna posredovati v tridesetletni vojni
- v tem zgodnjem obdobju, sta bili Danska in Poljska videti močnejši državi
- **naslednik Erik XIV. (1560-1568)** je pričel uničujoč spopad med obema skandinavskima državama, sedemletno severno vojno (1563-1570)
- vojna se je zaključila z mirom v Szczecinu, s katerim je Danska priznala neodvisnost Švedske, Švedska pa se je odpovedala zahtevam do Norveške
- v vojni si pridobijo Estonijo, v kateri Erik 1561 posreduje na željo mesta Reval (Tallin)
- z estonskimi posestvi se je Švedska podala v boje za osvoboditev Livonije

- severnjaška vojna je bila povezana s poskusi Švedov, da bi prevzeli nadzor nad rusko trgovino in pridobili južni del Skandinavije in bi s tem omajali dansko prevlado na Baltiku
- Švedska zgodovina je močno prepletena z zgodovino Poljske
- Po Eriku XIV. zavlada **IVAN III. (1568-1592) njega pa nasledi sin SIGISMUND III. VASA (od 1592 do 1599, ko je bil odstavljen)**. Bil je sin Ivana III. in Katarine Jagielonske (vojvodinja Finske, hčerka poljskega Kralja in dedinja poljskega naslova). Že leta 1587 je postal kralj Poljsko-Litvanske zveze, ki jo je potem kot kralj poskušal pripojiti k Švedski.
- Sigismunda III. je ravno na prehodu stoletja zamenjal njegov stric **KAREL IX. (1599-1611)**

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA

- Švedsko gospodarstvo se je upiralo na kmečko gospodarstvo; iz rudnikov v Sali so sicer dobivali skromno količino srebra, poti koncu 16. stoletja pa je narasel izvoz švedskega železa in bakra
- iz Skandinavije so izvažali živino, krzna in sušene ribe
- Švedska je imela težave s financiranjem vojn v vzhodni Evropi, kljub nekoliko povečani proizvodnji železa
- notranje gospodarstvo je zato ob koncu stoletja delno še vedno slonelo na menjavi
- od tod problemi s pridobivanjem denarja za ekspanzionistično politiko, ki jo je vodil Ivan III. Vasa po dinastičnem sporazumu med Poljsko in Švedsko

VERSTVA

- Na Švedskem luteranstvo vpelje Luthrov učenec Olof Peterson, ki prevede Biblijo v švedščino leta 1541
- na Švedskem je obstajalo zakoreninjeno neodvisno episkopalno izročilo, **evangeličanska cerkev** pa je bila omejena izključno na prestolnico Stockholm
- uveljavitev luteranstva je bilo odvisno od **Gustava I. Wase**, ki so ga potem ko je vodil narodno vstajo na Danskem, razglasili za kralja
- na državnem zboru v Västerasu je leta 1527 zaplenil velik del cerkvenih posesti ter uzakonil luteransko pridiganje
- dokončen **prelom z Rimom** je sledil **1531**, ko se je rodila nova cerkev

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- V verskem spopadu je Švedska pridobila veliko novega ozemlja in poskušala vzpostaviti hegemonijo v SV Evropi. A njene sanje je hitro razblinil PETER VELIKI, ki se je zavihtel na ruski prestol in napovedal vojno hegemonistično vojno Švedski (prvi večji spopad je potekal v NORDIJSKI VOJNI). Po ruski zadušitvi je Švedsko pretresa državljanska vojna, ki je na prestol leta 1611 pripeljala GUSTAVA II. ADOLFA in z njim postala ena pomembnejši evropskih velesil. Leta 1617 je v vojni z Mihaelom III. Romanovim, Rusijo popolnoma odrezal od Baltskega morja. Leta 1629 pa je ozemlje Švedske povečal še na račun Finske, Prusije (obalni pas vzhodne Prusije) in Poljske (Livonija). Zavzel je tudi vsa Pruska pristanišča v severnem morju (razen Gdanska in Pucka).

- Tako ozemeljsko bogata je po Danskem porazu vstopila v tridesetletno vojno – imela je pomoč Francije, Saške in Brandenburga. Švedi so se na Poljskem združili z nemškimi protestantskimi vojaki in v BITKI PRI LÜTZNU (1632) skupaj porazil habsburško vojsko in prodrli v nemško ozemlje vse do Münchna. Po tem pohodu je ubitega Gustava na prestolu nasledila hčerka KRISTINA, ki je s podpisom vestfalskega miru za Švedsko izpogajala ZAHODNO POMORJANSKO, WISMAR in BREMEN.
- Leta 1654 pa je kraljica Kristina prestopila v katoliško vero in se odpovedala prestolu v korist KARLA X. GUSTAVA, ki je izkoristil propadanje Poljske in ji napovedal vojno. Zgodila se je PRVA NORDIJSKA VOJNA (1654-1660), v katero je bila vključena še Danska. Karel X. je zasedel Varšavo in Krakov, ter si pridobil primat na VZHODNI PRUSIJI, končno pa se je dokopal do tega, da je nadzoroval SUNDSCO OŽINO.
- Švedski kralj KAREL XII. je poskušal vzpostaviti popoln švedski primat nad Baltikom, s čemer pa se je s Poljsko, Rusijo in Dansko zapletel v DRUGO NORDIJSKO VOJNO (1700-1721). Po prvotnih Švedskih zmagah nad Poljaki in Danci, so bili naposled le poraženi proti Rusom. Z mirom v NYSTEDU (1721) je Rusija pregnala Švedsko iz vzhodnega Baltika in ji odvzela položaj baltske velesile.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- V začetku 17. stoletja je namenjala pozornost predvsem odpiranju novih pomorskih poti skozi BELO MORJE, do Rusije. Ustanovili so tudi mesto GÖTTEBORG, preko katerega naj bi dobili nadzor nad Severnim morjem in jezil Dance. Razvijali so POLJEDELSTVO (rž in ječmen) in RUDARSTVO (rudniki bakra).
- Gustav Adolf je znal spretno izkoristiti rudna bogastva, denar za izkope pa je dobil od novih davkov in od nizozemskih investicij na Švedskem. Dotok tujega kapitala je spodbudil izvoz železa in izdelavo orožja. Vedno bolj visoke pomorske pristojbine pa so bile uvod v vojno z Dansko.
- Nove vojne, pa so zahtevale nov dotok denarja – dvig davkov. Vendar pa davki od zemlje niso prinesli zadostne količine denarja, saj je bila večina posesti v zasebni lasti, od katere pa ni bilo potrebno plačati davka. Zato je kralj plemstvu pobral vso zemljo in jim jo zopet dal v fevd, od katerega so potem plačevali davek in polnili blagajno države.

ZNANOST IN TEHNIKA:

- Velik tehnološki napredek je bil v VOJSKI, ta je bila uniformirana, sestavljena iz manjših gibljivih polkov, vojaki so bili dobro opremljeni imeli so celo torbico z naboji, razvili so posebne puške – MUŠKETE, ki so imele v sebi spravljene naboje. Taktika vojskovanja je bila razdeljena na tri področja: NAVADNA (tukaj so vsi bojavniki v isti liniji), STRELNA (suličarji so na sredini linije, mušketirji pa ob straneh ščitijo bok) in ZA SPOPAD (suličarji so spredaj, mušketirji pa zadaj).
- V naravoslovju so se ukvarjali predvsem z botaniko in nekaj z anatomijo človeka – teorija o limfnih žilah.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- V času kraljice Kristine, so se v Stockholmu začeli veliki arhitekturni premiki. Izdala je zahtevo po širitvi mesta, ki se je oblikovalo v dveh smereh – proti jugu in proti severu. Načrt mesta je bil zasnovan na podlagi pravokotnih enot mesta, ki so med seboj povezani s širokimi alejami. Ta načrt je veljal za PRVO URBANISTIČNO ZAKONODAJO V EVROPI.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- Stabilizacija po verskih prepirih in navezava Švedske na Italijo in humanizem ter renesanso je pomenilo vstop filozofije na dvor kraljice KRISTINE. Ta se je izjemno rada ukvarjala s filozofijo, klasično filologijo kupovala je slike in se zanimala za zgodovino lastnega naroda.
- OLOF RUDBECK se je prvi lotil arheoloških izkopavanj na Švedskem in izdal delo z naslovom ZIBELKA ČLOVEŠTVA, v katerem je pisal o Švedski kot nordijski kulturni in civilizacijski zibelki.

VERSTVA:

- Protestantska vera je globoko ukoreninjena, ker je pomenilo, da so razmere manj zapletene. Na prelomu stoletja (16/17) je na oblast prišel **KAREL IX.**, ki je kazal sprejemljiv odnos do kalvinizma. Kazal je težnje, kako bi spremenili bogoslužje v korist kalvinizma in državo spremenil v kalvinistično. **KALVINIZEM** – *Jedro kalvinizma je nauk, da posameznik je ali ni izvoljen od Boga že od rojstva, kar se kaže v delovnih uspehih, bogastvu in podobnem. Kalvinizem se razlikuje od luteranstva po tem, da je ob svojem nastanku povsem služil mlademu in revolucionarnemu meščanstvu, zato se kalvinska reformacija imenuje tudi buržoazna in to popolnoma upravičeno. Privrženci Calvinovega nauka (kalvinci) so bili tudi francoski hugenoti in angleški puritanci. Prek Nemčije se je kalvinizem razširil na Nizozemsko, v Francijo in Anglijo. S svojim naukom pa je segel tudi na Madžarsko in od tam v Prekmurje.*

VOJAŠKI SPOPAD MED DANSKO IN ŠVEDSKO

- ❖ SEDEMLETNA VOJNA 1563-1570, ki se konča z MIROM V STETTINU (Poljska). S tem mirom, Danska prizna samostojnost Švedske; Švedska se umakne iz NORVEŠKE; Švedska dobi Estonijo in vpade v Livonijo; Švedi poskušao pridobiti oblast na JUGU SKANDINAVIJE – SUNDSKA OŽINA - mejna točka med Švedsko in Dansko
- ❖ KALMARSKA VOJNA (1611-1613) – vojna se konča s premirjem v KNÄREDU, s kateri Švedska izgubi dostop do Atlantika. Danski je dovolila tudi trgovanje z Livonijo in Rigo.
- ❖ VOJNA ZARADI DANSKEGA NADZORA NAD SUNDSKO OŽINO – je ožina, ki je omogočala prosto trgovino na Baltskem morju, vendar pa je Danska neprestano zviševala takso za plutje. Vojna se je tako konča z mirom v BRÖMSEBROJU (1645), s kateri je Švedska pridobila pokrajine na Norveškem in tako nadzorovala vsaj eno stran Sundske ožine.

- ❖ DRUGA NORDIJSKA VOJNA 1700-1721, v kateri poskuša Danska onemogočiti popoln nadzor Švedske nad Baltikom, a Danski tega ne uspe. To uspe leta 1721 šele Rusiji.

POLJSKA

PRED 16. STOLETJEM

- http://en.wikipedia.org/wiki/Polish_king (05.03.08)
- Poljsko kraljestvo je bilo od 14. stol. združeno z litovskim velikim vojvodstvom - vladala je litovska dinastija Jagieloncev
- vseskozi je bilo na Poljskem čutiti pritisk Habsburžanov, ki so širili ozemlje na Ogrsko in Češko ter pritiski Moskve
- leta 1466 in 1519 so potekali boji z nemškimi vitezi, ki jih Poljaki dvakrat premagajo

V 16. STOLETJU

DOGODKI

- leta 1519 nato po zmagi **Sigismund I. Poljski** (1506-1548) sprejme vazalstvo Alberchta von Hohenzollerna
- leta 1569 je podpisana lublinska zveza med Litvo in Poljsko s katero je bila formalizirana združitev obeh držav
- posebnost poljske »plemiške republike« je bila, da je bil monarh voljen, plemstvo pa je imelo na voljo instrument imenovan **liberum veto**, s katerim je lahko zaustavilo vsakršno monarhovo odločitev
- plemstvo je lahko celo prisililo kralja, da je sprejel Pacta conventa (omejitev kraljeve oblasti) – kralj je bil dolžan sklicevati vsaki dve leti državni zbor, ki je sprejel nadzorstvene naloge
- nove težave se začno kazati po smrti **Sigismunda II. Avgusta** (1548-1572) leta 1573 – ponovno v ospredje moč plemstva. Z NJEGOVO SMRTJO SE JE KONČALA DINASTIJA JAGIELONCEV, njej je sledila dinastija Poljsko-Litvanske zveze. Z njegovo smrtjo Poljska postane volilna monarhija
- za novega kralja je bil izvoljen **Henrik Valoiški (1573/74)**, ki je po sporu s plemstvom na prestolu ostal le nekaj mesecev
- nov VOLJENI KRALJ postane, knez Transilvanije **Štefan Báthory (1576- 1586) IN VLADA S SVOJO ŽENO Ano, ki pa prihaja iz dinastije Jagieloncev.**
- Štefan leta 1579 pa do 1586 osvoji Livonijo iz rok Rusom, s tem pa izloči Ruse iz bojev za prevlado nad Baltikom
- leta 1587 prestol prevzame **Sigismund III. Wasa (1587-1632)**
- Sigismundu je za določen čas uspelo obdržati tudi švedsko krono (1592-1599) vendar se zveza prekine zaradi posredovanja Sigismundovega strica Karla IX.
- vzrok za razpad zveze pa so bila tudi prevelika nasprotja med katoliškim poljsko-švedskim monarhom in luteransko Švedsko
- na Poljskem se konec **16 in v 17 stoletju utrdi protireformacija, po zaslugi dominikancev in jezuitov**

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Poljska-Litva je bila sredi 16. stoletja ena največjih političnih enot v takratni Evropi
- Širne posesti so bile v rokah nekaj deset plemiških rodbin, ki so imele odločilni politični vpliv
- najštevilčnejši družbeni sloj so bili kmetje – nekateri lastniki svoje zemlje, drugi pa so za plačilo v naravi ali denarju obdelovali plemiška zemljišča ali zemljišča v zakupu
- kmetje so bili vezani na zemljo in so morali plačevati najemnino – deloma v denarju deloma v delu (dva ali tri dni)
- ob koncu stol. je poljedelstvo temeljilo na sistemu odplačevanja z delom, ki je zamenjal sistem plačevanja v denarju
- pridelkom, predvsem žitom sta se pridružila živinoreja in ribogojstvo
- gospoda je imela nekaj fevdalnih pravic: bila je lastnica mlinov, imela je monopol nad žganjekuho in prodajo alkoholnih pijač in pravico do proizvodnje železa
- v 16. stoletju je na Poljskem naraslo prebivalstvo v velikih mestnih središčih, kakršna so bila Krakov, Poznanj, Gdansk, Varšava in največje litovsko mesto Vilna

- edino Gdansk je ohranil svoje lastne privilegije tudi pod vladavino kralja Štefana I. Báthoryja
- razvoj trgovin z nemškimi kneževinami, Češko, Moravsko, Turčijo je povečal tudi pomembnost rečnih poti po Visli, Varti, Dvini, Dnjepru

VERSTVA

- **Na Poljskem** je Cerkev še uživala srednjeveške cerkvene privilegije, čeprav je prihajalo do postopnega krčenja
- v 16. stol. je bila **Poljska-Litva** povsem območje zase, saj je bilo tam **najti vse** katoličane, pravoslavce, luterane in kalviniste zastopane pa so bile tudi nekrščanske religije: judje, katari in celo muslimani
- **katoliška Cerkev** je imela 16 škofij imeli pa so tudi visoko politično veljavo
- znamenje protireformacije so na Poljsko prinesli **jezuiti**, ki so ustanovili veliko kolegijev, kasneje pa še univerzo
- manj vplivna a nič manj pomembna je bila **pravoslavna cerkev**, na čelu katere je bil kijevski metropolit – 7 pravoslavnih škof je imenoval kralj, od 1592 pa je le te potrjeval kijevski palatin in pravoslavni velikaš eksarh
- razširjen je bil tudi **protestantizem** – luteranci so imeli konec 16. stol. približno 800 cerkva, osnovali pa so tudi dvojne kolegije v Gdanku, Toronju, Vilni - Calvinisti pa so imeli svoj vpliv v Malopoljski in v Litvi
- leta **1570** je bil v **Sandomierzu** dosežen **sporazum** med glavnimi protestantskimi cerkvami z osnovanjem skupne fronte, ki je spoštovala enakost sleherne veroizpovedi in je trajal vse do 1595
- leta **1573** je bila sprejeta tudi **Varšavska zaveza**, ki je zagovarjala strpnost in vzajemno spoštovanje ver

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Polish_monarchs (03.03.08)
- V času po tridesetletni vojni je na Poljskem vladal kralj JAN II. KAZIMIR, ki se je spoprijemal z uporom KOZAKOV v Ukrajini. Ker je ta upor močno oslabil Poljsko, je ta postala tarča napada Švedov v prvi nordijski vojni. Po vojni je Poljska smela obdržati le ZAHODNO PRUSIJO.
- Poljake je nato prizadel še prodor ruske vojske, ki so ji pomagali uporni Kozaki. Spopad se je končal leta 1667 z mirom v SMOLENSKU, s katerim je Poljska v korist Rusije izgubila skoraj 1/5 svojega ozemlja.
- Po porazu proti Rusiji si je Poljska pridobila večji ugled v ZAHODNI EVROPI – odgovoren za to je bil novi poljski kralj JAN III. SOBIESKI, ki se je leta 1672 spopadel s TURŠKO VOJSKO, ki je prodirala v Podolje. Odločilno slavo je Sobieski dosegel leta 1686, ko je rešil Dunaj pred Turki.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- V 17. stoletju je bila še pretežno poljedelska država, ki pa je počasi razvijala že tudi manjše industrijske obrate (Krakov, Lvov in Gdansk). Usmerili so se v predelavo težkih kovin in izdelkov iz železa – orožje in zvonovi. Imeli pa so tudi nekaj rudnikov srebra in svinca. V večjih mestih se je razvijalo rokodelstvo, ki je temeljilo na cehovskemu

združenju. Razvili pa so tudi poljedelstvo, v katerem je prevladovala pretežno pridelava žitaric. Država se je lahko pohvalila z izjemnim izvozom – žito, živin, krzno, les, katran in prepelika.

- Velik udarec gospodarstvu pa so prizadejale vojne, iz katerih je Poljska izšla vedno manjša. Kar je pomenilo, manjšanje območja obdelovalnih površin. Posledica je bila taka, da se je povečalo število kmetov, ki so ostali brez zemlje, močno pa je bila ohromljena tudi trgovina in notranja rokodelska proizvodnja. Dokončno je možnost za nemoten gospodarski napredek razblinila druga nordijska vojna, v kateri je krški konec potegnila tudi Poljska. razblinila druga nordijska vojna, v kateri je krški konec potegnila tudi Poljska.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- V 17. stoletju so začela nastajati ZASEBNA MESTA, ki so jih ustanavljali premožni mogotci, pretežno na vzhodnih območjih države. Nastala sta dva tipa takih mest: BOLJ KULTIVIRANO – po italijanskem vzoru, z obzidjem in veliko rezidenco; in BOLJ NASELITVENO – zasnovano po tlorisu križa in namenjeno splošnemu prebivanju obrtnikov in rokodelcev.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- Za Poljsko je obdobje 17. stoletja obdobje zatona, ki pa ni prizanesel niti umetnosti. Svetli trenutek ustvarjanja se je pojavil edino z uveljavitvijo t.i. SARMATIZMA ki predstavlja ideologijo tedanjega poljskega plemstva, prepričanega o svoji vzvišenosti nad vsemi na svetu. To idej so gojili kot potomci Sarmatov, ki naj bi prišli na Poljsko in si podredili tam živeče vaško prebivalstvo. Ideja o visokosti poljskega plemstva se je nato zrcalila v literarnih delih.

VERSTVA:

- Po smrti poljskega kralja in litovskega nadvojvode SIGISMUNDA II. AVGUSTA JAGIELONSLEGA (1572), so dobili protestanti izjemno težo na Poljskem – večina poslancev spodnjega doma parlamenta je bila protestantov. Vendar pa je prihod dominikancev in jezuitov spremenil razmerje sil in število privržencev rimske cerkve se je povečalo. Pretežno je bilo poljsko prebivalstvo nagnjeno na rimsko katoliško stran, večina Ukrajinskega prebivalstva pa je bila pravoslavno razpoložena. Razvila se je tudi visoka stopnja UNIATSTVA – pripadniki vzhodnega krščanstva, ki priznavajo papeža.
- Često se je vnel kakšen spor predvsem med protestanti in katoliki, v katerega je nato vstopila politika in sprejela PROCESNO PRAVO, s katerim je vzpostavila strpno versko politiki in počasi izgrajevala katolicizmu trden položaj. Tega so učvrstili še jezuiti z monopolom nad izobraževanjem.

RUSIJA

V 16. STOLETJU

DOGODKI

- Ivan III. (1462-1505) se je otresel gospodovanja Mongolov, katerim je prej morala moskovska kneževina plačevati davke – za posesti na Krimu.
- nov vladar **Ivan IV. Grozni (1547-1584)** si je na eni strani pokoril mongolska kanata Kazan (1554) in Astrahan (1556) ter pričel osvajati Sibirijo (1576-1582) na drugi pa se je z vso silo pognal v boj z bojarji (bojar = v carski Rusiji in v Romuniji visok plemič, plemiški veleposestnik)

- vseeno se Rusija ne more postaviti po robu baltiškimi silami – moral odpovedati ekspanzionističnim željam po Estoniji in Livoniji
- Ivan IV. je dejansko skušal na vse načine okrepiti osrednjo oblast, ob tem pa spraviti ob ugled bojarje --- rusko ozemlje je zato razdelil na dve območji: **opričnino** in **zemščino**
  - i. opričnina je obsegala posesti, zaplenjene visokemu plemstvu okrog Moskve – te posesti so zaupali zvestim cesarjevim podložnikom (dvorsko plemstvo)
  - ii. bojarji so dobili v zameno manj rodovitna in od središča oddaljena zemljišča
  - iii. zemščino pa je nadzorovala дума (svet bojarjev) v kateri so se uveljavili novi cesarjevi možje
  - iv. plemstvo je močno nasprotovalo opričnini, kar je imelo v Moskvi za posledico vrsto usmrtitev in izgonov
- težave Ivana IV. so se kazale zlasti na gospodarskem področju, saj so se davčna bremena kar potrojila, konec stoletja pa se začne t.i. pojav »veliko razljudenje«
- Rusijo ogroža tudi **nevarnost Tatarov**, ki prispejo celo do Moskve leta **1571**
- ob smrti Ivana IV. je bila Rusija prežeta s sovraštvom in zamerami, položaj pa je dodatno zapletlo še vprašanje nasledstva

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- že v začetku 16. stoletja so opazne značilnosti zaostalosti v primerjavi z evropskimi državami
- ogromna ozemeljska razširitev je zahtevala precejšen vojaški aparat – temelj preskrbovanja vojske je nudila zemlja
- nastal je **sistem pomestij** (pomestij= zemljiška posest vezana na službo), ki se je ohranil vse do Ivana IV.
  - i. sistem je vključeval vse male in srednje zemljo - posestnike, z uveljavitvijo načela »ni zemlje brez službe«
  - ii. tudi »črne zemlja«, ki je bila v posesti t.i. črnih kmetov, ki so plačevali davke in bili vezani na zemljiške veleposestnike je postopoma prešla v roke ljudi v zameno za službo
  - iii. oblikovala se je družba, ki je bila vezana na službo, od najpreprostejših kmetov do plemenitašev
- po osamosvojitvi izpod Mongolov se je začelo naraščanje prebivalstva, razvijala so se stara mestna središča in rasla nova – začela se je delitev dela in porast izmenjave med mesti in podeželje
- leta **1534** se je začela **monetarna reforma**, ki je kot enotno valuto uvedla srebrno kopejko, čeprav je bila Rusija od srebra odvisna od Zahoda
- začeli so izdelovati blago za izvoz, iz zahoda pa so začeli uvažati luksuzne predmete
- glede na povečanje števila prebivalstva samo naraščanje kmečke pridelave ni bilo zadostno – pojavi se naraščanje cen žita, ki se je početrila in za dvakrat preseгла ceno rokodelskih izdelkov
- kmete so v začetku 16. stoletja siloma vključili v zemljiško lastnino – začel se je strog nadzor nad njimi
- osvajalna politika Ivana IV. je sprožila **povečanje davčnih bremen** in vpeljavo novih
- začel se je val preseljevanj iz osrednjih dežel proti mejnim ozemljem, kar je ogrozilo sam obstoj služnega plemstva
- razširila so se zemljišča pomestij
- začelo se je obdobje imenovano »**veliko razljudenje**« - pojav bega s podeželja

VERSTVA

- **Rusko** religiozno dogajanje pa je bilo povezano z utrjevanjem moskovske države – Moskva naj bi **nasledila Bizanc** kot središče **pravoslavnega** krščanstva – koncept o Moskvi kot tretjem Rimu
  1. po osvojitvi Konstantinopla s strani Osmanov leta 1453 so ruski škofje razsodili, da za mesto moskovskega škofa ne potrebujejo več potrditve ekumenskega patriarha = **ruska cerkev postane avtokefanlna**
  2. naslov patriarha sicer ruska cerkev dobi šele leta 1589
  3. pravoslavna Cerkev je leta 1503 preprečila sekularizacijo cerkvene zemlje, a stiki med državo in Cerkvijo so ostali enostranski: Cerkev je celo v verskih vprašanjih iskala za potrditev lastnih odločitev potrditev velikega kneza
  4. na dveh sinodah 1547 in 1549 je cerkev osnovala svoj kanon čaščenih svetnikov, nadaljnje cerkvene smernice pa so se oblikovale 1551 na »sinodi stotih poglavij«
  5. posledica tega je bila podložnost ruske Cerkve avtokratski oblasti vladarjev: posebno pod Ivanom IV. Groznim (1530-1584) in pozneje Petrom Veliki

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- Po smrti IVANA IV. GROZNEGA leta 1584 (on je zaslužen, za oblikovanje ruskega imperija) je izumrla moška veja ruske dinastije RURIKOV, kar je pahnilo Rusijo v popolno nasledstveno zmedo. Tako je od leta 1598 za 7 let prevzel vladavino BORIS GODUNOV, ki je državo do svoje smrti vodil v razburkanem političnem in gospodarskem obdobju. Leta 1605 je ob pomoči poljske vojske na ruski prestol prišel DIMITRIJ (samooklicani sin Ivana IV. Groznega – pravzaprav je bil pobegli menih, ki se je na Poljskem izdajal za carjeviča iz rodu Rurikov), ki je Poljakom pod vodstvom SIGISMUNDA III. WASO odprl pot v Moskvo. Ko je bil Dimitrij razkrinkan, mu je bil odvzet naslov carja, ruska vojska je prisilila Poljake, da so zapustili Moskvo in imenovan je bil nov car (1613) – MIHAEL III. ROMANOV.
- Po tridesetletni vojni V Rusiji zavlada ALEKSEJ I., ki se je začel boriti proti Turkom v Podolju (Turki imajo svoj sedež na Krimu). Uspešno je pregnal Turke iz današnje Ukrajine in sam zasedel to področje.
- Po njegovi smrti je na oblast prišel sin PETER (1689), ki pa začel Rusijo odpirati proti zahodu. Ustanovil je akademijo znanosti, odpravil je dumo, vzpostavil senat z devetimi člani – vse to z razlogom, kako pripeljati državo na pot tehničnega in znanstvenega napredka po zahodnem vzoru. Imel je tudi ozemeljske želje, ponovno je poskušal vzpostaviti nadzor Rusije na Baltikom. Dobila ga je po porazu Švedske leta 1721.
- Rusija je v 17. stoletju doživljala hude notranje preizkušnje
  - ❖ KMEČKE VSTAJE v Južni Rusiji, pod vodstvo Ivana Blotnikova,
  - ❖ UPOR KOZAKOV pod vodstvom Stenke Razina.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Rusija je 17. stoletje začel z izjemno depopulacijo, zaradi česar je vlada sklenila, da bo na nazaj na zemljo nasilno pritegnila vse ubežne kmete, ki so se naselili predvsem na Krimu. Uvedla je tako imenovana PREPOVEDANA

LETA, so pomenila, da mora kmet ostati priklenjen na zemljo. V odnosu do zemlje se je tako razvila pestra družbena struktura – UBEŽNI KMETJE (tisti, ki so pobegnili in se niso več vrnil nazaj), BOBILI (kmetje brez zemlje, ki so se s tem izognili plačilu davkov) in HOLOPI (kmetje, ki so postali tlačani svojemu zemljiškemu gospodu). Huda lakota je pahnila ljudi v suženjstvo in totalno krizo.

- Ko pa se je položaj države umiril, je najprej začelo naraščati število prebivalstva, s pridobitvijo novega ozemlja pa še število novih obdelovalnih površin. Rusija je zapuščala fevdalni sistem in izgrajevala agrarno gospostvo, kar je pomenilo, da kmetje niso več vezani na zemljo, pač pa na svojega gospodarja. V industriji, ki se je razvijala predvsem v Moskvi in večjih mestih pa je prednjačila težka industrija – orožarska in železarska.
- Ker Rusija začetku 17. stoletja ni imela dostopa do Baltika, ni razvila trgovske mornarice in je bila zato odvisna od Nizozemcev in Angležev. Za razliko od zunanje trgovine pa je bil notranja trgovina v Rusiji zaprt milni mehurček, ki so ga vodili VELIKI TRGOVCI – GOSTI.
- S prihodom carja PETRA VELIKEGA, se je začela nova gospodarska politika, ki je bila usmerjena v iskanje novih rudnih bogastev. Na Uralu se je razvijalo fužinarstvo, masovna proizvodnja bakra in železa, predelava stekla in manufakture.

ZNANOST IN TEHNIKA:

- V tehniki so prevladovali LIVARNE in IZDELOVALNICE TOPOV. Nastal je tudi tehnološki izum – načrt o izgradnji mosta čez reko Moskvo.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- Urbanizacija in stavbarstvo sta se začeli razvijati šele z nastopom MIHAELA ROMANOVA (1613). Predvsem so se usmerili v izgradnjo Moskovskih predmestij, za naselitev obrtnikov, tujcev, delavcev, ... Najpomembnejša mojstrovina Rusije je bila narejena v času carja PETRA VELIKEGA in sicer je šlo za trgovsko strateško MESTO SANKT PETERSBURG.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- 17. stoletje je zaznamovano po PREREKANJU O TEM DA JE POTREBNO SPREMENITI BOGOSLUŽNA BESEDILA. Drugače pa se je začela razvijati LIRIKA, v tesni soodvisnosti od bogočastja. Do sprememb pride, ko pod okrilje Rusije pride Ukrajina, ki je s svojim specifičnim literarnim kapitalom polnila rusko literaturo. To je bilo obdobje, v katerem je prekipeval anekdotizem in satira.
- Car Peter Veliki je naredi velik korak pri odpiranju Rusije proti zahodu, s čemer je povzročil dotok tujih znanstvenikov in literatov v Rusijo in zagotovil prežemanje rustva z evropejstvom.
- Močan vpliv na umetnost in književnost v Rusiji in Cerkev, mimo nje se je težko kaj zgodilo, tako da je bilo vedno potrebno paziti, da je bila ta zadovoljna.

VERSTVA:

- Ko se je Rusija začela odpirati proti zahodu, so pretežno med trgovci zazijale različne ločine, ki so poskušale rušiti pravoslavlje. To je bil dovolj velik razlog, da je cerkev izdala edikt o uničenju protestantskih cerkva v Moskvi. Cerkev pa se je zavedala tega, da je potrebno v bogoslužju narediti spremembe, s katerimi bodo lažje razložili nauk vere preprostemu ljudstvu, da ta ne bo dovteten za verske ločine. Car Aleksij I. (http://en.wikipedia.org/wiki/Aleksey_I_of_Russia) je zato imenoval novega patriarha NIKONA (1652) čigar naloga je bila, da izpele reform obredov in verskih besedil. Nikon je to storil, nato pa je prišel v konflikt s carjem, nista se ravno sporazumela kdo bo komu nadrejen. Zato je car leta 1666 sklical koncil in Nikona odstavil, sprejeli pa so vse njegove reforme. Car je pridobil tudi cerkveno oblast in ukazal, da kdor ne po spoštoval novega cerkvenega reda, bo kaznovan. Tako pa prode do RAZKOLA ZNOTRAJ RUSKE PRAVOSLAVNE CERKVE – ki je nastal med REFORMATORJI in STAROVERCI – ti niso sprejeli carjevih sklepov.

FRANCIJA, ANGLIJA IN NIZOZEMSKA

SKUPNE ZNAČILNOSTI ANGLIJE IN FRANCIJE PRED 16. STOLETJEM

- potekala je **stoletna vojna (1337-1453)**, ki je prinesla s seboj razne velike bitke in gverilske akcije
  1. glavni dobitok v vojni je dolgo ostajala možnost, da bi na obeh straneh Rokavskega preliva vladal en sam anglo - normanski vladar
  2. možnost je propadla, ko so se francoski kralji dodobra opomogli in so Angleži izgubili vse svoje fevde na celini, kljub dvema priložnostma zavzetja francoskega ozemlja

- zaostrovali pa so odganjanja tudi **kmečki punti** – eden večjih je bil v Franciji leta 1358, znan kot žakerija; leta 1381 pride tudi čas velike vstaje angleških kmetov; pojavile so se tudi mestne vstaje obrtnikov S Francije in Flandrije
- drugo razdobje stoletne vojne se je tako prepletalo z notranjimi spori ter blaznostjo francoskega kralja Karla VI.
  - pomembna **bitka pri Azincourtu (1415)** po kateri je Karel VI. po smrti za dediča določil angleškega kralja
  - v Orleansu pa se je začela tudi francoska protiofenziva danes povezana s spominom na Ivano Orleansko

SKUPNE ZNAČILNOSTI ANGLIJE IN NIZOZEMSKJE

DRUŽBA IN GOSPODARSTVO

- grozovite kuge v 14. stoletju so zdesetkale prebivalstvo, ki do začetka 16. stoletja ni bistveno naraslo
- tekom 16. stoletja je vseeno opaziti demografsko rast, predvsem v deželah severne Evrope
- v Angliji je bila rast za 50% večja, tako rast pa so doživele tudi Nizozemska in skandinavske dežele

VERSTVA:

- Državi sta v 17. stoletju vse prek kot nazadovali. Število prebivalstva se je naglo povečalo, povečala se je tudi gospodarska rast in pridelava. Državi sta v 17. stoletju močno prosperirali v Evropi, saj sta skoraj edini, ki sta ohranjali načrtani gospodarski razvoj in se nista vračali nazaj v gospodarski fevdalizem – to je pripeljalo do gospodarskega preobrata, v katerem sta obe državi naglo prehiteli ostalo Evropo. Eden od razlogov za to je vsekakor, da sta bili deželi relativno obrobno vključeni v tridesetletno vojno. No Anglija pravzaprav ne, Nizozemska pa je bojevala kar nekaj bitk, a je očitno niso tako iztirile. Obe sta se uspeli izogniti večjim naravni nesreča, epidemijam, boleznim, ...
- Obe državi sta začeli opuščati triletno kolobarjenje, uvedli sta številne nove poljske pridelke in skrbeli predvsem za pašno živinorejo.
- Njun gospodarski uspeh pa je bil vezan predvsem na povečanje obsega pomorske trgovine in povečanja njune trgovske mornarice. Njuno ladjevje je imelo v nadzoru celotno Sredozemlje in se je dobro prilagajalo trenutni politiki trgovanja.

FRANCIJA

PRED 16. STOLETJEM

- v senci stoletne vojne je pomembna tudi slavna uveljavitev in postopni zaton [burgundijskega vojvodstva](#)
- razvoj se je začel v letih 1363 in 1477 na ozemlju med Francijo in Nemčijo
- Burgundija je bila politično razpolovljena na francosko fevdno vojvodstvo in nemško fevdno grofijo

- prvi burgundijski vojvoda, ki je prevzel pobudo je bil **Filip Drzni** – uspelo mu je združiti oba dela skupaj z gospodarsko in kulturno zelo pomembnim delom Flandrijo
- nadaljnje politične poteze so bile usmerjene k uveljavitvi popolnoma lastne suverenosti
- Filipov naslednik **Ivan Neustrašni** je sprožil **državljansko vojno** med Burgundci in Amanjaki, podporniki kandidature Orleanskih
- njegov naslednik **Filip Dobri** je nato obnovil politiko zavezništva z Anglijo, znatno pa je povečal tudi svoje posesti s pridobitvijo Brabanta (1430), Holnadije (1433), Pikardije (1435) in zatem Luksemburga (1451)
- sklenjen je bil **mirovni sporazum v Arrasu** leta **1435** s katerim je francoski kralj Karel VII. oprostil burgundijske vojvode vsakršne vezalske obveznosti za grofijo Flandrijo
- novo protifrancosko politiko Burgundije je začel nato Karel Drzni, ki se je polastil Lorene in doživel **poraz v bitki pri Nancyju**
- vprašanje nasledstva je nato sprožilo spore med francosko krono in habsburško dinastijo, ob koncu 15. stoletja pa so si francoski kralji ponovno zagotovili nadzor nad vojvodino Burgundijo in Pikardijo
- v Franciji se je v 14. in 15. stoletju razširil **običaj apanaže**, ki je knezom, ki so imeli tesne sorodstvene vezi z vladarjem podeljevala samostojno upravo nad deli nacionalnega ozemlja --- oblikovanje začasnih držav znotraj države

V 16. STOLETJU

DOGODKI

- Po smrti kralja KARLA VIII leta 1498, na oblast v Franciji pride LUDVIK XII ORLEANSKI, ki se je poročil z VDOVO po Karlu VIII. Politika Ludvika XII je bila usmerjena v osvojitve Milanskega vojvodstva.
- Po smrti Ludvika XII (1515), ki je bil ljubljenec Francozov, je na oblast prišel njegov bratranec FRANC I., ki Franciji vlada do leta 1547. Njegovo vladanje je bilo usmerjeno v spopadanje s KARLOM V. (nm.ces) za prevlado v Italiji. V štirih (zadnja četrtina se je končala 1544 s Crepyjskim mirom) vojnah je skušal razbiti habsburško-španski obroč okoli Francije. V državi je krepil absolutizem, strl je moč velikih vazalov in vezal plemstvo na kraljevi dvor.
- Leta 1547 na prestol prode HENRIK II. ki Franciji vlada do leta 1559, ko se smrtno ponesreči na viteških igrah.
- svoj položaj po nenehnih bojih s Habsburžani si Francija utrdi po sklenjenem miru **1559 v Cateau- Cambrésisu**. MIR STA PODPISALA ANGLEŠKA KRALJICA **Elizabeto I.** (1558 postane kraljica, hčerka Henrika VIII, ki je Anglijo popeljala med trgovsko velesilo in voditeljico protestantizma) in **Henrikom II. Francoskim** in **Filipom II. Španskim**.
- politična trdnost PREMIRJA PA NI BILA DOLGA, saj se je s **Henrikovo smrtjo 1559** pokazalo, da V FRANCII ni močnega naslednika, ki bi obrzdal plemstvo. Prestol je prevzela **KATARINA MEDIČEJSKA** (Henrikova žena), KOT REGENTKA mladoletnega sina FRANCA II. ker pa je ta relativno hitro umrl, je potem na prestol po koncu regentstva Katarine prišel drugi sin KAREL IX.
- POD VODSTVOM KATARINE je Francija podvržena močnim političnim, verskim napetostim in finančnim stiskam. Njena potika do hugenotov je bila sprva mila, nato pa se je s **pokolom hugenotov** leta **1562** v Vassyju bistveno spremenila. OBDOBJE POKOLOM IN SOVRAŠTVA DO VERSKIH DRUGIH simbolizira t.i. **šentjernejska noč (23 in**

24. avgust 1572), ko so pomorili hugenote, ki so se zbrali v Parizu ob poroki Henrika Navarskega in Margarite Valoiške

- S **HENRIKOM IV.** (LETA 1589 PRIDEJO NA PRESTOL V FRANCIJI BURBONI) se je verski odnos spremenil. Henrik, sam nekoč hugenot je dal sprejeti **NANTSKI EDIKT** leta **1598** s katerim je priznal hugenotom svobodo veroizpovedi in enakost v državljanskih pravicah z vsemi drugimi francoskimi državljani. Edikt je bil potrjen tudi v parlamentu.

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_French_monarchs (03.03.08)
- Absolutizem, ki ga je teoretsko zasnoval JEAN BODIN, se je v Franciji uveljavil ob koncu 16. stoletja. Glavni nosilec absolutizma je bil kralj HENRIK IV., ki je s svojim programom »pot koncentracije moči in oblasti« popolnoma preuredil državo in družbo v korist absolutne monarhije.
- Kralj je tesno nase vezal meščanstvo in mu omogočil kupovanje državnih služb, kar je povzročilo predvsem družbene spremembe. Z nakupom naziva, se je uveljavilo zakonsko dedovanje javnih služb, ki so postajale zasebna dobrina posamezne meščanske družine. Družina pa je svojo lojalnost do kralja izkazovala tako, da je združila interese meščanstva z interesi države ter kralju dajala finančno podporo in podporo v popolnem absolutizmu.
- V notranji politiki si je Henrik IV. prizadeval okrepiti lastno oblast in oživiti gospodarstvo. Zunanjo politiko pa je narekovalo oblikovanje sovražne koalicije nasproti Habsburžanom - nase priveže Nizozemsko, Benetke, protestantski del Nemčije in Italijo.
- Leta 1610 je oblast v Franciji prevzela Henrikova vdova, MARIJA MEDIČEJSKA, ki pa ni bila kos vedno bolj oblasti željnemu meščanstvu na eni in hugenotom na drugi strani. S slednjimi je nato opravil borec za utrditev francoskega absolutizma kardinal RICHELIEU, ki je preklical NANTSKI EDIKT (izdal ga je Henrik IV. in z njim priznal hugenotom posebne verske pravice, kar je dolgoročno slabilo osrednjo oblast) in ga nadomestil s posebnim EDIKTOM O POMILOSTITVI, s katerim je sicer hugenotom odobril versko svobodo, seveda z določenimi omejitvami (odvzel je politične pravice). Takoj za hugenoti je obračunal še s kmeti in plemstvom, tako da jim je omejil posebne pravice in močno dvignil davke in dajatve.
- Tako na novo organizirana Francija je proti koncu vstopila v TRIDESETLETNO VOJNO in iz nje odšla kot zmagovalka in nesporna vodilna sila Evrope (po vojni je dobila Alzacijo in Loreno). Začela pa je doživljati notranje spore, ki so se kazali v upiranju kmetov, meščanov, plemstva, ... a te niso bili tako močni, da bi omajali absolutizem, ko se je šele dobro vzpostavil. Po koncu vojne je katoliška Francija obnovila gonijo zoper kalviniste.
- Leta 1663 je Franciji zavladal LUDVIK XIV. in nadaljeval načrtano absolutistično politiko. Svoj položaj je utrdil do te meje, da se je proglasil za KRALJA PO BOŽJI PRAVICI in si dal zgraditi RAZKOŠNO PALAČO V VERSILLESU. V notranji politiki se je močno opiral na meščanstvo – dodelil mu je vlogo administrativnega aparata

države, ki je bdel predvsem nad financami – ki je s svojo novo družbeno vlogo omejevalo kraljevo oblast. Odnos do plemstva pa je Ludvik izkazal tako, da mu je popolnoma omejil pristojnosti v državi...obenem pa mu nudil razkošno življenje znotraj kraljevega dvora.

- Navidez idilično življenje v Francije je nato skrivilo OBDOBJE VOJN, ki so Francijo pahnilo v globoko krizo.
  1. DEVOLUCIJSKA VOJNA – izbruhne zato, ker je Ludvik XIV. zahteval nekaj ozemlja v Španiji,
  2. VOJNA PROTI AUGSBURŠKI ZVEZI – veliki zvezi med Anglijo, Nizozemsko, Avstrijo, Nemčijo, Španijo in Savojo, se je Ludvik XIV. predal s premirjem v RIJSWICKU (1697), s katerim je moral vrniti Flandrijo.
  3. NOTRANJA VOJNA – ponovni upor aristokratske opozicije, ki jo vodi vojvoda SAINT-SIMON.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Francija je bila kljub številnim vojnam, lakoti, epidemijam in klavnemu stanju v Evropi nasploh relativno notranje stabilna. Število prebivalcev je celo naraščalo in tudi tehnološke novosti so bile razmeroma zadovoljive.
- Henrik IV. je takoj po koncu tridesetletne vojne sestavil načrt, kako rešiti državo iz finančnih dolgov. Cilj, ki ga je poskušal pri reformah zasledovati je, da Francija postane vodilna sila v Evropi. Finančno blagajno je napolnil s prodajo službi in položajev v državni upravi, izterjavo davkov pa je dal v zakup uradnikom. Uveden je bil poseben prispevek imenovan PAULETTE, s plačilom tega prispevka so si pridobili pravico do dohodka od dela in pravico do dedovanja uradniškega naslova, po svojih potomcih.
- Državo je poskušal narediti tudi prijazno; kmetom je zmanjšal davke in s tem spodbudil njihovo dejavnost, gradil je ceste, mostove, rečne tokove za plovbo, ... podpiral je manufakture svile, steklarne in tkanje preprog. Henrikov gospodarski strateg je bil VOJVODA SULLYJSKI, ki se je odkrito nagibal k merkantilizmu in izgradnji uspešne tržno organizirane Francije. Cilj ki ga je ime s tovrstno politiko pred seboj je bil: zaščita denarnih rezerv in rezerv dragih kovin; uvedba zaščitnih carin; poenotenje državnega gospodarstva z notnim komunikacijskim sistemom in odprava mitnin. V ospredje je stopal nauk o tem, da mora biti denarna politika taka, da država v trgovski menjavi s tujino doseže pozitivno razmerje med uvozom in izvozom.
- Dejanski ideolog merkantilizma pa je v Franciji bil JEAN-BAPTISTE COLBERT, ki je bil glavni finančnik LUDVIKA XIV. Preuredil je računovodsko politiko države in racionaliziral izterjavo davkov s čemer je v nekaj letih državo pripeljal na pozitivno ničlo. Sistem, ki ga je izgrajeval se je imenoval kar »KOLBERTIZEM«, glavna institucija v njemu pa »CARINSKE DAJATVE«, s katerimi je omejeval uvoz in pospeševal izvoz. Dal je graditi tudi ladjevje, da bi lahko nadziral morsko plovbo, gradil je ceste za hitrejši transport, odpravljaj carine med pokrajinami in poenotil sistem mer in uteži. Zgraditi je dal JUŽNI PREKOP – CANAL DUM IDI, s katerim je povezal Sredozemlje z Atlantikom. Ena Colbertovih prioritet je bila RAZVOJ INDUSTRIJE, ki ga je videl predvsem v MANUFAKTURAH, ki so izdelovale točno predpisane izdelke.
- Vzporedno z merkantilizmom, pa se je razvijala NAČRTNA KOLONIALNA POLITIKA, zaradi novih obdelovalnih površin, novih kultur in novega trga. Sam Colbert je poskrbel za izgradnjo TRGOVSKIH DRUŽB, ki so uspele

uveljaviti francoski vpliv zunaj meja – KANADA, LOUISIANA, ANTILI, ... Tovrstna politika, pa je Franciji zagotovila tudi neodvisno trgovsko mornarico in eno najsodobnejših trgovskih zakonodaj.

ZNANOST IN TEHNIKA:

- RENE DESCARTES – utemeljitelj modernega racionalizma, matematik s poudarkom na geometriji. Ukvarjal se je z geometričnim sestavom in prenosom geometrije v algebro.
- BLAISE PASCAL – predvsem fizik, ki se je ukvarjal s preučevanjem vakuma. Izdelal pa je tudi znameniti računski stroj »pascaline«.
- V Franciji so zgradili enega večjih opazovalnic nebesnih teles. Francoski astronomi so preučevali predvsem planeta Saturn s prstanom in Jupiter ter njegove lune.
- MARKIZ DE LOUVOIS je vpeljal NOVOSTI V FRANCOSKI VOJSKI – sodobne puške, vojsko je reorganiziral tako, da je dobila BATALJONE, gradil je OPORIŠČA, poskušal vpeljati NABORNIŠTVO in ustanovil VOJAŠKI ARHIV.
- DENIS PAPIN – odkrije PARNI STROJ.
- Konec 17. stoletja je Francijo preplavila nova MISELNOST – RAZSVETLJENSTVO. Pomemben Francoz je bil PIERRE BAYLE, ki je sestavil ZGODOVINSKO KRITIČNI SLOVAR.
- DENIS DIDEROT je sestavil ENCIKLOPEDIJO, ki je izšla v 28 zvezkih in je veljala za sistematičen izbor vsega vedenja.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- Razvoj stavbarstva in urbanizma v Franciji je potrebno razumeti iz zornega kota CENTRALIZACIJE OBLASTI. Tako lažje razumemo urbanistično strukturo Pariza, ki sicer daje videz mesta odprtega v neskončnost. Središčni položaj mesta krasi GLAVNI TRG (KRALJEVSKI TRG) okoli katerega so zbrane imenitne hiše novo-nastajajočega meščanstva. Gledano iz središča samega trga pa so se v snopu žarkov začele razprostirati široke aleje, ki so mesto odprle v širni svet. Glavni simbol francoskega absolutizma, ki ga je posebej Ludvik XIV. je bila PALAČA V VERSAILLESU. Poleg baroka, ki je bil temelj arhitekturnega načrtovanja 17. stoletju, pa se je v Franciji uspešno razvil še ROKOKO, ki se je bolj izražal v okrasnih elementih pri opremljanju notranjih prostorov.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- Francija je razvila izjemno bogato in kreativno obdobje baročne književnosti, ki je zavračala urejenost, togost, pravilnost in si prizadevala za kontroverzno, izumetničenost, kontrastnost, kar je zrcalilo podobo takratnega francoskega življenja. Razvilo se je versko pesništvo, burleske in satire. Temu nasproti pa se je razvilo nekakšno gibanje, ki je kritike tega družbenega sistema – gibanje UČENEGA LIBERTINIZMA.
- Med literati izstopajo igralec in komediograf MOLIERE, književnik Jean de La FONTAINU in Nicolasu BOILEAU.

- V 17. stoletju je izbruhnil SPOR MED STARIM in MLADIM in je povzročil dvom v stare ustvarjalce. Na vsem področju so začeli povečevati svobodo in razsvetljenstvo. Nastajali so romani, ki predstavljajo življenje meščanstva. Med zgodovinarji je pomemben MONTESQUIEU, ki je utemeljitelj politične sociologije, med filozofi oče moderne filozofije VOLTAIRE. DENIS DIDEROT pa se je ukvarjal z moralo in estetiko ter pripravljaj na izdajo nove ENCIKLOPEDIJE. Pomemben politični mislec in predhodnik romantike pa je v tistem času bil JEAN-JACQUES ROUSSEAU.

VERSTVA:

- Ko je HENRIKA IV. umoril katoliški skrajnež je bilo povsem jasno, da težave hugenotskega prebivalstva niso rešene. Nasprotno, pravice ki so jih uživali, so jim bile počasi odvzete. Preklicali so NANTSKI EDIKT in izdali FONTAINBLEUJSKI EDIKT (Ludvik XIV) na podlagi katerega so morali hugenoti zapustiti Francijo. To je za Francijo pomenil hud gospodarski šok, saj je selila OBRT, MALO GOSPODARSTVO, ...
- Težav pa še zdaleč niso rešili, temu je sledil upor kalvinistov in privržencev janzenizma (holandski teolog [Cornelius Jansen](#), ki je s svojim delom utemeljil religiozno gibanje janzenizem - gre za reformistično gibanje v katoliški cerkvi v 17. in 18. stoletju. Jansen je zaostri Avguštinov nauk o božji milosti in njenem pomenu za človekovo odrešenje in trdil, da je delovanje božje milosti nepramagljivo, tako da je človek žrtev ali naravnega ali nadnaravnega determinizma).

ANGLIJA

PRED 16. STOLETJEM

- Anglija se je konec srednjega veka soočila s težavo **nadzora nad keltskimi narodi**
- Škotska je bila povsem neodvisno kraljestvo s svojo dinastijo Stuartov

- Irska je bila uradno v rokah britanske krone, a so Angleži nadzorovali le omejeno ozemlje okoli Dublina

V 16. STOLETJU

DOGODKI

- V 16. stoletju oblast v Angliji prevzame dinastija TUDORJEV in prvi, ki zavlada je HENRIK VII. (zavlada leta 1485). Njegov prihod na oblast je končal vojno med DVEMA ROŽAMA (Lancaster in York), in to tako, da je s poroko dinastiji združili in ustanovil novo dinastijo Tudor.
- Po smrti HENRIKA VII. v Angliji zavlada njegov sin HENRIK VIII. Znan je po sporu s papežem, [Klementom VII.](#), ker mu ni hotel razveljaviti zakona. Tako se je Henrik leta 1533 mimo papeža ponovno poročil in od parlament zahteva izglasovanje Zakona o premoči, s katerim je bil kralj proglašen za vrhovnega poglavarja [anglikanske cerkve](#). Po razkolu z [Rimom](#) in ustanavljanju Anglikanske cerkve, ter razpuščanju vseh samostanov in konfiskaciji njihovega premoženja je Henrik ostal zapisan v zgodovini tudi po prvem Zakonu o uniji, s katerim je leta 1536 priključil [Wales](#) k Angliji.
- Henrika VIII. leta 1547 nasledi njegov sin EDVARD VI. ki je bil še mladoleten, kmalu je umrl in na njegovo mesto je prišla [MARIJA I. TUDOR](#) njegova polsestra oz. hčerka Henrika VIII. iz prvega zakona (v njem je bil s Katario Aragonsko).
- Marija I. je bila angleška in irska kraljica od leta 1553 do leta 1558. Poznana je po poskusu obnovitve katoliške cerkve v Angliji. Ker je obsodila najmanj 300 verskih upornikov, je znana tudi pod imenom [Krvava Meri](#). Njena religiozna politika je bila ukinjena z njeno naslednico Elizabeto I.
- Kraljica **Elizabeta I. (1558-1603)** je bila peta in zadnja vladarica iz dinastije Tudorjev. Bila je hčerka Henrika VIII iz drugega zakona (zakon z Ano Boleyn). Njenega vladavina se imenuje tudi elizabetinska ali zlata doba, ki jo je zaznamovalo večanje angleške moči in močan vpliv v svetu. Iz Anglije je ustvarila pomorsko velesilo in voditeljico protestantizma.
- angleško kraljestvo je bilo v njenem času sicer v nekakšni gusarki vojni s špansko mornarico, neposredni spopad pa se je sprožil po angleškem posredovanju v korist Nizozemcem oz. protestantom.
- Elizabeta I. je sicer uživala v tem času znatno notranjo podporo in soglasje, ki je izviralo iz ukrepov v korist proizvodnih in trgovskih stanov = leta 1562 sprejet prvi zakon o plovbi
- leta **1588** je prišlo **do pomorske bitke** med špansko Nepremagljivo armado in angleško mornarico --- vremenske razmere so prinesle zmago Britaniji – majhne in urne angleške ladje so bile zmožne jadrati v veter in so odlično izkoriščale daljnomerne topove ter od daleč potapljale španske galeone

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA

- zlasti **Anglija in Holandija** sta bili prinašalki raznih novosti - vnesli sta nov gospodarski ritem hkrati pa sta povečali tudi produktivnost poljedeljskih dejavnosti
- ZAČEL SE JE PREHOD IZ SISTEMA ODPRTIH POLJ, V SISTEM OGRAJVANJA.
- v Angliji so se razširile zasebne posesti, začeli so z OGRAJEVANJEM SRENJSKE ZEMLJE – zemljišč v skupni rabi.
- v tem obdobju so nastale tiste **trgovske družbe**, ki so odigrale pomembno vlogo v razvoju Anglije 17. stoletja

- leta 1555 so ustanovili Muscovy Company (Moskovsko družbo) za trgovanje z Rusijo in kasneje Orientom
- ustanovljene so bile še Eastland Company in Levant Company in največja **Vzhodnoindijska družba leta 1600**

VERSTVA

- **protestantska reformacija** in verska gorečnost je zavzela malone celo Evropo od Švice do Anglije, od Nizozemske do skandinavskih dežel
- leta **1534** je **angleški** parlament sprejel **Zakon o vrhovni oblasti**, ki je priznala **Henriku VIII.** naslov »edinega in vrhovnega poglavarja angleške Cerkve« in prepustil v njegovih rokah vso cerkveno moč
  - vzrok angleškega razkola je bila pobuda vladarja, ki se je ločil od Rima zaradi zavrnitve papeža Klementa VII., da bi razglasil neveljaven njegov zakon s Katarino Aragonsko
  - vzrok je bila tudi prodaja cerkvenih posesti, ki je ponudila želeno priložnost angleškim novim proizvodnim slojem, gentryem
  - reformacija Henrika VIII. je ohranila katoliško dogmo neokrnjeno, kakor izpričuje Šest členov iz leta 1539, v kalvinističnim rešitvam pa se je zatekla šele pod vlado sina Edvarda VI.
  - anglikanstvo se je vrnilo in utrdilo z Elizabeto I.

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_britanskih_kraljev (04.03.08)
- V 16. stoletju je za Anglijo najbolj reprezentativna elizabetinska era, ki je bila sinonim za družbeni red in mir, ter gospodarski razvoj. Baza za tovrstno krepost Angležev je zevala iz močne narodne povezanosti na podlagi anglikanske cerkve. Ob vsem kiču, pa elizabetinska Anglija, ni bila sposobna razviti osnovnih elementov moderne države – nima konkretne kopenske vojske, uradnikov in sistema za popolno pobiranje davkov. Zato ni prenačljeno trditi, da je ELIZABETA I. je s svojo smrtjo leta 1603 omogočila novo poglavje britanske zgodovine.
- Po njeni smrti je nastopil JAKOB I. STUART, sicer že Škotski kralj, ki je s tem novim imenovanjem postal prvi kralj, ki je združil kraljestva ANGLIJE, ŠKOTSKE in IRSKE. Ta se je najprej sporekel s parlamentom, ker mu ta ni hotel dati soglasja za nove davke. Tako je hitro pomislil, na idejo o vzpostavitvi absolutizma (videl ga je že na Francoskem dvoru), za kar pa je potreboval podporo anglikanske cerkve. Podpora cerkve pa iz razloga – NI ŠKOFA, NI KRALJA.
- Združeno kraljestvo je bilo pod vodstvom Jakoba I. podvrženo verski raznolikosti (Anglija – anglikanstvo, Irska – katolištvo in Škotska – kalvinizem/prezbiterjanstvo), ki pa je bila velika šibka točka sistema. Pripeljala je celo do KATOLIŠKE zarote proti kralju (SMODNIŠKA ZAROTA - 1605).
- 17. stoletje je za Anglijo čas velikih sprememb, na družbenem, političnem in verskem področju. Sklic parlamenta, opozarjanje na navadno – običajno pravo in Magna Charta (13 stol), so odraz političnega prevrata, ki ni imel za cilj le obglaviti kralja KARLA I. pač pa odpraviti monarhijo in popolnoma preurediti ustavo. Zatorej dogodkov v času od 1640

do 1688 ni moč razumeti kot upor zoper vladavini, pač pa za korenito institucionalno prenovo države, ki ima cilj postati glava Evrope.

- Vladavina Jakobovega naslednika KARLA I. je bila prežeta s še večjimi nasprotji;
  - ❖ Nasproti kralju se je oblikovala močna puritanska opozicija, ki ga je nato obglavila.
  - ❖ Obtožen je bil, da monopolizira gospodarstvo.
  - ❖ Dobil je očitek, da je finančno pomagal Dancem in Nizozemcem v tridesetletni vojni.
  - ❖ Zamerili so mu, da ni poskušal preprečiti zatiranje hugenotov v Franciji.
  - ❖ Prišel je v konflikt s parlamentom, ker mu ta ni hotel odobriti novih davkov in ker je hotel zmanjšanje moči kralja.
- Moč kralja pa se je le navidezno zmanjšala, ko je Karel I. leta 1628, na zahtevo parlamenta podpisal »PETITION O RIGHTS«. S tem se je zavezal, da ne bo izdajal novih davkov brez potrditve parlamenta in da ne bo brez utemeljenega razloga držal ljudi v priporu. Listino je Karel podpisal, a se je ni držal. Takoj je razpustil parlament, ukinil politično angažiranost stanov in na novo uvedel stare davke (parlamenta nato ni sklical do leta 1640). S tem, ko je poskušal združiti angleško in škotsko krono je zanetil verski spor s Škoti – ti so legalno uvedli episkopalno cerkveno ureditev – ko jim je vsilil anglikanska načela.
- Za pokoritev Škotov je Karel I. potreboval denar...zato je zopet sklical parlament (leta 1640), a ta se mu je zoperstavil. Poslanci so izdali ukaz o usmrtni kraljevega svetovalca, zahtevali so da naj bo izvršna oblast odgovorna parlamentu in nazadnje so zahtevali, da bo parlament tisti, ki po poveljeval angleški vojski – bali so se namreč, da do kralj usmeril vojne čete proti parlamentu oz. stanovom. Dogovor so nato poskušali rešiti v DRŽAVLJANSKI VOJNI (od leta 1642 do leta 1649) v kateri sta se spopadli kraljevi »kavalirji« in parlamentarni »puritanski okrogloglavci«. Zmagala je parlamentarna vojska pod vodstvom Oliverja CROMWELLA. Karel I. je kljub porazu izvedel drugi upor, v njem so ga podpirali Škoti. Oliver Cromwell, ga je zopet porazil in naposled razglasil KONEC MONARHIJE in ZAČETEK CROMMONWELTHA – republika.
- Cromwell je leta 1649 razglasil konec monarhije in iz parlamenta nagnal radikalce – ti zahtevajo večje sodelovanje ljudstva v vodenju države. Zadal si je cilj, da do utrdil lastno avtoriteto v notranji in zunanji politiki. Razpustil je parlament, na čelo občin pa je imenoval svoje ljudi. Izdal je ZAKON O PLOVBI (blago iz Anglije ali v njo lahko vozijo le angleške ladje), s katerim je želel zavarovati Angleško gospodarstvo pred Nizozemskim – zakon je sprožil TRI VOJNE MED ANGLIJO IN NIZOZEMSKO.
- Cromwell je postal LORD in vladal zelo avtoritarno, kar se je pokazalo s tem, ko je zaradi nezmožnosti dogovoriti se s parlamentom, razglasil lordski položaj za dedno institucijo. Tako je po njegovi smrti (1658) oblast prevzel njegov sin, ki pa ni uspel preprečiti obnovitve monarhije pod KARLOM II. STUARTOM.

- KAREL II. se je po vzpostavitvi kraljeve oblasti (leta 1660) odločil za politiko sprave... uvedel je anglikansko cerkev in sklical parlament. Dosegel je to, da je parlament sprejel zakon v katerem je ljudem zagotavljal OSEBNO SVOBODO. Potrdil je tudi zakon o plovi.
- Karla II. je nato nasledil JAKOB II., ki pa ni bil po godu parlamentu – zavzemal se je za katoliško vero. Zato je parlament zaprosil NIZOZEMSKEGA državnega upravitelja VILIJEMA III. ORANJSKEGA (sicer Jakobovega zeta), da zruši Jakoba II. in zavlada Angliji. Po uspešnem prevratu, je Vilijem III. podpisal BILL OF RIGHTS – listino o pravicah, s katero je vzpostavil omejeno monarhijo in temeljne svoboščine civilne družbe. Za razliko od absolutistične Francije je s tem Anglija uspela urediti družbeno ureditev, v kateri sta parlament in kralj sporazumna. To je tudi čas, ki je omogočil oblikovanje DVEH POLITIČNIH KRIL V ANGLIJI:
  - ❖ WHIGI – zastopajo gospodarske interese in versko svobodo,
  - ❖ TORIJCI – konservativci, vezani na anglikansko cerkev in podeželje.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Število prebivalstva je naraslo za 37%.
- Kljub novostim v kmetovalni politiki je še vedno ohranjala SISTEM OGRAJEVANJA SRENJSKE ZEMLJE, ki je sicer počasi prihajala v zasebno last. Razvila pa je se tudi nova družbena struktura na podeželju – GENTRY (malo podeželsko plemstvo, ki je oproščeno vojaške službe – GENTLEMAN ni bil bojevnik, pač pa ugleden mož, ki se je uveljavil zaradi sposobnosti upravljanja poslov) in JEOMANTRY (razred tik pod gentry-ji in je predstavljal razred najemnikov ali malih zemljiških posestnikov).
- Leta 1624 s angleški trgovci neodvisno od kralja dobili pravico za dodeljevanje monopolov – to je spodbudilo tehnične inovacije in nove iznajdbe. V korist razvoja pa je vplival t.i. POLITIKA PROTEKCIJE, ki je kazala z ZAKONOM O PLOVBI.
- Anglija je specializirala tudi v trgovini s sužnji iz španskih kolonij, realizirala pa je tudi idejo o tem, da bo vzpostavila kolonijo belcev v Ameriki – tja naseli verske prebežnike.
- Leta 1612 je bila ustanovljena ANGLEŠKA VZHODNOINDIJSKA DRUŽBA, ki je pridobivala nove kolonije. S tem pa je ustvarjala t.i. TRIKOTNO TRGOVINO – iz Evrope tovorijo blago v Afriko, iz Afrike odpeljejo sužnje v Ameriko in jih tam prodajo, iz Amerike pa uvozijo surovine v Evropo. Ko je ta sistem trgovanja stekel, je Anglija izdala KOLONIALNI SPORAZUM, v katerem je monopolizirala tovrstni način trgovanja.
- Vse to je Angliji omogočilo, da je postajala finančna velesila Evrope – 1694 je bila v Londonu ustanovljena ANGLEŠKA BANKA. S tem si je London prislužil naslov NAJPOMEMBNEJŠE TRŽNICE V EVROPI.

ZNANOST IN TEHNIKA:

- FRANCIS BACON – poudarek na novi znanstveni metodi. To je kasneje uporabil THOMAS HOBBS, ki je razvil teorijo o tem da je filozofija potrebna za to, da človek dobi oblast nad naravo in da se zavaruje pred državljansko vojno.
- WILLIAM HARVEY – odkrije KRVNI OBTOK
- ROBERT HOOKE – ukvarjal se je z anatomijo rastlin in prvokrat omenil celico.
- ISAAC NEWTON – zakon težnosti, teorija svetlobe

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- Anglija se je v umetnostnem slogu razvijala povsem drugačno kot Francija, tukaj namreč ni bili dveh temeljnih narekovalk zunanjega videza – RIMSKE CERKVE in ABSOLUTIZMA. Večino začetnih stavbarskih umetnij je nastalo na pobudo arhitekta INIGA JONESA – QUEEN'S HOUSE V GREENWICHU in BANQUETING HOUSE V LONDONU. V obeh mojstrovinah se jasno opazi, kako je Jones vzel Italijansko arhitekturno zasnovo in jo prilagodil konzervativnemu angleškemu temperamentu. Podobno kot večina trgov v Franciji pa je nastal tudi londonski COVENT GARDEN katerega središče je PAVLOVA CERKEV. Urbanistične spremembe Londona v 17. stoletju pa je predvsem narekoval POŽAR, ki je pustošil večji del mesta.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- Literat, ki je predstavil vso zmešnjavo elizabetinske dobe je bil WILLIAM SHAKESPEARE. Pisal je svobodno, opustil enotnost kraja, časa in dogajanja ter združil tragičnost in komičnost. Vpeljal je posameznika ki ni žrtev zunanjih sil, pač pa žrtev samega sebe in njegovih notranjih spon.
- JOHN MILTON – uteleša spopad med kulturo renesanse in reformacije. Bil je strasten privrženec krščanske misli in poganstva.
- FRANCIS BACON – sestavi filozofsko polemiko z Aristotelom. Bil j mnenja da je potrebno postrgati pretekla dela, odpraviti laži in prevare, vzpostaviti TABULO RASO in na njen vzpostaviti znanost.
- THOMAS HOBBS – je vztrajal na tem, da je zaradi naravnega stanja, ki je egoizem, nujna družbena pogodba, ki daje državi kot zaščitniku varnosti absolutno oblast nad vsemi državljani.
- JOHN LOCK – je kontriral Bobbsu in trdil, da je ravno moč države tista, ki onemogoča naravne pravice državljanov.
- BARUCH SPINOZA – povsem se je navezal na Bobbsa.
- JONATHAN SWIFT – avtor političnih, literarnih in verskih satir. V delu Gulliverjeva potovanja je predstavil hinavščino in zlaganost tedanje angleške družbe.
- Tok vsakdanjega življenja pa je v Angliji spremenil nastanek DNEVNEGA ČASOPISJA in PERIODIKE, ki je spremenil pogled posameznika na dogajanje v družbi in svetu.

VERSTVA:

- Verski spori so bili živahni in so potekali med večinskim [anglikanci](#), ki so stali nasproti kalvinistom (oz. puritencem, ki zagovarjajo strogo doktrino predestinacije), [prezbiterjancem](#) (Škoti) in katolikom. Nasprotja so bila tako močna, da so se številni prezbiterjanci selili na Nizozemsko in v Severno Ameriko (tam ustanovijo Harvard in Yale). Ob tako močni verski opoziciji je kralj KAREL I. za nadškofa imenoval WILLIAMA LAUDA, ki je stopil v boj z opozicijo in obračunal z verskimi sovražniki. V celotnem kraljestvu (Škotska, Irska in Avglija) je vpeljal obvezno rabo ANGLEŠKEGA MOLITVENIKA, s katerim je vsilil državno vero. To je spodbudilo upor kalvinistov, ki so v uporuh zmagali, vendar so se kasneje notranje sesuli in se razdelili na prezbiterjance in neodvisne. Med slednje je spadal tudi O. CROMWELL.
- KAREL I. je zaključil z vladavino Stuartov leta 1649, nato je bila vzpostavljena vladavina Crommonwealtha in po njej leta 1660 zopet zavladajo Stuarti, ki jih vodi Karel II, sin Karla I.
- Karel II. je zopet vzpostavil anglikansko cerkev in izdal ZAKON O VERSKI PRISEGI, ki je zapovedoval vsakomur, ki je vstopil v državno ali vojaško službo, da je prisegel na kralja kot poglavarja cerkve in se odrekel Rimu.

NIZOZEMSKA

V 16. STOLETJU

DOGODKI

Na Nizozemskem se je začelo širjenje kalvinizma, ki je bilo vezano na presenetljivo gospodarsko rast

- **dvojnost**, ki se je na eni strani kazala z **gospodarskim razcvetom** in na drugi s širjenjem **kalvinizma** je spodbudila Filipa II. (sin Karla V., ki abdicira v korist svojega brata in sina leta 1556), da je spremenil politiko na Nizozemskem z zmanjšanjem njene samostojnosti
  - močno so se povečala davčna bremena, hkrati pa je začel s strogo zatiralno politiko do protestantizma
  - prvotni gospodarski in verski spopad se je spremenil v **boj za neodvisnost** v imenu naravnega prava

- **nizozemska vstaja** se je začela **1566**

Zgodovina nizozemskih naporov za samostojnost sega v čas, ko je bila nizozemska sestavni del španskega kraljestva. Razdeljena je bila na 17 provinc, obsegala pa je današnjo Nizozemsko, Belgijo, Luksemburg in del severne Francije. Pomembna je bila zaradi bogastva, ki se je kopičilo v Antwerpnu (pomembno pristanišče). Španci so na veliko izkoriščali Nizozemsko, napetosti so se povečale v času kralja Filipa II. Leta 1566 se je plemstvo združilo v zvezo in prosilo kralja za versko svobodo in odpravo inkvizicije. Kralj zahteve ni odobril, kar je sprožilo vojno za neodvisnost Nizozemske. Uporniki so se imenovali gezi, delili so se na vodne (ti zavzamejo Den Briel) in gozdne (ti so se borili na kopnem), vodil pa jih je **VILIJEM ORANSKI**. Na stran Nizozemcev stopijo tudi Angleži, Francozi in Nemci. Španci upora ne morejo več zadušiti. Leta 1578 se južni del Nizozemske pogodi s kraljem. Severne province (sedem) pa se združi v uttrehtsko zvezo (1579). Leta 1609 pa si priborijo **neodvisnost Republike sedmih provinc, na čelo katere** Vilijem Oranski. Z Vestfalskim mirom pa je bila Nizozemska priznana mednarodno, pa združenih sedem provinc razglasi.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA

- zlasti **Anglija in Holandija** sta bili prinašalki raznih novosti - vnesli sta nov gospodarski ritem hkrati pa sta povečali tudi produktivnost poljedeljskih dejavnosti
- razširila se je raba modernih agronomskih tehnik – staro kolobarjenje so nadomestili z novim, v katerem so bile predvidene tudi krmilne zelenjadnice (rastlina, ki se uporablja za prehrano in se goji na vrtu ali na polju) - zaloge zelenjadnic so vodile v nov zagon vzrejanja živine, kar je prineslo večje količine gnoja za gnojenje
- velik gospodarskih vzpon pa je prineslo tudi širjenje obdelovalnih površin ---- na Nizozemskem so uvajali melioracijske posege – **izsuševati** so začeli **meere** oz. jezera na Nizozemskem --- POLDERJI. Na ta način so si pridobili preko 35.600 ha zemljišč, v več kot 1300 izsušenih jezerih
- nove pobude do omogočile priliv novega kapitala meščanskega izvora = kmečki svet se je tako odprl vplivom trgovskega meščanstva, ki je odkrilo priložnosti za vlaganje v agrarni sektor
- začele so se tudi dejavnosti povezane s pridobivanjem rudnin in njihovo obdelavo
- nastajali so plavži in peči z mehovi v skorajda vseh deželah

- vedno bolj so postali zanimivi tudi zasluži s **trgovsko dejavnostjo**
- nastajati so začeli novi sloji, ki so si jedro bogastva ustvarili s trgovanjem in denarniški dejavnostmi
- njihov simbol je bila **antwerpenska borza**, ki so jo ustanovili **1531**, kmalu pa je pritegnila trgovce iz vseh dežel

- **ANTWERPEN** se je uveljavil kot glavno finančno središče Evrope v katerem so se stikale največje trgovske poti: prihajale so rudnine iz osredje Evrope, dišave iz Orienta, ki so jih uvažali Portugalci, poljska pšenica in les iz baltskih dežel ter dragoceni izdelki italijanskih rokodelcev. Mesto je organiziralo lastno gospodarsko - trgovsko dejavnost brez nalaganja davščin, carin ali drugih pristojbin. Začeli so se organizirati sejmi, kmalu pa so nastale trajne borze, ki so se ukvarjale z menjalništvom, ter se lotevale trgovine s poprom, slaniki (slanik = posušena in v soli konzervirana riba sled) in drugim blagom ----- v 17. stoletju vlogo Antwerpna prevzame AMSTERDAM.

- svojo **Vzhodnoindijsko družbo** leta **1602** ustanovi tudi **Nizozemska**
  - na ta način so nizozemski interesi vzdržali napade Špancev in Portugalcev postavljali pa so se vedno bolj tudi po robu angleški konkurenci
  - V Amsterdamu se po zatonu Antwerpna uveljavi **nov tip trgovskega kapitalizma**, za katerega je bila značilna preobrazba bankirja – bankir je sedaj rajši vlagal denar v zelo donosne dejavnosti, kakršni sta bili opremljanje ladij in financiranje trgovskih podjetij

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- Združene province severne Nizozemske, so leta 1609 podpisale premirje s Španijo in si tako zagotovile relativno mirno zunanjo politiko. Doživljale pa so verske in politične pretrese, ki so bili zgolj odraz nesistematične notranje politike. Sistem je bil tak: vsaka od provinc je imela dva upravitelja (vojaškega in civilnega), za interno vodenje province, potem pa je še posebej volila predstavnike v skupščino generalnih stanov. Ta skupščina je bila poleg DEŽELNEGA GLAVARJA in DRŽAVNEGA UPRAVITELJA (izvoli ju najbogatejša provinca – Holandija), najpomembnejša oblastna struktura združenih provinc. Problem je nastal, ker sta si bila GLAVAR in UPRAVITELJ pogosto v sporu. Prvi je bil na strani trgovcev – meščanov in zagovarjal njihovo postopno politizacijo na vseh stopnjah političnih struktur, drugi pa je kot zagrizen centralist temu nasprotoval.
- Podoben je bi tudi spor na verski ravni, kjer so nepopustljivi GOMARISTI, nasprotovali zmernejšim ARMINIJANCI in jih naposled celo izgnali iz države.
- Med tridesetletno vojno so se združene province severne Nizozemske vključile v protihabsburško zvezo in z zmago postale uradno neodvisne. Zapletle so se v nekaj vojaških spopadov z Anglijo (ZAKON O PLOVBI) in Francijo (EKSPANZIONISTIČNE TEŽNJE LUDVIKA XIV).
- Vrh notranje krize se je stopnjeval z posrednim bojem med institucijo GLAVARJA in UPRAVITELJA. Gre za to, da so privrženci ORANIJCEV (dinastija, ki ima v posesti naslov državnega upravitelja združenih Nizozemskih provinc) ubili

pristaše JOHNA de WITTA, ki je bil deželni glavar. V teh okoliščinah je LETA 1672 oblast v državi prevzel [VLIJEM III. ORANSKI](#), ki pa Nizozemsko naredil relativno strpno državo, z visoko stopnjo verske svobode.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Število prebivalstva je naraslo za 17%
- Po posodobitvi gospodarstva se je začela ukvarjati predvsem z živinorejo in sirarstvom.
- Zaradi načrtovane transportne politike so postali najvplivnejša sila na morju – v nadzoru so imeli celoten Baltik in del Sredozemlja. Amsterdam pa je postajalo najpomembnejše borzno središče na evropski celini. Še uspešnejši so Nizozemci bili v navezovanju stikov z oddaljenim svetom – Indonezija, od kod so nadzorovali trgovino z začimbami (popper, kava, čaj, čokolada, sladkor). Nizozemska je v Indijo poslala preko 15 odprav, ki so imele za cilj navezati trgovske stike z oddaljenim svetom, ki so jih nato negovali v t.i. ZDRUŽENI NIZOZEMSKO-VZHODNOINDIJSKI DRUŽBI. Družba je monopolizirala trgovino z Afriko in Ameriko in pridobivala nova ozemlja.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- Urbanizacija se je ravno tako kot v Angliji razvijala neodvisno od CERKVE in ABSOLUTIZMA, v ospredje je vstopala predvsem ideja o razvoju trgovskega in dostopnega arhitekturnega videza. Vzporedno sta se razvijali dve mesti najpomembnejše AMSTERDAM in malo manj pomembno ROTTERDAM. Načrt za širitev Amsterdama je bil zasnovan kot NAČRT TREH KANALOV, s katerim bi kanali v treh koncentričnih krogih oklepali središče mesta, znotraj njih pa bi bil prostor za trgovske stavbe, tržnice, stanovanjske hiše, ...
- Poudarek pri gradnji cerkva je temeljil na nasprotovanju protireformaciji in odrekanju baroka. Usmerili so se na jasne in preproste linije značilne za kalvinizem

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- V slikarstvu je potrebno omeniti REMBRANDTA, ki je ustvarjal ob naturalizmu in realizmu. Njegova dela so najbolj cenjena zaradi barvnega izbora, ki je ob ustreznih svetlobi naredil sliko čudežno.

VERSTVA:

- Kalvinizem je prevladujoča veroizpoved, vseeno pa je bilo v združenih provincah dosti protestantov in katolikov, do katerih kalvinistična večina ni bila vedno strpna. V začetku 17. stoletja se je obnovila razprava o nauku predestinacije, ki je vodila do spora znotraj kalvinistov. ARMINIJANCI (po teologu Arminiusu), so poudarjali strpno politiko in liberalno kalvinistično veroizpoved, GOMARISTI, pa so ortodoksni kalvinisti, nasprotniki katolicizma in Španije (takrat jim še vlada).
- Na sinodi leta 1618 so kalvinistični teologi obsodili arminijanske teze in zaostrili boj proti Španiji, katolicizmu in arminijanskim privrženecem. S tovrstnimi načeli je Nizozemska jasneje vstopila v 30-letno vojno in se kasneje otresla nadvlade Španije in [postala samostojna](#).

NEMŠKO CESARTVO, ITALIJA, ŠPANIJA IN PORTUGALSKA

SKUPNE ZNAČILNOSTI NEMČIJE IN ČEŠKE PRED 16. STOLETJEM

- **Sveto rimsko cesarstvo** je proti koncu srednjega veka postajalo prej formalna kot politična forma
  - obsegalo je vrsto enot z različnimi oblikami ureditve: ozemeljske države, cerkvene kneževine, mestne države,... in vsaka je imela svojo izvirno razdelitev oblasti
  - od začetka 14. stoletja so bili večidel vsi cesarji izbrani iz dveh močnih rodbin: Luksemburžanov (bili od 1310 kralji Češke) in Habsburžanov (imeli v svoji lasti vrsto fevdov v Avstriji)

- v letih od **1414 do 1418** je v nemškem mestu **Konstanci** potekla **koncil**, ki sta ga sklicala kralj Nemčije Sigismund Luksemburški in Janez XXIII, tretji od pretendentov za papeški prestol
  - odločili so se da bodo sprejemali odločitve z glasovanjem ne po glavah temveč po narodih: italijanskem, francoskem, nemškem in angleškem, peti glas pa je prihranjen za kardinalski zbor
  - novembra 1417 so se na konklavi dokončno zedinili za enega samega papeža – nov papež Ottone Colona z imenom Martin V.

- v začetku 15 stol. se je začela **češka verska odcepitev**
  - a. češka nacionalna cerkev je začela delovati s samostojnimi odločitvami, ločila se je od Rima in omogočila vzpostavitev verskega pluralizma
  - b. začetnika **Jana Husa** so sicer usmrtili vendar so se pridigarji organizirali v husitsko zvezo in začeli nasprotovati kraljevi oblasti
  - c. **med leti 1418 in 1431** je potekalo pet križarskih pohodov t.i. **husitske vojne** s katerim je skušala katoliška cerkev vnovič uveljaviti dogme in avtoriteto, a ji je spodletelo

NEMČIJA

V 16. STOLETJU

DOGODKI:

- http://hr.wikipedia.org/wiki/Popis_njema%C4%8Dkih_kraljeva_i_njema%C4%8Dko-rimskih_careva (05.03.08)
- na začetku 16. stoletja zavlada v rimsko-nemškem cesarstvu **MAKSIMILJAN I. HABSBURŠKI (1493 – 1519)**. Bil je edini dedič očeta cesarja Friderika III. ki je začel tradicijo Habsburžanov na vladarskem prestolu. Maksimiljan I. začel vladati ravno v času ko so izumrli habsburški tekmeči ([grofje Celjski](#), Goriški inogrski) od katerih je dedoval ozemlje na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, dele zgornjega Posočja, Gradiščanske in tudi v španskih kolonijah. Najbolj je znan po upravnih, pri povezovanju habsburških dežel na zgornjeavstrijske in dolnjeavstrijske, ločevanju finančnih, upravnih ter sodnih poslov.
- Nemški cesar Maksimiljan (1493-1519) je vodil preudarno politiko z načrtnimi porokami, s katerimi je bistveno razširil družinsko – habsburško posest: sam si je pridobil Nizozemsko, Luksemburg in Burgundijo, sina Filipa pa je poročil s špansko prestolonaslednico Marijo, ki je Habsburžanom prinesla celotno špansko kraljestvo z vsemi španskimi kolonijami in Neapeljsko kraljestvo - ta ozemlja je Maksimiljan po svoji smrti zapustil svojim vnukoma Karlu in Ferdinandu.
- po smrti Maksimiljana se je sprožila tekma med Karlom I. (vnukom Maksimiljana, od leta **1516** dalje **španski kralj**) in Francem I. Francoskim (imel je podporo Medičejcev) za krono Svetega rimskega cesarstva. Ob podpori nemških knezov (Fuggerji) zmaga Karel I. in leta 1519 postane nemški cesar. Kot cesar je postal **Karel V. Habsburški** (sin Filipa Habsburškega in Ivane Blazne)
- Njega je nasledil vnuk **KAREL I. ŠPANSKI oz. KAREL V. HABSBURŠKI** (sin Filipa Habsburškega in Ivane Blazne). Ob podpori nemških knezov (Fuggerji) postane nemški cesar v obdobju 1519-1556.
- **LETA 1556 pa se KAREL V. odpove prestolu** in ozemlja ter oblast razdelil MED
  1. sina **Filipa II.**, ki je prejel Nizozemsko in Španijo
  2. brata **Ferdinanda**, kateremu so pripadle habsburške posesti in **dobi cesarski naslov (1556-1564)**. Ta zavlada kot FERDINAND I. po njegovi smrti pa zavlada njegov sin MAKSIMILIJAN II.
- **LETA 1564** zavlada kot rimsko-nemški cesar **MAKSIMILJAN II.** ta je ob nastopu obljubil, da bo ostal zvest katoliški veri in da se bo zanjo boril. Na pobudo katoliških knezov je sprejel leta 1566 sklepe TRIDENTINSKEGA KONCILIA s katerimi se začne protireformacija. Vlada v času 1564-1576.
- **Po smrti Maksimiljana II. (1576)** na prestol rimsko-nemškega cesarstva pride njegov sin **RUDOLF II.** ki je vodil zelo strpno politiko do reformacije in je podpiral protestantsko gibanje. Z MAJESTETSKIM PISMOM je Čehom zagotovil versko svobodo – dovoli husitsko gibanje. RUDOLF II. je vladal v času 1576-1612.
- **Martin Luter je 31. oktobra 1517** v Wittenbergu objavil svojih **95 tez** in povzročil razkoli v katoliškem svetu

- s tem je dokončno propadli upi o možnostih vnovične vzpostavitve Svetega rimskega cesarstva, zamišljenega kot katoliška in nadnacionalna ustanova
- Luter je bil leta **1521 izobčen v Wormsu** z Wormskim ediktom kljub temu pa se ni odpovedal svojim naukom
- reformacijsko gibanje, ki se je začelo z vprašanjem odpustkov, je dobilo zagretega zagovornika tudi saškega volilnega kneza **Friderika Modrega**
- luteranska stvar je postala tako **stvar knezov**, brez katerih se reformacijsko gibanje nebi moglo ukoreniniti
  - tesna povezanost Lutra s knezi je povzročila tudi nasprotovanje Lutra vstajam kmetov, ki jih je vodil Thomas Müntzer
  - pobudo Ferdinanda Avstrijskega je bula ustanovljena katoliška zveza, ki je imela protiluteranske cilje
  - izoblikovali sta se dve nasprotujoči si fronti: na eni strani Karel V in zagovorniki katoliške cerkve, na drugi pa reformacijski knezi
- takoj po zboru v Wormsu 1521 se je Karel V. zapletel v spor s francoskim kraljem Francem I. Valoiški TA JE NAMREČ podpiral protestante, saj je v njih videl sredstvo za oslabitev nemškega cesarstva
- začelo se je dolgo obdobje vojn, ki so divjale po Provansi, Italiji, na Nizozemskem in v Porenju
  - odmevno zmago pri Pavii leta **1525** je Franc I. izkoristil za ustanovitev **cognaške zveze** (str. 26), ki je združevala Francijo, Benetke, Firence, Milano in papeža Klementa VII.
  - leta **1529** je bil sklenjen **mir v Cambraiju** imenovan tudi »mir dveh dam« (mir sta spletli Luiza Savojska, mati Franca I. in Margareta Avstrijska, teta Karla V.), s katerim je Francija dobila nazaj Burgundijo, dokončno pa se je morala odpovedati Milanu in Italiji
- leta **1529** je potekal **drugi državni zbor v Speyerju**, na katerem je Karel V. poskušal odvzeti nemškim knezom pravico, da samostojno urejajo verske zadeve - pet reformacijskih knezov in štirinajst nemških mest je odgovorilo s **svečanim ugovorom** - »protestom« po čemer so tudi dobili ime protestanti
- nov poskus sprave je bil že leta **1530 v Augsburgu**, a so po šestih mesecih pogajanj protestantje zavrnil predlog o izpovedovanju omiljene luteranske cerkve. ZARADI ZAVRNITVE AUGSBURŠKE VEROIZPOVEDI so leta **1531** sklenili nekateri vladarji (Friderik Saški, Filip Hessenski, Ernest Lüneburški,..) in deset protestantskih mest (Strasbourg, Ulm, Lübeck,..) v Schmalkaldu: **schmalkaldsko zvezo za obrambo reformirane vere** – zveza je trajala 6 let kralju pa so uspeli vsiliti premirje znano kor **nürnberški mir** izdan **1532**
- v drugi polovici 30-ih let so se nato sprožile nove sovražnosti med cesarstvom in Francijo
  - Franciji se je leta 1534 pridružila tudi schmalkadska zveza in 1535 še sultan
  - Francija je najprej zasedla Piemont na kar je Karel V. vdrl v Provanso in Šamoanjo
  - že leta **1544** je bil nato sklenjen **crépyjski mir**, ki je potrdil status quo brez pomembnejših sprememb
- Karel se je ponovno usmeril v boj proti protestantom

- leta **1547** je potekala **bitka pri Mühlbergu**, kjer so protestantje sicer izgubili, a obdržali so se po zaslugi Francije, Anglije in Danske – protestantski knez Mavricij Saški si je pridobil pomoč novega francoskega kralja Henrika II. (1547 zavel prestol), kar je sprožilo ponovne francosko-habsburške spore na meji ob Renu

- Karel V. je tako ponovno primoran v kompromis s protestanti – leta 1552 je tako podpisan **Passauski sporazum**, temu **pa 1555 sledi augsburški mir**, ki je potrdil versko razdelitev Nemčije in dokončno odpoved vsakršni spravi ---

AUGSBURŠKI VERSKI MIR 1555

- cesar je bil prisiljen podpisati **Augsburški verski mir** leta **1555** s katerim je sprejel načelo cuius regio eius religio – vladar je dobil pravico določiti veroizpoved svoje dežele in svojih podložnikov - VLADARJEM JE BILA DANA PRAVICA, DA LASTNO VERO VSILIJO PODLOŽNIKOM PO KLAVZULI --- »ČIGAR ZEMLJA TEGA VERA«.

- kompromis je Karel V. sprejel zaradi nepopustljivosti papeža Pavla III. ter finančnih težav – finance španske krone začele kopneti in grozil mu je finančni zlom

- uzakonil je tudi sekularizacijo cerkvenih posesti (izgubile so cerkveni značaj), ki se je dogodila že 1552

- z mirom je propadla tudi Karlova katoliška cesarska politika, končal pa se je tudi sen o združitvi španske in habsburške posesti

- Karel se nato **LETA 1556 odpove prestolu** – ozemlja pa je razdelil MED
  1. sina **Filipa II. Španskega**, ki je dobil španske posesti vključno s kolonijami, Italijo, Nizozemsko, Frankovsko grofijo in Artoisom
  2. brata **FERDINANDA**, kateremu so pripadle habsburške posesti in cesarski naslov.

VERSTVA:

- leta 1520 je **papež Leon X.** z bulo obsodil Martina Lutra in začela se je globoka prenova – protireformacija. Ta zgodovinsko-verski proces vsebuje tudi pozitivne sestavine, ki so obstajale že od ustanovitve leta 1517 **Oratorija božje ljubezni**, bratovščine, ki se je posvečala pobožnostim in dobredelnim dejavnostim
- krizo, ki se je v Cerkvi začela že v 15 stoletju so sprva rešili brez dejanske reformacije – proces prenove pa se je dejansko začel s papežem **Pavlom III.**, ki je leta 1542 na novo organiziral rimsko inkvizicijo, ki je uživala splošne sodne pristojnosti.
- Leta 1545 je **PAVEL III.** bil **v Tridentu** sklican **koncil**, ki je trajal kar 18 let. **NJEGOVA** zgodovina PA se deli v **tri časovne stopnje** (1545-1549, 1551-1552 in 1559-1563) je prinesla tudi dolgotrajno **prekinitev** pod papežem Pavlom IV. (1555-1559)
- **Pavel IV.** je okrepil represijo, **1559** osnoval kongregacijo Indeksa z nalogo oceniti dela, ki so veljala za nevarna veri ----- dopolnil je tudi seznam prepovedanih knjig, za katere je bilo odrejeno uničenje
- koncil se je končal pod **papežem Pijem IV.(1559-1565)**, ki je okrepil položaj katoliške Cerkve in podkrepil božansko naravo duhovniškega poslanstva

- a. koncil se je končal z dokončno vnovično uveljavitvijo katoliškega nauka, čeprav so uvedli moralne in disciplinske novosti, začenši z ustanavljanjem semenišč
- b. obdržali so rabo latinščine v bogoslužju, a so podprli tudi obliko ustnega širjenja evangelijskega poslanstva, vsem škofom, župnikom in opatom pa je bilo naloženo obvezno bivanje v svojih sedežih

TRIDENTINSKEGA KONCILA NE SMEM JEMATI KOT POPOLN ZAČETEK PROTIREFORMACIJE, LAHKO JE NJEN IDEJNI POBUDNIK! GLAVNINA PROTIREFORMACIJSKI UKREPOV JE BILA NAMREČ SPREJETA PO TEM, KO SE JE TA ŽE KONČAL.

- Resne pristope k protireformacijskem gibanju sta vplejala papež GREGOR XIII in GREGOR XIV., ki sta uvedla načrtno misionarstvo

- **protestantska reformacija** se je razširila po Nemčiji po zaslugi organizacijskih sposobnosti nekaterih Lutrovih sodelavcev in podpore knezov, ki so se postavili na čelo državnih cerkva
- uzakonjene so bile razveljavitev cerkvenega celibata, sekularizacija cerkvenega imetja, odprava svetniških podob, korenita sprememba bogoslužja
- **Luther** se je znašel v precepu saj so protireformacijo videli kot priložnost za polastitev posestev, nevarnost pa je prihajala tudi iz družbenega in verskega gibanja imenovanega **kmečka vojna (1523-1525)**
  - švabski kmetje so pod vodstvom »teologa« Thomasa Müntzerja verjeli, da je sleherni kristjan dnevno poklican, da uveljavlja božjo voljo na tem svetu
  - Luther ga je oklical za utelešenega zlodeja, ostre besede pa je namenil tudi kmetom
  - od tod izvira tudi nastanek prekrščevalskih (anabaptističnih sekt), ki so vztrajale na načelu krščevanja zgolj odraslih oseb
  - teh sekt ni bilo konec niti z usmrnitvijo Müntzerja, ustvarile pa so se celo nove ločine menonitov
- verska gorečnost je zavzela malone celo Evropo od Švice do Anglije, od Nizozemske do skandinavskih dežel.
- ena največjih središč protestantizma je bila **Švica** – posebej Zürich in Ženeva
  - v Zürichu je deloval **Ulrich Zwingli** (1483-1531), ki je izobesil svoj reformacijski program s 67 sklepi
    - močno je kritiziral katoliške obrede in izročila ter še posebej zakramente, ki jih je dojemal kot preprosta znamenja in ne kot sredstva božje milosti
  - V Ženevi je reformacijo izpeljal leta **1541 Jean Calvin** (1509-1564), v delu Nauku krščanske vere izdanem 1536
    - kalvinizem je zasnovan deloma na Luthrovem nauku – razlika absolutna predestinaciji in teza o nepreklicni božji volji – znamenja svoje izvoljenosti mora človek iskati v vsakdanjem bivanju, delu in sodelovanju
    - kalvinistična Cerkev se je izoblikovala kot naravnost popolna družba, zasnovana na Bibliji – to teokracijo je organiziral Calvin na podlagi cerkvenega reda iz 1541, ki so porazelili duhovniško službo na štiri dele: pastor, učitelj, očetje in diakoni, nad katerimi vlada konzistorij
    - Calvinov nauk je bil zelo odmeven na Nizozemskem kjer se je 1575 v Leydnu ustanovila protestantska univerza

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- Avstrijski cesar RUDOLF II. (vladal 1576-1612) je z MAJESTETSKIM PISMOM, Čehom zagotovil versko svobodo – dovoli husitsko gibanje.
- Po Rudolfu II. je na oblast v cesarstvu leta 1612 prišel njegov brat MATIJA. Med bratoma le že od leta 1608 potekala nasledstvena vojna, v kateri je Rudolf II. v korist Matije zgubljal svoje dedne dežele in posledično zgubil dejansko oblast na Češkem, Ogrskem, Moravskem. Ko je leta 1612 dejansko oblast prevzel Matija si je začel prizadevati za spravo med protestantskimi in katoliškimi stanovi. Cilj, ki si ga je zadal ni uspel rešiti...še večji problem pa se je kazal, ko se je bližal konec njegove ere (1619) ---- ni imel potomcev.
- Po smrti Matije, na oblast v cesarstvu pride njegov bratranec FERDINAND II (1619-1637). ZA NJEGOVO VLADAVINO PA JE ZNAČILNO, da ne upošteva verske strpnosti, ki sta jo kazala njegova predhodnika in se nemudoma loti procesa rekatolizacije Češke.
- Ferdinandu II. je na prestolu sledil sin FERDINAND III. (1637-1657).
- Ferdinanda III. je nasledil sin LEOPOLD I. (1658-1705).
- Uporni Čehi (zagrizeni protestanti), so se katolizaciji uprli in ob podpori protestantskih knezov v Nemčiji in Franciji izdali t.i. PRAŠKO DEFENESTRACIJO, (z njo so od Ferdinanda II. zahtevali spoštovanje njihove verske samostojnosti). Ker je Ferdinand II. vztrajal pri svojem, so Čehi njegove odposlance vrgli skozi okno Hradčanov in izvolili palatinskega kalvinističnega kneza FRIDERIKA V. (nemški knez) za Češkega kralja. Vse to pa je bil tehten uvod v TRISEDESTLETNO VOJNO (1618-1648). Ta se je nato končala s podpisom Vestfalskega miru, ki je imel tudi pomemben verski značaj – mir je razširil določila Augsburške pomiritve (čigav vera tega zemlja) tudi na kalvinizem, ki do tedaj tega ni bil deležen (to pravico so imeli le katoliki in protestanti). Z mirovno pogodbo so nato JASNO PRIZNALI TRI RAZLIČNE VERE – katoliško, kalvinistično in protestantsko, in dokončno ODPRAVILI VERSKO PROTIREFORMACIJO.
- **PRVI SPOPAD!** Friderik V. se je povezal z Angleškim kraljem JAKOBOM I. STUARTOM, Danskim kraljem KRISTJANOM IV., z združenimi provincami severne Nizozemske in Benetkami. Vendar pa se je ta protestantska koalicija izkazala za zelo trhlo – Friderik V. namreč ni dobil predvidene vojaške pomoči in je bil v BITKI NA BELI GORI (1620) popolnoma poražen.
- Zmago v bitki na Beli gori, sta slavila Habsburški in španski dvor, ki sta takoj po zmagi utrdila svoje pozicije v Evropi. Španci so napovedali vojno Nizozemski. Habsburžani pa so na Češkem zasegli zemljo Čeških protestantskih

plemičev in zahtevali so njihovo izselitev. Ferdinand II. je na Češkem leta 1629 izdal RESTITUCISKI EDIKT, s katerim je zahteval vrnitev sekularizirane posesti.

- **DRUGI SPOPAD!** Habsburški nadvladi se je poskušal zoperstaviti danski kralj Kristijan IV., vendar pa ni dobil obljubljenе francoske pomoči in je bil zato poražen. Zmago je zopet slavila avstrijska vojska, ki sta ji poveljevala TILLY in WALENSTEIN.
- **TRETJI SPOPAD!** Švedski kralj GUSTAV ADOLF je ob podpori Francozov leta 1632 v BITKI PRI LÜTZNU porazil habsburško vojsko in prodril v nemško ozemlje vse do Münchna. Po bitki je sledil podpis mirovne pogodbe v Pragi, s katero so se protestanti pobotali s cesarjem Ferdinandom II. ta pa je naposled umaknil restitucijski edikt in protestantom priznal versko svobodo.
- **ČETRTI SPOPAD!** Francija je v BITKI PRI ROCROIJU popolnoma porazila Špansko vojsko. Vzporedno pa je Švedska porazila habsburško vojsko in zasedla celotno Češko. V tem duhu se je z VESTFALSKIM MIROM končala 30-letna vojna, ki je pomenila zaton Španije in cesarske vladavine v Nemčiji. Mir je predvidel, da Habsburžani zavladajo suvereno v Avstriji, na Madžarskem in Češkem; Španija je dobila primat nad Flandrijo; Francija dobi Alzacijo, odpovedati pa se mora ozemeljskim težnjam po lberskem polotoku.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Tridesetletna vojna je imela negativen vpliv na GOSPODARSKO PODROČJE v dveh pogledih. Prvič, zaradi splošnega opustošenja ozemlja, kmetij, obdelovalnih površin, kjer so tudi potekali spopadi. Drugič pa zaradi plenjenja. Gre namreč za to, da so vojaki čas med vojskovanjem pogosto izrabili za plenjenje hrane. Iz tega zornega kota lahko razložimo izjemen demografski padec v nekaterih nemških deželah, tudi za več kot 50%.

ZNANOST IN TEHNIKA:

- WILHELM LEIBNIZ – filozof, utemeljitelj teorije nastanka sveta iz drobnih nedeljivih jeder, ki zrcalijo vesolje in ustvarjajo harmonijo kozmosa. Iznašel je RAČUNSKI STROJ.
- OTTO VON GUERICKE – fizik in matematik, ki j preučeval vakum.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- Poudarek je bil na gradnji protireformacijskih kulturnih monumentov – JEZUITSKA CERKEV SV. MIHAELA V MÜNCHNU in PALAČA WALLENSTEIN V PRAGI. Predvsem na Dunaju pa so zrastle baročne kraljeve palače, ki so kazale na moč vladarske dinastije – HOFBURG, OPATIJA MELK pri Dunaju☺

VERSTVA:

- Ko je bilo konec tridesetletne vojne, se je verski spor znotraj nemškega cesarstva prenesel v konflikt med PAPEŠKO DRŽAVO in BENEŠKO REPUBLIKO. Spor je izbruhnil zato, ker so Benečani na svojem območju poskušali podrediti cerkev beneški sodni oblasti in duhovnike izvzeti iz cerkvenega pravnega reda ter jih umestiti v

običajnega civilnega. Zakonsko so uredili gradnjo novih cerkvenih stavb in duhovščini omejili možnost nakupa nepremičnin. Cilj tega je bil – omejiti moč cerkve in si jo oblastno podrediti.

- Spor s cerkvijo je vodila tudi znanost – obsodba Galieja, umik kopernikanskega nauka, oblast cerkve nad znanostjo in širjenje ideje o tem, da je narava tista, ki se prilagaja svetemu pismu in ne obratno.

ITALIJA

PRED 16. STOLETJEM

- začele so se kazati obširne spremembe v političnih ureditvah oblasti in razdelitvi ozemlja med različnimi italijanskimi državami
- dovršen del mest je razvil svoje oblike oblasti v obliki **sinjorij** (sinjorija = zakonodajno, politično predstavniško telo v italijanskih mestnih državah) in pozneje kneževin
- največja izjema so bile Benetke, ki niso dovolile uveljaviti osebne oblasti in so nasprotno, okrepile svoj značaj oligarhije, v kateri je bilo izvajanje oblasti v rokah sorazmerno velikega števila patricijskih družin – taka ureditev je pripeljala do nastanka pravih pravcatih regionalnih držav, ki so si bile pogosto v sporih
- pomemben je še podpis **mira v Lodiju 1454** s katerim se je ponovno vzpostavil sistem ravnotežja, sloneč na izravnavi moči in vzajemnega nezaupanja med različnimi silami
- v začetku 1494 sta se Francija in Španija vmešali v italijansko politično igro – potegovali sta se za pravico do nasledstva v neapeljskem kraljestvu in milanskem vojvodstvu

V 16. STOLETJU

DOGODKI:

- Ko je nemški cesar Maksimilijan (1493-1519) umrl in ga je leta 1519 nasledil njegov vnuk Karel I. in kot rimsko-nemški cesar postal **Karel V. Habsburški** (sin Filipa Habsburškega in Ivane Blazne) – od 1516 je že kralj Španije
- s sprejetjem nemške krone pa se je končal tudi leta **1516** podpisani **pax gallica**, ki je bil potrjen s **sklepi v Noyonu** – **Noyonski mir 1516** je bil podpisan med Francem I. Francoskim kraljem in Karlom V. – z mirom je Francija opustila želje po Neapeljskem kraljestvu in v zameno dobi vojvodino Milano. S posredovanjem papeža Leona X. Medičejskega sta Španija in Francija podpisali kompromis in si Italijo razdelili na dve vlivni območji. Francija je dobila vojvodino Milan in nadzorstvo nad Genovo. Španija pa je z mirom pridobila neapeljsko, sicilsko in sardinsko kraljestvo
  - po izvolitvi Karla V. za cesarja Svetega rimskega cesarstva si je Karel želel pridobiti še Milano in s tem združiti nemške posesti s španskimi
  - imeti nadzor nad Milanom bi pomenilo, da bi lahko razširil hegemonijo na Genovo in bi se tako lahko povsem vključil v tekmo za oblast nad Sredozemljem

- te operacije so ogrozile **noyonski sporazum** in so pomenile nevarnost za Franca I.

- Habsburžani na koncu le prevladajo nad Francozi na **italijanskem prizorišču – Italijanska vojna 1521**. Leta 1522 osvojijo Milano (izgubijo 1524), **1525** dosežejo pomembno zmago pred PAVIO, v kateri so zajeli francoskega vladarja, ki je kasneje podpisal **mir v Madridu – Karlu V.** odstopi Burgundijo in se povsem odpovedal vsakršni zahtevi do Milana in Neaplja, vendar to ni dokončna rešitev
- Franc I. je ta sporazum preklical in ustanovil **cognaško zvezo** - politična zveza v katero stopi papež Klement VII. Medičejski, Beneška republika, Francesco II. Sforza (zadnji vojvoda Milana) in Anglija (Henrik VII.)
- Karel V. prodre v **Rim** in ga leta **1527** osvoji - podpisan je bil **Barcelonski sporazum**, s katerim je papež Klement VII. Medičejski priznal **Karla V. za kralja Italije** in ga v Bologni okronal za cesarja – Karel V. obljubi papežu, da bo v Firencah zopet vzpostavil vladavino Medičejcev
- podpisan je bil tudi **mir v Cambraiju**, s katerim se je francoski kralj Franc I. odpovedal vladanju nad italijanskimi posesti, sam pa je smel obdržati Burgundijo, vseeno pa ni opustil upanja po italijanskih posestih zato po smrti milanskega vojvoda Francesca II. Sforze znova začne spopade z napadom na Savojo
- dokončno je bil mir sklenjen leta **1544 z crépyjskim mirom**, s katerim so bila cesarju spet priznana italijanska gospostva, francoskemu monarhu pa do ostala ozemlja v Savoiji in Piemontu
- Nov francoski vladar postane **Henrik II.**, obnovi sovražnosti in se poveže skupaj proti Habsburžanom z nemškimi knezi, ki so bili sovražni do Karla V.
  - svojo pozornost nato usmeri v srednjo Evropo ter osvoji **PODROČJE LORENE**
  - oblikovala se je t.i. **schmalkaldska zveza, leta 1531** (zveza protestantskih knezov), ki je svoj uničujoč poraz dobila **pri Mühlbergu** leta 1547
- Vsi ti uspehi Habsburžanov pa niso prinesli verskih pomiritev, zato je **KAREL** podpisal **AUGSBURŠKI VERSKI MIR** LETA 1555, leto kasneje pa je odstopil s položaja cesarja.
- dokončni kompromis med Francijo in Španijo je bil podpisan 1559 z mirom v Cateau – Camrésisu podpisan med angleško kraljico Elizabeto I. ter Hendrikem II. Francoskim in Filipom II. Španskim
- z mirom je Španija dokončno dobila italijanska ozemlja (Milano, Neapelj, Sardinija, Sicilija), Francija pa je smela obdržati Metz, Toul, Verdun in Calais, V Piemontu in Savoiji pa so oblast prevzeli Savojski

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- http://en.wikipedia.org/wiki/King_of_Italy (03.03.08)
- Po letu 1733 prideta na oblast dve dinastiji;

- BURBONI – zavladajo v Neaplju in na Siciliji (ta ozemlja je Francija dobila od Avstrije, v zameno za to, ker je priznala pragmatično sankcijo).
  - LORENI – zavladajo v Toskani, po izumrtju Medičejcev.
- V Avstrijski nasledstveni vojni, je Marija Terezija prepustila VOJVODINO PARMO (Avstrija jo dobi, kot kompenzacijo, ker je oddala Franciji Neapelj in Sicilijo) ponovno v roke Burbonov.

GOSPODARSTVO IN DRUŽBA:

- Splošna gospodarska kriza v Španiji je vplivala tudi na Italijo, kjer število prebivalstva sicer ni vpadalo je pa začelo stagnirati.
- Uvod v italijansko krizo pa je bilo to, da sta v njeno pomorsko interesno sfero v Sredozemlju vstopili Anglija in Nizozemska. Velikansko krizo v tekstilni dejavnosti so povzročila še vedno prisotna cehovska združenja, ki so se upirala novotarijam. Kriza v mestih je zasenčila tudi še dokaj uspešen gospodarski razvoj malih naselbin in vasi.
- Kriza se je zrcalila tudi v trgovski menjavi, zato je Italija začela vegetirati proti kmetijstvu – ponovna fevdalizacija. Vendar pa je tudi kmetijstvo zaradi demografske in gospodarske krize upadlo, znižala se je tudi cena poljedelskih pridelkov. V Lombardiji je bilo stanje boljše, predelava vinske trte in sadnega drevja je dvignila raven pridelave in dala kanček upanja.

ZNANOST IN TEHNIKA:

- GALIELO GALILEI – velik glasnik znanstvene revolucije; avtor znanstveno-eksperimentalne metode, s katero je pretrgal kozmološka dognanja preteklosti; utemeljitelj zahteve po ponazoritvi kako se nekaj dogaja; v svojem delu je razvil GALILEJEVO METODO, ki je temeljila na OPAZOVANJU, ZNANSTVENI HIPOTEZI in ZNANSTVENI ANALIZI.
- BONAVENTURA CAVALIERI – sledil Keplerju in Galileu
- MARCELLO MALPIGHI – preučeval histološko, mikroskopiranje, preučeval človeški krvni obtok.
- EVANGELISTA TORRICELLI – fizik in matematik, določil formulo za iztekanje tekočine iz posode.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- NAČRT POPOLNE PREUREDBE URBANISTIČNE ZASNOVE RIMA, ki je temeljil na tem, da se poveže najpomembnejša verska središča v mestu z mrežo širokih in ravnih cest. Mesto je postalo versko središče, ki se je odpiralo navzven in združevalo prej nepovezane obronke mesta. CARLO MADERNO pomemben rimski stavbenik, ki je sodeloval pri oblikovanju pročelja CERKVE SV. PETRA. Omembe vreden je tudi GIAN BERNINI, ki je oblikoval KOLONADE in TRG pred Petrovo cerkvijo in PETROV PRESTOL (monument, ki je zlitina bron, marmorja in štuka).
- Med pomembna urbanistična mesta spada tudi TORINO, ki je bilo središče POKRAJINE SAVOJE. Mesto se je v 17. stol. močno razširilo in dopolnilo s trgi po francoskem vzoru.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- V Italiji se je izoblikovala ARCADIA – literarno gibanje z novoklasicističnim poudarkom, ki je poudarjalo književno tradicijo 14. in 16. stoletja. Vendar pa je kmalu postalo zgolj nekaj bizarnega, ki je nadomestilo barok v literaturi, ki je postala počasnejša, umirjena in brez pravega navdiha.
- Sorodno so nastajala pomembna dela s področja filološkega in zgodovinskega raziskovanja – nastanejo ANALI izpod peresa zgodovinarja Ludovica MURATORIJA. Med Italijanskimi razsvetljenci je bil pomemben GIAMBATTISTA VICO, ki je v svojih filozofskih razpravah podal perspektivo, ki ji v družbi izpolni šele antika.

ŠPANIJA (IBERSKI POLOTOK)

PRED 16. STOLETJEM

- ob koncu srednjega veka je bil Iberski polotok sedež treh glavnih krščanskih kraljestev: Aragonije, Kastilije in Portugalske
- v **kraljestvu Kastiliji** je kmalu po sredi 14. stoletja izbruhnila državljanska vojna (1356-1369) med pristaši kralja Petra I. in branilci njegovega brata Hendrika, ki ga kasneje okronajo za kralja
- **kraljestvo Aragonije** je ravno tako preživljalo dinastično krizo v 1410 po kateri je na prestol sedel **Alfonzo V. Aragonski** imenovan **Velikodušni (1416-1458)**
- Alfonzo ponovno združi pod krono ves jug Italije, Sicilija pa je njegovi rodbini pripadala že od začetka 14 stol.
- dokončno je z dinastičnimi boji in vstajami opravil šele **Ivan II. Aragonski (1458-1479)**
- nasledstveni boji so se začeli tudi v Kastiliji pod vlado **Hendrika IV. Kastiljskega = Nemočni (1454-1474)**
- plemstvo ga je prisililo da je za dedinjo priznal svojo sestro Izabelo ter krono odrekel svoji hčeri **Ivani Beltranki --- njo pa je po Henrikovi smeri** podprla Portugalska z napadom na Kastilijo
- Izabela pa se **poroči z Ferdinandom II. Aragonskim**, dedičem aragonskega prestola, ki svojo krono prejme **1479**
- **1479** nastane tako **personalna unija kraljestev Aragonije in Kastilije**
- zdužitev obeh kraljestev je sprožila ponovno krščansko **rekonkvisto Iberskega polotoka** - uspehi rekonkviste so sprožili krvave obračune do Judov in muslimanov. Leta 1492 je bil sprejet tudi odlok, da je potrebno iz španskih kraljestev izgnati vse Jude, ki bi zavrnilo spreobrnitev v krščanstvo – odselilo skoraj 150.000
- 1487 je bila zavzeta **Malaga** nato se je začelo obleganje **Granade ---- predana leta 1492**
- **Španija** in zemljepisna odkritja
- cilj Kolumba je bil pripluti v Indijo s plovbo proti zahodu – odplul 3 avgusta 1492 s tremi karavelami in 100 mož

- na prvem potovanju se je izkrcal na Bahamih, Kubi in Hispanioli (Haiti)
  - v tretji odpravi je dosegel otočje Trinidad in Venezuelski zaliv
  - na četrti, poslednji odpravi je raziskal obrežja Srednje Amerike (1502-1504)
  - novi celini je dal ime Amerigo Vespucci (1454-1512), ki je prvi dojel, da gre za nepoznano celino
- Leta **1491** je bil sklenjen **sporazum v Tordesillasu**, s katerim sta se iberski sili sporazumeli in določili novo mejo med novo osvojenimi ozemlji – razmejitvena črta imenovala **raya**
    - raya je bila odločilna, da je pri odkritju Brazilije leta 1500 s strani Pedra Alvaresa Cabala nova dežela postala del portugalskega kraljestva

V 16. STOLETJU

DOGODKI:

- osvajanja kolonij so se lotili bolj sistematično
  - osvojili so Portoriko, Jamajko, Kubo in Filipne, ter se od tam odpravljali prodirat v novo celino
  - že 1503 ko se je začelo trgovanje s sužnji, je bila v Sevilli ustanovljena **Casa de Contratacion de las Indias**, ki je obdržala monopol nad trgovanjem z Ameriko v zameno za petino dobičkov, ki jih je morala dajati kroni
  - 1524 je bil ustanovljen **Svet za indijske zadeve** – ministrstvo za kolonialne zadeve
- v 16 stol. je znatno število ljudi opustilo rokodelstvo in pridelovanje ter se vpisalo med uradnike ali vojsko
  - preganjanja verskih manjšin, ki so bili obdavčeni s posebnimi davščinami in alcabalo (10% od dobička) je povzročilo izseljevanje delavno najbolj pridne sile
- FILIP II. ŠPANSKI, ki je od svojega očeta leta 1555 prevzel nadzor nad Španijo je že leta 1557 je pod pritiskom ogromnih dolgov razglasil prvi finančni zlom, sledila sta še dva leta 1575 in 1596.
  - njegovo vladanje je bilo težavno že od samega začetka, saj so Španijo težili gospodarski problemi
  - položaj se je oslabil še z vstajo na Nizozemskem, kjer je bil prisiljen vojaško posredovati, sadu pa ni obrodila niti tesna špansko-angleška zveza (poročil se je z Angležinjo Marijo Tudor)
  - vojna angleških konkvistadorjev se je nato le še stopnjevala **angleško-španski spor** pa je dosegel vrhunec v **pomorski bitki 1588** s porazom Špancev
  - položaj je Španiji spremenila smrt portugalskega kralja Henrika I., s smrtjo katerega je LETA 1580 **Portugalska prešla pod špansko krono**
  - od leta 1580 pa do leta 1640 je portugalska pod oblastjo **ŠPANSKO-HABSBURŠKE DINASTIJE**.

GOSPODARSTVO;

- **DAVČNI SISTEM JE NEUREJEN !**
  1. bogata duhovščina IN kastilski plemiči so BILI OPROŠČENI DAVKOV
  2. V Aragoniji so bile sprejete prenizke vsote davka glede na potrebo blagajne,

3. neurejenost je povzročila naraščanje cen, ki je zaznamovalo vso evropsko gospodarstvo
  4. pripeljalo je do prvega gospodarskega zloma 1557
- vzroki za poskok cen so bili v prvi vrsti namnožitve prebivalstva, ki se je zgoščevalo v mestih; porasla sta tudi tržno in denarno gospodarstvo, naraščalo je javno povpraševanje in vojne, ki so državo zadolževale
  - nadaljnjo razvrednotenje srebra je povzročilo tudi masovno uvažanje dragocenih kovin iz ameriških posesti
  - Španijo so težile tudi zahteve izseljencev po žitu, vinu, živini, olju, dišavah, tkaninah in kovinah
  - Španijo so najbolj iztirili izdatki za vojaške pohode – začela se je zadolževati in ker ni bila več sposobna odplačevati dolgov je kralj 1557 kralj razglasi **bankrot države** - odpravil javni dolg s konsolidiranimi kreditnimi potrdili v višini 5%
  - **drug zlom** se je dogodil leta **1575** v katerem so se na prizorišču pojavili genovski bankirji
    - Madrid je razveljavil vsa kratkoročna posojila in italijanski bankirji so prenehali z izplačili španski vojski
    - Španija jim je nato v zameno dala javne zadolžnice, ki so jih ti namesto denarja porabili za plačevanje svojih strank.

VERSTVA:

- pomembno vlogo je igrala sveta **Tereza Avilska**, španska misijonarka in pisateljica
- pomembno je bilo tudi **delovanje Jezusove družbe**, reda ustanovljenega **1534** v Parizu, ustanovil pa ga je Španec **sveti Ignacij Lojolski**
  - a. novi red se je izjemno razširil po vsem svetu in že leta 1580 je Družba štela več kot 500 privržencev
  - b. strogi in neomajni jezuiti, ki so jih vzgajali po togih merilih so se kmalu vključili v vse ravni družbe
  - c. bili so svetovalci in spovedniki knezov in vladarjev, pritegnili pa so tudi revne množice s čaščenjem svetih podob
  - d. bili so tudi misijonarji v Latinski Ameriki, v Evropi pa so se pretežno ukvarjali s poučevanjem mladih
  - e. nastajati so začele prve jezuitske šole, ki so se ukvarjale s preduniverzitetnim študijem in so vzpostavljale strogo hierarhijo med učenci in učitelji
  - f. nastali so po starosti in znanju enotni razredi, ki so jim določali skrbno izbrane teme in dele besedil s pomočjo katerih so jim vcepili cenzuro in uresničili poseben pristop do klasične kulture

V 17. STOLETJU

DOGODKI:

- http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Spanish_monarchs (03.03.08)
- Vojne izgube vržejo iz prestola GROFA DE OLIVARESA (Gaspar de Guzmán grof Olivares je deloval kot finančni svetovalec na dvoru kralja Filipa IV. v letih 1621–1643.) in FILIPA IV. ŠPANSKEGA (bil je član Habsburške dinastije in je Španijo vodil izjemno neracionalno. Zaradi slabe politike, ki jo je vodil v tridesetletni vojni in zaradi odcepitve Portugalske in Nizozemske je bil ob položaj vladarja).
- Portugalska, ki je bila prej del Španije razglasi neodvisnost.
- Španijo pretrese NEAPELJSKA REVOLUCIJA – 1647, ki je izbruhnila kot posledica novih carinskih dajatev – revolucijo so Španci hitro zadušili.

- Leta 1700 je umrl španski kralj Karel II. - zadnji potomec Habsburžanov – kar je bilo uvod v ŠPANSKO NASLEDSTVENO VOJNO (1702-1713). V njej sta se Francija in Španija zoperstavili Angliji, Nizozemski in Habsburžanom. Tako je leta 1714 s podpisom mirovne pogodbe v RASTATTU španska krona pripadla BURBONU FILIPU V. ANŽUJSKEMU – Francozu.

GOSPODARSTVO:

- Številne vojne so močno izpraznile Špansko blagajno, kar jo je v 16. stoletju pripeljalo na rob finančnega zloma. Leta 1557 so Španci razglasiti prvi finančni zlom države, kasneje (1575) pa še drugega. Uvod v drugega je bila vojna z Nizozemci in ogromni izdatki za obrambo Sredozemlja pred vdorom Turkov.
- Prvi finančni zlom so rešili z javnimi obveznicami, ki pa so bile skoraj brez kritja. Upniki so tako dobili malo povrnjenega denarja, zagotovljena pa jim je bile vsaj trajna renta.
- Drugi finančni zlom, pa so reševali z davki iz Kastilije in Italije (Neapelj).
- Finančni zlomi so se nato še vrstili in jih je bilo v času od 1595 do 1663 še sedem. Pogosto so bili vzrok zanje vojne, zopet z Nizozemci.
- Ob finančnih zagatah, hudi lahkoti in epidemijah se je prebivalstvo Iberskega polotoka zredčilo za približno 10%. V Kastiliji za 20% in v Aragonu za več kot 50%. Vzrok je potrebno iskati v majhnem donosu kmetijske proizvodnje. Kastilija, ki je bila sicer gospodarska srčica Španije, je postala pusta in zaradi davkov finančno obubožana. Stanje pa se je le poslabšalo leta 1614, ko so zaradi protiturške ideje iz Španije izgnali več tisoč muslimanov (MORISKI), kar je povzročilo drastičen padec pridelave žitaric.
- Nekaj malega bogastva, ki pa se je v obubožani Španije našlo, pa je bilo v rokah aristokratskih družin, ki pa se niso zmenile za tehnične izboljšave. Raje so vodile nazadnjaško gospodarsko politiko ponovne FEVDALIZACIJE. Ta je pripeljala do zmanjšanja trgovanja in drastičnem padcu cen surovin.
- Poskus rešitve klavnega stanja je pokazal GEORG OLIVARES. Za potrebe reforme je imenoval VELIKO JUNTO, ki je imela nalogo povečati število prebivalstva, pospešiti razvoj gospodarstva in trgovine ter preurediti politični in upravni sistem. Olivares je uvedel visoke uvozne dajatve za tuje blago in izdelal nov davčni sistem. Vzpostavil je deflacijsko politiko gospodarstva, izogibal se je najemanju novih posojil in novih davkov. Politika zategovanja pasu pa žal ni sovpadla z velikimi vojaškimi posegi Špancev, zato je bilo potrebno ponovno zadolževanje in vzpostavitev novih davkov – temu pa je sledil upor na Portugalskem in v Kataloniji.

STAVBARSTVO IN URBANIZEM

- Urbanistični posegi v MADRIDU, so se začeli pri tem, da je bilo mesto razdeljeno na TRI OBLASTNA SREDIŠČA – kraljevi dvor, mestna oblast in cerkev. Mesto je bilo zasnovano izjemno odprto navzven, brez jasnih zaščitnih linij. Središče mesta je bil glavni trg PLAZA MAYOR, ki naj bi postal središče mestnega vrveža s TRŽNICO, PRIREDITVENIM PROSTOROM in GLEDALIŠČEM NA PROSTEM.

UMETNOST IN KNJIŽEVNOST

- Špansko slikarstvo se je razvijalo v dveh središčih in sicer v VALENCI in SEVILLI. V prvi je deloval Jose de RIBERA, v drugi pa Juan SANCHEZ, ki se je posvečal predvsem tihožitju.
- V književnosti je s svojim realističnim romanom »Veleumni pemič, don Kihot iz Manče« markiral špansko literaturo MIGUEL de CERVANTES SAAVEDRA. Tudi nasploh je v svoja dela vključeval nasprotja med literarno fikcijo in banalno resničnostjo.

PORTUGALSKA

PRED 16. STOLETJEM

- **Portugalski** je pripadlo prvenstvo v **zemljepisnih odkritjih 15 stol.**
- Sklenila je zavezništvo z Anglijo – podpis londonskega sporazuma 1373
- leta **1385** portugalski prestol zasede **Ivan I. (1385-1433)** pod katerim si kraljestvo znova zagotovi neodvisnost z zmago nas Kastilci
- z Ivanom se začne nova **dinastija Avizov**, ki je vladala do konca 1580, obnovi pa se tudi pomorska dejavnost, ki jo spodbudi njegov sin **Henrik Pomorščak (1390-1460)**
  - leta 1415 je bila zavzeta Ceuta (Gibraltar), nato otok Medeira, 1427 pa so začeli raziskovati Azore
  - 1444 so portugalske ladje zasedle Zeleni rt, najskrajnejši zahodni rt Afrike
  - začelo se je sistematično raziskovanje afriške obale
  - 1483 je **Diego Cao** vplul v ustje reke Kongo
- portugalska krona nato preide v roke **Ivana II. (1481-1495)**
  - 1487 je **Bartolomeo Diaz** priplul do Rta dobrega upanja in ga obplul
  - na čelu štirih ladij je nato **Vasco de Gama** odplul 1497 dosegel vzhodno Afriko in od tam v maju 1498 pristanišče Kalikut na jugozahodni obali Indije
  - nov povratek v Indijo je sledil 1502 kje so nato vpeljali trdno trgovsko dejavnost

V 16. STOLETJU

DOGODKI:

- vplivno območje je segalo tudi na afriški trg, ki je bil v rokah muslimanskih karavan kopičen v pristaniščih
- **blago:** poper, indijske dišave, nageljnovc žbice, svila, kitajski porcelan, kadila in milo
- trgovino z dišavami zlasti poprom je kmalu iz rok Arabcev prevzel Emanuel I. Portugalski

- uspelo jim je deloma tudi nadzorovati trgovino z luksuznimi predmeti kot tudi nad prevozom riža po vzhodnih morjih
- s prihodom na vzhodne trge so Portugalci premagali beneško konkurenco in dosegli nadzor nad azijskimi proizvodi
- za **nadzor** je krona ustanovila **tri ustanove**: Casa de la India, Casa de Guinea in Casa de Mina, ki so izterjevale carinske obveznosti, financirale sporazume v imenu kralja, opremljale ladje in nadzirale natovorjene in iztovorjene blaga ---- omejila se je le na ustanavljanje prekladišč in trgovinskih postojank na novih ozemljih
- **izjema Brazilija**, kjer so 1533 razdelili ozemlja na dvanajst poglavarstev (kapitanij) poverjenim dvanajstim upraviteljem, imenovanim donatarios

- LETA 1580 Portugalska preide pod ŠPANSKO KRONO, nato pa se leta 1640 ponovno osamosvoji. Osamosvojitvene težnje so sprožili visoki davki, ki jim jih je narekovala politika grofa OLIVARESA. Portugalci so se uprli in s pomočjo Francozov ponovno vzpostavili svojo državo z dinastijo AVIZOV.